سُوْرَةُ الْمُجَادَلَةِ ٥٨ مَدَنِيَّةٌ ١٠٥ — اٰيَاتُهَا ٢٢ — رُكُوْعَاتُهَا ٣

سورة مُجادله مدني آهي هن ۾ ٻاويهه آيتون ۽ ٽي رڪوع آهن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف١

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِيْ تُجَادِلُكَ فِيْ زَوْجِهَا وَ تَشْتَكِيْٓ

بيشڪ الله ان جي ڳالهه ٻڌي ورتي جيڪا توسان پنهنجي مڙس جي باري ۾ بحث ڪري ٿي ف٢ ۽ الله وٽ

اِلَى اللّٰهِ ۖ وَ اللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌۢ بَصِيْرٌ ①

شڪايت ڪري ٿي ۽ الله توهان ٻنهي جي گفتگو ٻڌي رهيو آهي، بيشڪ الله ٻڌي ڏسي ٿو.

اَلَّذِيْنَ يُظٰهِرُوْنَ مِنْكُمْ مِّنْ نِّسَآئِهِمْ مَّا هُنَّ اُمَّهٰتِهِمْ ؕ

جيڪي توهان مان پنهنجي زالن کي پنهنجي ماءُ جي جاءِ تي چئي ويهندا آهن ف٣ اهي سندن مائرون نه آهن ف٤

اِنْ اُمَّهٰتُهُمْ اِلَّا الّٰٓـِٔيْ وَلَدْنَهُمْ ؕ وَ اِنَّهُمْ لَيَقُوْلُوْنَ مُنْكَرًا

انهن جون مائرون ته اُهي آهن جن انهن کي ڄڻيو ف٥ ۽ بيشڪ اهي بري ۽ نهايت ڪوڙي

مِّنَ الْقَوْلِ وَ زُوْرًا ؕ وَ اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُوْرٌ ② وَ الَّذِيْنَ يُظٰهِرُوْنَ

ڳالهه چون ٿا ف٦ ۽ بيشڪ الله ضرور معاف ڪرڻوارو ۽ بخشڻ وارو آهي. ۽ جيڪي پنهنجي زالن کي پنهنجي

مِنْ نِّسَآئِهِمْ ثُمَّ يَعُوْدُوْنَ لِمَا قَالُوْا فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مِّنْ

ماءُ جي جاءِ تي چئي ويهن ف٧ وري اهوئي ڪرڻ گهرن جنهن تي ايڏي وڏي ڳالهه چئي ويا ف٨ ته انهن تي ضروري آهي

قَبْلِ اَنْ يَّتَمَآسَّا ؕ ذٰلِكُمْ تُوْعَظُوْنَ بِهٖ ؕ وَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ

هڪ غلام آزاد ڪرڻ ف٩ ف١٠ هن کان اڳي جو هڪ ٻئي کي هٿ لڳائن ف١١ هيءُ آهي جيڪا توهان کي نصيحت ڪئي وڃي ٿي ۽ الله

خَبِيْرٌ ③ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ

توهان جي عملن کان باخبر آهي. پوءِ جنهن کي غلام نه ملي ف١٢ ته پوءِ لڳاتار ٻه مهينا روزا رکي ف١٣ هن کان اڳي

قَبْلِ اَنْ يَّتَمَآسَّا ۚ فَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّيْنَ مِسْكِيْنًا ؕ

جو هڪ ٻئي کي هٿ لائن ف١٤ پوءِ جيڪو روزا نه رکي سگهي ف١٥ ته پوءِ سٺ مسڪينن کي پيٽ ڀري کاڌو کارائڻو آهي

ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ وَ رَسُوْلِهٖ ؕ وَ تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ؕ وَ

ف١٦ اهو هن ڪري جو توهان الله ۽ ان جي رسول تي ايمان رکو ف١٧ ۽ اهي الله جون حدون آهن ف١٨ ۽

ف١ سُورة مجادله مدني آهي، هن ۾ ٽي رڪوع، ٻاويهه آيتون، ٻه سو ٽيهتر ڪلما ۽ هڪ هزار ست سؤ ٻانوي حرف آهن. ف٢ اها خوله بنت ثعلبه هئي، اوس بن صامت جي گهرواري. شانِ نزول: ڪنهن ڳالهه تي اوس ان کي چيو ته تون مون تي منهنجي ماءُ جي پٺي جي مثل آهين. ان چوڻ کان پوءِ اوس کي پشيماني ٿي هي ڪلمو جاهليت جي زماني ۾ طلاق هو. اوس چيو منهنجي خيال ۾ تون مون تي حرام ٿي وئين. خوله محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي خدمت ۾ حاضر ٿي ڪري سمورو واقعو عرض ڪيو ۽ عرض ڪيائين ته منهنجو مال ختم ٿي چڪو، ماءُ پيءُ گذاري ويا، عمر وڌي ٿي وئي، ٻار ننڍا آهن، انهن کي سندن پيءُ وٽ ڇڏيان ته هلاڪ ٿي وڃن پاڻ وٽ رکان ته بکيا مري وڃن. چاصورت آهي جو منهنجي ۽ منهنجي مڙس جي وچ ۾ جدائي نه ٿئي. محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن فرمايو ته تنهنجي باري ۾ مون وٽ ڪو حڪم نه آهي يعني اڃا تائين ظهار جي متعلق ڪو نئون حڪم نازل نه ٿيو آهي، پراڻو دستور اهوئي آهي ته ظهار سان عورت حرام ٿي وڃي ٿي. عورت عرض ڪيو يا رسول الله صلى الله تعالىٰ عليه وسلم! اوس طلاق جو لفظ نه چيو اهو منهنجي ٻارن جو پيءُ آهي، مون کي تمام پيارو آهي. اهڙي طرح اها هر هر عرض ڪندي رهي ۽ جواب خواهش جي مطابق نه پاتائين. پوءِ آسمان جي طرف منهن مٿي ڪري چوڻ لڳي يا الله! مان توکي پنهنجي محتاجي، بيڪسي ۽ پريشان حالي جي شڪايت پيش ڪريان ٿي، پنهنجي محبوب نبي سڳوري تي منهنجي حق ۾ اهڙو حڪم نازل فرماءِ، جنهن سان منهنجي مصيبت ختم ٿئي. حضرت ام المؤمنين عائشه صديقه رضي الله تعالىٰ عنها فرمايو خاموش ٿي. ڏس ته محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي چهري مبارڪ تي وحي جا آثار ظاهر آهن، جڏهن وحي پوري ٿي وئي، فرمايائون پنهنجي مڙس کي گهراءِ. اوس حاضر ٿيو ته محبوب سائين جن اهي آيتون پڙهي ٻڌايون. ف٣ يعني ظهار ڪن ٿا. ظهار ان کي چوندا آهن ته پنهنجي گهرواري کي نسبي يا رضائي محرمات جي ڪنهن اهڙي عضوي سان تشبيهه ڏني وڃي، جنهن کي ڏسڻ حرام آهي. مثلاً گهرواري کي چوي ته تون مون تي منهنجي ماءُ جي پٺي جي مثل آهين، يا وري گهرواري جي اهڙي عضوي کي محرمات جي اهڙي عضوي سان تشبيهه ڏي، جنهن جو ڏسڻ حرام آهي، مثلاً هي چوي ته تنهنجو مٿو يا تنهنجو اڌ بدن منهنجي ماءُ جي پٺي يا ان جي پيٽ يا ان جي ران يا منهنجي ڀيڻ يا ڦڦي يا ڪير پيارڻ واريءَ جي پٺي يا پيٽ جي مثل آهي ته اهڙو چوڻ ظهار چورائي ٿو. ف٤ ان چوڻ سان اُهي مائرون نه ٿي ويون. ف٥ مسئلو: ۽ کير پيارڻ واريون کير پيارڻ جي سبب سان ٿي مائرن جي حڪم ۾ آهن ۽ محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جون ازواج مطهرات ڪمال حرمت جي سبب مائرون بلڪ مائرن کان اعلىٰ آهن. ف٦ جيڪي گهرواري کي ماءُ چون ٿا. ان کي ڪنهن به طرح ماءُ سان تشبيهه ڏيڻ ٺيڪ نه آهي. ف٧ يعني انهن سان ظهار ڪن. مسئلو: هن آيت مان معلوم ٿيو ته ٻانهي سان ظهار نه آهي. جيڪڏهن ان کي محرمات سان تشبيهه ڏي ته مظاهر (ظهار ڪندڙ) نه ٿيندو. ف٨ يعني ان ظهار کي ٽوڙي ڇڏڻ ۽ حرمت کي ڪٽي ڇڏڻ. ف٩ ظهار جو ڪفارو، لهذا انهن تي ضروري آهي. ف١٠ ٽوڙي اهو مؤمن هجي يا ڪافر، ننڍو هجي يا وڏو، مرد هجي يا عورت، البت مدبر، ام ولد ۽ اهڙو مڪاتب جائز نه آهي، جنهن ڪتابت جي بدلي مان ڪجهه ادا ڪيو هجي. ف١١ مسئلو: هن مان معلوم ٿيو ته ان ڪفاري ڏيڻ کان اڳ جماع ۽ انجون علامتون حرام آهن. ف١٢ ان جو ڪفارو. ف١٣ لڳاتار، هن طرح ته نه انهن ٻن مهينن جي وچ ۾ رمضان اچي نه انهن پنجن ڏينهن مان ڪو ڏينهن اچي، جن جو روزو منع ٿيل آهي ۽ نه ڪنهن عذر سان يا عذر کان سواءِ وچ مان ڪو روزو ڇڏيو وڃي، جيڪڏهن ايئن ٿيو ته وري نئين سر روزا رکڻا پوندا. ف١٤ مسئلو: يعني روزن سان جيڪو ڪفارو ڏنو وڃي ان جو به جماع ۽ جماع جي علامتن کان مقدم هجڻ ضروري آهي ۽ جيستائين اهي روزا پورا ٿين، زال مڙس مان ڪو به ڪنهن کي هٿ نه لڳائي. ف١٥ يعني ان کي روزن رکڻ جي قوت ئي نه هجي، پوڙهاپ يا مرض وغيره جي سبب يا وري روزا ته رکي سگهي ٿو، مگر متواتر (لڳاتار) نه رکي سگهندو هجي. ف١٦ يعني سٺ مسڪينن کي کاڌو ڏيڻ اهو هن طرح ته هر مسڪين کي اڌ ٽويو ڪڻڪ يا هڪ ٽويو ڪڻڪ يا جَوَ ڏئي ۽ جيڪڏهن مسڪينن کي ان جي قيمت ڏنائين يا صبح ۽ شام ٻئي وقت انهن کي پيٽ ڀري کاڌو کارايائين، تڏهن به جائز آهي. مسئلو: هن ڪفاري ۾ هي شرط نه آهي ته هڪ ٻئي کي هٿ لڳائڻ کان اڳ هجي، ايستائين جو کاڌي کارائڻ جي وچ ۾ مڙس ۽ زال ۾ قربت واقع ٿي ته نئون ڪفارو لازم نه ٿيندو. ف١٧ ۽ خدا ۽ خدا جي محبوب رسول جي فرمانبرداري ڪريو ۽ جاهليت جا طريقا ڇڏي ڏيو. ف١٨ انهن کي ٽوڙڻ ۽ انهن کان تجاوز ڪرڻ جائز نه آهي.

لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۴﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يُحَآدُّوْنَ اللّٰهَ وَ

ڪافرن جي واسطي دردناڪ عذاب آهي . بيشڪ جيڪي مخالفت ڪن ٿا الله ۽ ان جي

رَسُوْلَهٗ كُبِتُوْا كَمَا كُبِتَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ قَدْ اَنْزَلْنَآ

رسول جي ذليل ڪيا ويا جيئن انهن کان اڳين کي ذلت ڏني ويئي وڦ١٩ ۽ بيشڪ اسان روشن

اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ ؕ وَ لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿۵﴾ۚ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ

آيتون لاٿيون وڦ٢٠ ۽ ڪافرن جي واسطي خواري جو عذاب آهي . جنهن ڏينهن الله انهن سڀني کي

اللّٰهُ جَمِيْعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا ؕ اَحْصٰىهُ اللّٰهُ وَ نَسُوْهُ ؕ

اٿاريندو وڦ٢١ پوءِ انهن کي سندن ڪرتوتن جي خبر ڏيندو وڦ٢٢ الله انهن کي ڳڻي رکيو آهي ۽ اهي وساري ويٺا وڦ٢٣

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿۶﴾ ؑ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا

۽ هر شيءِ الله جي ڳيان آهي . اي ٻڌندڙ ڇا تو نه ڏٺو ته الله ڄاڻي ٿو جو ڪجھ آسمانن

ع ٦ ١

فِي السَّمٰوٰتِ وَ مَا فِي الْاَرْضِ ؕ مَا يَكُوْنُ مِنْ نَّجْوٰى ثَلٰثَةٍ

۾ آهي ۽ جو ڪجھ زمين ۾ وڦ٢٤ جاءِ ٽن شخصن جي سرگوشي (سُربانت) هجي وڦ٢٥

اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَ لَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَ لَآ اَدْنٰى

۽ چوٿون اهو موجود آهي وڦ٢٦ ۽ پنجن جي وڦ٢٧ ته ڇھون اهو وڦ٢٨ ۽ نه ان کان گھٽ وڦ٢٩

مِنْ ذٰلِكَ وَ لَآ اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَ مَا كَانُوْا ۚ ثُمَّ

۽ نه ان کان وڌيڪ جي مگر هي ته اهو انهن سان گڏ آهي وڦ٣٠ جتي به هجن پوءِ کين

يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ

قيامت جي ڏينهن ٻڌائيندو جو ڪجھ انهن ڪيو بيشڪ الله سڀ ڪجھ

عَلِيْمٌ ﴿۷﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ نُهُوْا عَنِ النَّجْوٰى ثُمَّ يَعُوْدُوْنَ

ڄاڻي ٿو . ڇا تو انهن کي نه ڏٺو جن کي بُري مشوري کان منع فرمايو ويو هو وري به اهو ئي ڪن ٿا وڦ٣١

لِمَا نُهُوْا عَنْهُ وَ يَتَنٰجَوْنَ بِالْاِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ وَ مَعْصِيَتِ

جنهن کان روڪيا ويا هئا ۽ پاڻ ۾ گناه ۽ حد کان لنگھڻ وڦ٣٢ ۽ رسول جي نافرماني جا

الرَّسُوْلِ ۫ وَ اِذَا جَآءُوْكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللّٰهُ ۙ وَ

صلاح مشورا ڪن ٿا وڦ٣٣ ۽ جڏهن تنهنجي بارگاه ۾ حاضر ٿين ٿا ته انهن لفظن سان توکي سلام ڪن ٿا جيڪي لفظ الله تنهنجي اعزاز ۾ نه فرمايا

وڦ١٩ رسولن جي مخالفت ڪرڻ جي سبب . وڦ٢٠ رسولن جي صدق تي دلالت ڪرڻ واريون . وڦ٢١ ڪنهن هڪ کي باقي نه ڇڏيندو . وڦ٢٢ خوار ۽ شرمندي ڪرڻ جي لاءِ . وڦ٢٣ پنهنجا عمل ، جيڪي دنيا ۾ ڪندا هئا . وڦ٢٤ ان کان ڪجھ لڪل نه آهي . وڦ٢٥ ۽ پنهنجا راز پاڻ ۾ تمام آهستي چون ۽ پنهنجي مشوري تي ڪنهن کي آگاه نه ڪن . وڦ٢٦ يعني الله تعالىٰ انهن جو مشاهد ڪري ٿو انهن جي رازن کي ڄاڻي ٿو . وڦ٢٧ سرگوشي هجي . وڦ٢٨ يعني الله تعالىٰ . وڦ٢٩ يعني پنجن ۽ ٽن کان . وڦ٣٠ پنهنجي علم ۽ قدرت سان . وڦ٣١ شان نزول :- هي آيت يهودين ۽ منافقن جي حق ۾ نازل ٿي ، جيڪي پاڻ ۾ سرگوشيون ڪندا هئا ۽ مسلمانن جي طرف ڏسندا ويندا هئا ۽ اکين سان انهن جي طرف اشارا ڪندا ويندا هئا ته جيئن مسلمان سمجھن ته انهن جي خلاف ڪا لڪل ڳالھ آهي ۽ ان سان انهن کي ڏک ٿئي . انهن جي ان حرڪت سان مسلمانن کي غم ٿيندو هو ۽ اهي چوندا هئا ته شايد انهن ماڻهن کي اسان جي انهن ڀائرن جي نسبت قتل يا شڪست جي ڪا خبر پهتي ، جيڪي جهاد ۾ ويا آهن ۽ اهي ان جي متعلق ڳالهيون ڪن ٿا ۽ اشارا ڪن ٿا . جڏهن منافقن جون اهي حرڪتون تمام زياده ٿيون ۽ مسلمانن محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي حضور ۾ ان جون شڪايتون پيش ڪيون ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن سرگوشي ڪرڻ وارن کي منع فرمائي ڇڏيو پر اهي باز نه آيا ۽ اهي حرڪت ڪندائي رهيا . ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي . وڦ٣٢ گناه ۽ حد کان وڌڻ هي ته مڪاري سان گڏ سرگوشيون ڪري مسلمانن کي رنج ۽ غم ۾ وجهن ٿا . وڦ٣٣ ۽ محبوب رسول الله صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي نافرماني هيءَ ته ممانعت جي باوجود باز نه ايندا هئا ۽ هي به چيو ويو آهي ته انهن ۾ هڪ ٻئي کي صلاح ڏيندا هئا ته رسول جي نافرماني ڪريو .

يَقُوْلُوْنَ فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللّٰهُ بِمَا نَقُوْلُ ؕ حَسْبُهُمْ

ف٣٤ ۽ پنهنجي دلين ۾ چون ٿا ته اسان کي الله اسان جي هن چوڻ تي عذاب ڇو نٿو ڏئي ف٣٥ انهن کي جهنم

جَهَنَّمُ ۚ يَصْلَوْنَهَا ۚ فَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿۸﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا

ڪافي آهي ان ۾ ڌڪجي ويندا ۽ ڪهڙو نه بُرو عذاب آهي. اي ايمان وارؤ! توهان جڏهن پاڻ ۾

اِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ

صلاح مشورو ڪريو ته گناهه ۽ حد لنگهڻ ۽ رسول جي نافرماني جا مشورا نه ڪريو ف٣٦

الرَّسُوْلِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوٰى ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْٓ اِلَيْهِ

۽ نيڪي ۽ پرهيزگاري جي صلاح ڪريو ۽ الله کان ڊڄو جنهن جي طرف توهان اٿاريا ويندا.

تُحْشَرُوْنَ ﴿۹﴾ اِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطٰنِ لِيَحْزُنَ الَّذِيْنَ

اهي مشورا ته شيطان جي طرفان آهن ف٣٧ هن لاءِ ته ايمان وارن کي پريشان ڪري

اٰمَنُوْا وَلَيْسَ بِضَآرِّهِمْ شَيْـًٔا اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَعَلَى اللّٰهِ

۽ اهو انهن جو ڪجهه به نه ٿو بگاڙي سگهي الله جي حڪم کان سواءِ ۽ مسلمانن کي الله تي ئي

فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۰﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا قِيْلَ لَكُمْ

ڀروسو رکڻ گهرجي. ف٣٨ اي ايمان وارؤ! جڏهن توهان کي چيو وڃي ته مجلس ۾

تَفَسَّحُوْا فِي الْمَجٰلِسِ فَافْسَحُوْا يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْ ۚ وَاِذَا قِيْلَ

جاءِ ڏيو ته پوءِ جاءِ ڏيو الله توهان کي جايون ڏيندو ف٣٩ ۽ جڏهن چيو وڃي ته اٿي بيهو

انْشُزُوْا فَانْشُزُوْا يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ ۙ وَالَّذِيْنَ

ف٤٠ ته اٿي بيهو الله درجا بلند فرمائي ٿو توهان مان انهن جا جن ايمان آندو ۽ جن کي

اُوْتُوا الْعِلْمَ دَرَجٰتٍ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۱۱﴾ يٰٓاَيُّهَا

علم ڏنو ويو ف٤١ ۽ الله کي توهان جي عملن جي خبر آهي. اي ايمان وارؤ!

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُوْلَ فَقَدِّمُوْا بَيْنَ يَدَيْ

جڏهن توهان رسول سان ڪا ڳالهه آهستي عرض ڪرڻ چاهيو ته پنهنجي عرض کان اڳ ۾ ڪجهه صدقو

نَجْوٰىكُمْ صَدَقَةً ؕ ذٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَاَطْهَرُ ؕ فَاِنْ لَّمْ

ڏيئي ڇڏيو ف٤٢ اهو توهان جي واسطي بهتر ۽ گهڻو پاڪيزه آهي، پوءِ جيڪڏهن توهان کي طاقت نه هجي

ف٣٤ يهودي محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن وٽ ايندا هئا ته اَلسَّامُ عَلَيْكَ چوندا هئا. سام موت کي چوندا آهن. نبي اڪرم محبوب اعظم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن انهن جي جواب ۾ عَلَيْكُمْ فرمائيندا هئا. ف٣٥ هن مان انهن جي مراد هئي ته جيڪڏهن سچو نبي هجي ها ته پوءِ اسان جي گستاخي تي الله تعالىٰ اسان تي عذاب ڪري ها. ف٣٦ ۽ جيڪو يهودين ۽ منافقن جو طريقو آهي، ان کان پاسو ڪريو. ف٣٧ جنهن ۾ گناهه ۽ حد کان ٽپي وڃڻ ۽ محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي نافرماني هجي ته شيطان پنهنجن دوستن کي اُن تي اڀاري ٿو. ف٣٨ چوته الله تعالىٰ تي ڀروسي ڪرڻ وارو نقصان ۾ نه ٿو رهي. ف٣٩ شانِ نزول:- محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جنگِ بدر ۾ حاضر ٿيڻ وارن صحابه ڪرام جي عزت ڪندا هئا. هڪ ڏينهن ڪجهه بدري صحابه ڪرام اهڙي وقت پهتا، جنهن وقت مجلس شريف ڀرجي چڪي هئي. انهن حضور محبوب سائين جن اڳيان بيهي ڪري سلام عرض ڪيو. حضور محبوب سائين جن جواب ڏيڻ فرمايو، وري انهن حاضرين کي سلام ڪيو انهن به جواب ڏنو، پوءِ اهي هن انتظار ۾ بيٺا رهيا ته انهن جي لاءِ مجلس ۾ جڳهه ڪئي وڃي، مگر ڪنهن به جاءِ نه ڏني. اهو محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي ذات گرامي کي ڳرو لڳو، سو حضور محبوب جن پنهنجن ويجهن کي اٿاري انهن لاءِ جڳهه ڪئي، اٿڻ وارن کي اٿڻ سخت محسوس ٿيو، ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي. ف٤٠ نماز يا جهاد يا ڪنهن ٻي ڪم لاءِ ۽ انهي ۾ محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي ذڪر جميل جي تعظيم لاءِ اٿي بيهڻ داخل آهي. ف٤١ الله تعالىٰ ۽ ان جي محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي اطاعت جي سبب. ف٤٢ چوته صدقي پيش ڪرڻ ۾ محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي بارگاهه جي تعظيم ۽ فقيرن جو نفعو آهي. شانِ نزول:- محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي بارگاهه ۾ شاهوڪارن عرض ۽ معروض جو سلسلو ڊگهو ڪيو ۽ مصيبت ايستائين پهچي وئي جو فقيرن کي پنهنجي عرض پيش ڪرڻ جو موقعو گهٽ ملڻ لڳو، پوءِ عرض پيش ڪرڻ وارن کي عرض پيش ڪرڻ کان اڳ صدقي ڏيڻ جو حڪم ڏنو ويو ۽ ان حڪم تي حضرت علي المرتضىٰ رضي الله تعالىٰ عنه عمل ڪيو. هڪ دينار صدقو ڪري ڏهه مسئلا معلوم ڪيا. عرض ڪيائين يارسول الله صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم وفا ڇا آهي؟ فرمايائون توحيد ۽ توحيد جي شاهدي ڏيڻ. عرض ڪيائين فساد ڇا آهي؟ فرمايائون ڪفر ۽ شرڪ. عرض ڪيائين حق ڇا آهي؟ پاڻ فرمايائون اسلام، قرآن ۽ ولايت جڏهن توکي ملي. عرض ڪيائين حيلو ڇا آهي يعني تدبير؟ پاڻ فرمايائون حيلي جو ڇڏڻ. عرض ڪيائين مون تي ڇا لازم آهي؟ پاڻ فرمايائين الله تعالىٰ ۽ ان جي رسول جي اطاعت. عرض ڪيائين الله تعالىٰ کان ڪيئن دعا گهران؟ فرمايائون صدق ۽ يقين سان عرض ڪيائين ڇا گهران؟ پاڻ فرمايائون ڇوٽڪارو. عرض ڪيائين پنهنجي ڇوٽڪاري جي لاءِ ڇا ڪريان؟ پاڻ فرمايائون حلال کاءُ ۽ سچ ڳالهاءِ. عرض ڪيائين خوشي ڇا آهي؟ پاڻ فرمايائون جنت. عرض ڪيائين راحت ڇا آهي؟ فرمايائين الله تعالىٰ جو ديدار. جڏهن حضرت علي المرتضىٰ رضي الله تعالىٰ عنه انهن سوالن کان فارغ ٿي ويو ته اهو حڪم منسوخ ٿي ويو ۽ رخصت نازل ٿي ۽ حضرت علي المرتضىٰ رضي الله تعالىٰ عنه کان سواءِ ٻي ڪنهن کي ان تي عمل ڪرڻ جو وقت نه مليو. (مدارڪ ۽ خازن) حضرت مترجم قدس سره فرمايو هي ان جو اصل آهي، جيڪي اولياءِ ڪرام جي مزارن تي تصدق جي لاءِ شيريني وغيره ڪٽي وڃن ٿا.

تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾ ءَأَشْفَقْتُمْ أَن تُقَدِّمُوا بَيْنَ

ته الله بخشڻهار مهربان آهي. ڇا توهان هن کان ڊڄي وياجو پنهنجي عرض کان اڳ ۾ ڪجهه صدقو ڏيئي ڇڏيو

يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ ۚ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ

ف٤٣ پوءِ جڏهن ايئن نه ڪيو ۽ الله پنهنجي مهر سان توهان تي رجوع فرمايو

فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ

ف٤٤ پوءِ نماز قائم رکو ۽ زڪواة ادا ڪريو ۽ الله ۽ ان جي رسول جا فرمانبردار رهو ۽

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا

الله توهان جي عملن کي ڄاڻي ٿو. ڇا تو انهن کي نه ڏٺو جن اهڙيءَ قوم سان دوستي رکي

غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِم مَّا هُم مِّنكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ

جن تي الله جو قهر آهي ف٤٥ اُهي نه ته توهان مان آهن ۽ نه انهن مان ف٤٦ اهي ڄاڻي واڻي

عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ

ڪوڙا قسم کڻن ٿا ف٤٧. الله انهن جي واسطي سخت عذاب تيار ڪري رکيو آهي

إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً

بيشڪ اهي نهايت بُرا ڪم ڪن ٿا. انهن پنهنجي قسمن کي ف٤٨ ڍال بنائي ورتو آهي

فَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٦﴾ لَّن

ف٤٩ پوءِ الله جي راهه کان روڪيائون ف٥٠ پوءِ انهن جي واسطي خواري جو عذاب آهي ف٥١ سندن

تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۚ أُولَٰئِكَ

مال ۽ اولاد الله جي اڳيان ڪين ڪو فائدو ڪونه ڏيندا ف٥٢ اهي

أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا

دوزخي آهن انهن کي ان ۾ هميشه رهڻو آهي جنهن ڏينهن الله انهن سڀني کي اٿاريندو ته ان

فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ ۖ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ

جي بارگاه ۾ به اهڙا قسم کڻندا جيئن توهان جي آڏو کڻن ٿا ف٥٣ ۽ اُهي اهو سمجهن ٿا ته انهن ڪو ڪار نامو

شَيْءٍ ۚ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٨﴾ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ

سرانجام ڏنو ف٥٤ پڌرو ٿا بيشڪ اهي ئي ڪوڙا آهن. ف٥٥ انهن تي شيطان غالب اچي ويو

ع ٧ / ٢

ف٤٣ پنهنجي غريبي ۽ محتاجي جي ڪري. ف٤٤ ۽ صدقي جي تقديم جي حڪم جي پڪڙ توهان تان کڻي ڇڏي ۽ توهان کي اختيار ڏيئي ڇڏيو. ف٤٥ جن ماڻهن تي الله تعالىٰ جو غضب آهي، انهن مان مراد يهودي آهن ۽ انهن سان دوستي ڪرڻ وارا منافق. شانِ نزول:- هيءَ آيت منافقن جي حق ۾ نازل ٿي، جن يهودين سان دوستي ڪئي ۽ انهن جي خير خواهي ۾ لڳا رهيا ۽ مسلمانن جا راز انهن کي پڌا ائيندا هئا. ف٤٦ يعني نه مسلمان نه يهودي، بلڪ منافق آهن مذبذب. ف٤٧ شانِ نزول:- هيءَ آيت عبدالله بن نبتل منافق جي حق ۾ نازل ٿي جيڪو محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي مجلس ۾ حاضر رهندو هو ۽ اتان جي ڳالهه يهودين تائين پهچائيندو هو. هڪ ڏينهن محبوب حضور اقدس صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن دولت سراءِ اقدس ۾ تشريف فرما هئا حضور محبوب سائين جن فرمايو هن وقت هڪ ماڻهو ايندو، جنهن جي دل نهايت سخت ۽ شيطان جي اکين سان ڏسي ٿو. ٿوري دير کان پوءِ عبدالله بن نبتل آيو، ان جون اکيون نيريون هيون. حضور محبوب صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن ان کي فرمايو ته تون ۽ تنهنجا ساٿي اسان کي ڇو گاريون ڏين ٿا. اهو قسم کڻي ويو ته ايئن نه ٿو ڪري ۽ پنهنجن دوستن کي وٺي آيو ۽ انهن به قسم کنيو ته اسان توهان کي گاريون نه ڏنيون آهن. ان تي هي آيت ڪريمه نازل ٿي. ف٤٨ جيڪي ڪوڙا آهن.

ف٤٩ ته پنهنجي جان ۽ مال محفوظ رهي. ف٥٠ يعني منافقن پنهنجي ان حيلي سازي سان ماڻهن کي جهاد کان روڪيو ۽ ڪن مفسرن چيو ته معنىٰ هيءَ آهي ته ماڻهن کي اسلام ۾ داخل ٿيڻ کان روڪيو. ف٥١ آخرت ۾. ف٥٢ ۽ قيامت جي ڏينهن انهن کي عذاب الاهي کان بچائي نه سگهندا. ف٥٣ جو دنيا ۾ مخلص مؤمن هئا. ف٥٤ يعني اهي پنهنجن ڪوڙن قسمن کي ڪار آمد سمجهن ٿا. ف٥٥ پنهنجن قسمن ۾ اهڙا ڪوڙا، جو دنيا ۾ به ڪوڙ ڳالهائيندا رهيا ۽ آخرت ۾ به رسول جي اڳيان به ۽ خدا جي اڳيان به.

فَأَنْسٰهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ ۭ أُولٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطٰنِ ۭ أَلَآ إِنَّ حِزْبَ

پوءِ انهن کان الله جي ياد وساري ڇڏائين، اهي شيطان جي ٽولي جا آهن، ٻُڌو بيشڪ شيطان جو ٽولو

الشَّيْطٰنِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿١٩﴾ إِنَّ الَّذِيْنَ يُحَآدُّوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗٓ

گهاٽي ۾ آهي. ف٥٦ بيشڪ جيڪي الله ۽ ان جي رسول جي مخالفت ڪن ٿا اهي سڀني کان

أُولٰٓئِكَ فِى الْأَذَلِّيْنَ ﴿٢٠﴾ كَتَبَ اللّٰهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِيْ ۭ

وڌيڪ ذليلن مان آهن. الله لکي ڇڏيو ف٥٧ ته ضرور غالب ايندس مان ۽ منهنجا رسول ف٥٨

إِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيْزٌ ﴿٢١﴾ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُّؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ

بيشڪ الله قوت وارو عزت وارو آهي. هرگز نه لهندين تون انهن ماڻهن کي جيڪي يقين رکن ٿا الله ۽ آخرت

الْاٰخِرِ يُوَآدُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَلَوْ كَانُوْٓا اٰبَآءَهُمْ

جي ڏينهن تي جو دوستي رکن انهن سان جن الله ۽ ان جي رسول جي مخالفت ڪئي ف٥٩ جيتوڻيڪ اهي سندن ابا ڏاڏا

أَوْ أَبْنَآءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيْرَتَهُمْ ۭ أُولٰٓئِكَ كَتَبَ فِيْ

پُٽ پوٽا يا ڀائر يا ڪٽنب وارا هجن ف٦٠ اهي آهن جن جي دلين ۾ الله ايمان کي

قُلُوْبِهِمُ الْإِيْمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوْحٍ مِّنْهُ ۭ وَيُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ

نقش فرمائي ڇڏيو ۽ پنهنجي طرف کان روح سان انهن جي مدد فرمايائين ف٦١ ۽ انهن کي باغن ۾

تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ

وٺي ويندو جن جي هيٺان نهرون جاري آهن انهن ۾ هميشه رهندا الله انهن کان راضي ف٦٢ ۽ اهي

وَرَضُوْا عَنْهُ ۭ أُولٰٓئِكَ حِزْبُ اللّٰهِ ۭ أَلَآ إِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ

الله کان راضي ف٦٣ اها الله جي جماعت آهي ٻُڌو بيشڪ الله جي جماعت وارا ئي

الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٢٢﴾ ع

ڪامياب آهن

ع ٣ / ٩ / ٣

سُوْرَةُ الْحَشْرِ ٥٩ مَدَنِيَّةٌ ١٠١ — اٰيَاتُهَا ٢٤ — رُكُوْعَاتُهَا ٣

سورة حشر مدني آهي هن ۾ چوويهه آيتون ۽ ٽي رڪوع آهن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف١

ف٥٦ جو جنت جي دائمي نعمتن کان محروم ۽ جهنم جي ابدي عذاب ۾ گرفتار. ف٥٧ لوح محفوظ ۾. ف٥٨ حجت سان يا تلوار سان گڏ. ف٥٩ يعني مؤمنن سان اهو ٿي ئي نٿو سگهي ۽ انهن جو اهو شان ئي نه آهي ۽ ايمان پسند ئي نٿو ڪري ته ڪي خدا ۽ رسول جي دشمنن سان دوستي ڪري. مسئلو. هن آيت مان معلوم ٿيو ته بد دينن، بد مذهبن ۽ خدا ۽ رسول جي شان مبارڪ ۾ گستاخي ۽ بي ادبي ڪرڻ وارن سان مودت ۽ ميل جول جائز نه آهي. ف٦٠ جيئن حضرت ابوعبيده بن جراح جنگ احد ۾ پنهنجي والد جراح کي قتل ڪيو ۽ حضرت ابوبڪر صديق رضي الله تعالیٰ عنه بدر جي ڏينهن پنهنجي پُٽ عبد الرحمٰن کي جنگ جي لاءِ طلب ڪيو، پر محبوب رسول ڪريم صلي الله تعالیٰ عليه واله وسلم جن کيس ان جنگ جي اجازت نه ڏني ۽ مصعب بن عمير پنهنجي ڀاءُ عبد الله بن عمير کي قتل ڪيو ۽ حضرت عمر بن خطاب رضي الله تعالیٰ عنه پنهنجي مامي عاص بن هشام بن مغيره کي قتل ڪيو ۽ حضرت علي المرتضیٰ رضي الله تعالیٰ عنه، حمزه ۽ ابوعبيده، ربيعه جي پُٽن عتبه ۽ شيبه کي ۽ وليد بن عتبه کي بدر ۾ قتل ڪيو جيڪي انهن جا رشتيدار هئا. خدا ۽ رسول تي ايمان آڻڻ وارن کي قرابت ۽ رشتيداري جو ڪهڙو لحاظ. ف٦١ ان روح مان يا الله تعالیٰ جي مدد مُراد آهي يا ايمان يا قرآن يا جبرئيل يا رحمتِ الاهي يا نور. ف٦٢ انهن جي ايمان، اخلاص ۽ طاعت جي سبب. ف٦٣ ان جي رحمت ۽ ڪرم سان.

ف١ سورة حشر مدني آهي، هن ۾ ٽي رڪوع، چوويهه آيتون، چار سؤ پنجيتاليهه ڪلما ۽ هڪ هزار نوسؤ ٽيرهن حرف آهن.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ①

الله جي پاڪائي بيان ڪن ٿا جيڪي به آسمانن ۾ آهن ۽ جيڪي زمين ۾ ۽ اهو عزت ۽ حڪمت وارو آهي وٽ اهو ئي

هُوَ الَّذِىْٓ اَخْرَجَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ مِنْ

آهي جنهن انهن ڪتابي ڪافرن کي وٽ انهن جي گهرن مان تڙي ڪڍيو

دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ ۗ مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ يَّخْرُجُوْا وَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ

وٽ انهن جي پهرين حشر جي واسطي وٽ توکي گمان نه هو ته اهي نڪرندا وٽ ۽ اهي سمجهندا هئا ته انهن کي سندن

مَّانِعَتُهُمْ حُصُوْنُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ فَاَتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ

ڪوٽ قلعا الله کان بچائيندا پوءِ الله جو حڪم انهن وٽ آيو جتان انهن جو گمان به

يَحْتَسِبُوْا ۗ وَقَذَفَ فِىْ قُلُوْبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُوْنَ بُيُوْتَهُمْ

نه هوڪ ۽ ان انهن جي دلين ۾ رعب وجهي ڇڏيو وٺ جو پنهنجا گهر ويران ڪن ٿا

بِاَيْدِيْهِمْ وَاَيْدِى الْمُؤْمِنِيْنَ ۗ فَاعْتَبِرُوْا يٰٓاُولِى الْاَبْصَارِ ②

پنهنجي هٿن سان وٽ ۽ مسلمانن جي هٿن سان وٽ پوءِ عبرت وٺو اي نظر وارؤ! ۽

وَلَوْلَآ اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاۗءَ لَعَذَّبَهُمْ فِى الدُّنْيَا ۭ

جيڪڏهن نه هجي ها الله جو انهن تي جلا وطني لکي ڇڏڻ ته دنيا ۾ ئي انهن تي عذاب فرمائي ها وٽ ۽ انهن جي

وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ③ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَاۗقُّوا اللّٰهَ

واسطي وٽ آخرت ۾ باهه جو عذاب آهي. اهو هن ڪري جو اهي الله ۽ ان جي رسول سان ڦٽل رهيا وٽ

وَرَسُوْلَهٗ ۚ وَمَنْ يُّشَاۗقِّ اللّٰهَ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ④

۽ جيڪو الله (۽ ان جي رسول) سان مخالفت ڪندو ته پوءِ بيشڪ الله جو عذاب سخت آهي.

مَا قَطَعْتُمْ مِّنْ لِّيْنَةٍ اَوْ تَرَكْتُمُوْهَا قَاۗئِمَةً عَلٰٓى اُصُوْلِهَا

جيڪي وڻ ترهان ڪٽيا، يا انهن کي سندن پاڙن تي بيٺل ڇڏيو اهو سمورو الله جي اجازت سان

فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيُخْزِىَ الْفٰسِقِيْنَ ⑤ وَمَآ اَفَاۗءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ

هو وٽ ۽ هن ڪري ته فاسقن کي خوار خراب ڪري. وٽ ۽ جيڪا غنيمت ڏياري الله پنهنجي رسول کي

مِنْهُمْ فَمَآ اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَّلَا رِكَابٍ وَّلٰكِنَّ

انهن کان وٽ پوءِ ترهان انهن تي نه ته پنهنجا گهوڙا ڊڪايا هئا ۽ نه اُٺ وٽ ها ئو الله

وٽ شانِ نزول :- هي سورة بني نضير جي حق ۾ نازل ٿي، هي ماڻهو يهودي هئا. جڏهن محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه و آله وسلم جن مدينه طيبه ۾ رونق افروز ٿيا ته انهن محبوب اقدس جن سان هن شرط تي صلح ڪيو ته، نه ساڻن گڏ ٿي ڪري ڪنهن سان وڙهن، نه ساڻن جنگ ڪن. جڏهن جنگ بدر ۾ اسلام جي فتح ٿي ته بني نضير چيو ته هي اهو ئي نبي آهي، جن جي صفت توريت ۾ آهي. و ري جڏهن جنگ احد ۾ مسلمانن کي شڪست جي صورت پيش آئي ته اهي شڪ ۾ پيا ۽ انهن محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه و آله وسلم جن ۽ سندن نيازمندن سان دشمني جو اظهار ڪيو ۽ جيڪو معاهد ڪيو هئائون سو ٽوڙي ڇڏيائون ۽ انهن جو هڪ سردار ڪعب بن اشرف يهودي چاليهن يهودين سوارن کي ساڻ ڪري مڪه مڪرمه پهتو ۽ ڪعبه معظمه جا پردا پڪڙي ڪري قريش جي سردارن سان محبوب ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه و آله وسلم جن جي خلاف معاهد و ڪيائين. الله تعالىٰ جي علم ڏيڻ سان حضور محبوب سائين جن ان حال کان واقف هئا ۽ بني نضير کان هڪ ٻي خيانت به واقع ٿي چڪي هئي ته انهن قلعي جي مٿان محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه و آله وسلم جن تي فاسد ارادي سان پٿر ڪيرايو هو. الله تعالىٰ، حضور پر نور محبوب حضرت پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه و آله وسلم جن کي خبردار ڪري ڇڏيو ۽ الله تعالىٰ جي فضل سان حضور محبوب جن محفوظ رهيا. مطلب ته جڏهن بني نضير جي يهودين خيانت ڪئي ۽ واعد و ٽوڙيو ۽ قريش جي ڪافرن سان محبوب سائين جن جي خلاف واعد و ڪيو ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن محمد بن مسلمه انصاري کي حڪم ڏنو ۽ ان ڪعب بن اشرف کي قتل ڪري ڇڏيو. پوءِ محبوب سائين جن لشڪر سان گڏ بني نضير جي طرف روانا ٿيا ۽ انهن جو گهيرو ڪري ورتائون. اهو گهيرو ايڪيهه ڏينهن رهيو. ان وچ ۾ منافقن، يهودين سان همدردي ۽ موافقت جا گهڻا معاهدا ڪيا، پر الله تعالىٰ تن سڀني کي ناڪام ڪيو. يهودين جي دلين ۾ رعب وڌو. آخرڪار انهن کي حضور محبوب سائين جن جي حڪم مبارڪ سان جلاوطن ٿيڻو پيو ۽ اهي شام، اريحا ۽ خيبر ڏانهن هليا ويا. وٽ يعني بني نضير جي يهودين کي. وٽ جيڪي مدينه طيبه ۾ رهيا. وٽ اها جلاوطني انهن جو پهريون حشر آهي ۽ ٻيو حشر انهن جو هي آهي ته امير المؤمنين حضرت عمر رضي الله تعالىٰ عنه انهن کي پنهنجي خلافت جي زماني ۾ خيبر کان شام ڏانهن ڪڍيو يا آخري حشر قيامت جي ڏينهن جو حشر آهي ته باهه سڀني ماڻهن کي سرزمين شام جي طرف وٺي ويندي ۽ اتي انهن تي قيامت قائم ٿيندي. هن کان پوءِ اسلام وارن کي خطاب فرمايو وڃي ٿو. وٽ مدينه طيبه مان نه نڪرندا ڇو ته اهي قوت ۽ لشڪر وارا هئا، مضبوط قلعا رکندا هئا، انهن جو تعداد گهڻو هو، جاگيردار ۽ مالدار هئا. وٽ يعني خطرو به نه هو ته مسلمان انهن تي حملو ڪندا ٿي سگهن ٿا. وٽ سندن سردار ڪعب بن اشرف جي قتل سان. وٽ ۽ انهن کي ڊاهن ٿا ته جيئن جيڪا ڪاٺي وغيره انهن کي سٺي معلوم ٿئي، اها جلاوطن ٿيندي پاڻ سان کڻي وڃن. وٽ انهن جي گهرن جا جيڪي حصا باقي رهجي ويندا هئا، تن کي مسلمان ڪيرائي ڇڏيندا هئا ته جيئن جنگ جي لاءِ ميدان صاف ٿي وڃي. وٽ ۽ انهن کي قتل ۽ قيد ۾ مبتلا ڪري ها جيئن بني قريظه جي يهودين سان ڪيائين. وٽ هر حال ۾ ترڙي جلا وطن ڪيا وڃن يا قتل ڪيا وڃن. وٽ يعني مخالفت تي رهيا. وٽ شانِ نزول :- جڏهن بني نضير پنهنجن قلعن ۾ پناهه گزين ٿيا ته سيد عالم محبوب مڪرم صلى الله تعالىٰ عليه و آله وسلم جن انهن جي وڻن ڪپڻ ۽ انهن کي ساڙي ڇڏڻ جو حڪم ڏنو. اُن تي اهي خدا جا دشمن گهڻو گهٻرائجي ويا ۽ ڏکوئجي ويا ۽ چوڻ لڳا ته ڇا توهان جي ڪتاب ۾ ان جو حڪم آهي. مسلمان ان باري ۾ مختلف ٿي ويا. ڪن چيو ته وڻ نه ڪپيو، اهو غنيمت آهي، جيڪا الله تعالىٰ اسان کي عطا فرمائي. ڪن چيو ته ان سان ڪافرن کي خوار ڪرڻ ۽ انهن کي ڪاوڙ ڏجهڻ منظور آهي. اُن تي هي آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ ان ۾ ٻڌايو ويو ته مسلمانن ۾ جيڪي وڻ ڪپڻ وارا آهن، انهن جو عمل به درست آهي ۽ جيڪي ڪپڻ نٿا چاهين، سي به ٺيڪ چون ٿا، ڇو ته وڻن جو ڪپڻ ۽ ڇڏي ڏيڻ اهي ٻئي الله تعالىٰ جي حڪم ۽ اجازت سان آهن. وٽ يعني يهودين کي ذليل ڪري وڻن ڪپڻ جي اجازت ڏيئي ڪري. وٽ يعني بني نضير جي يهودين کان. وٽ يعني ان لاءِ توهان کي ڪا مشقت ۽ ٿڪاوٽ سهڻي نه پئي، فقط ٻن ميلن جو مفاصلو هو. سڀ ماڻهو پيادل هليا ويا. صرف محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه و آله وسلم جن سوار هئا.

اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهٗ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٦﴾

پنهنجي رسولن کي غلبو ڏي ٿو جنهن تي چاهي ف١٨ ۽ الله سڀ ڪجهه ڪري سگهي ٿو

مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَ لِلرَّسُوْلِ

جيڪا غنيمت ڏياري الله پنهنجي رسول کي شهر وارن کان ف١٩ اها الله ۽ رسول جي آهي

وَلِذِى الْقُرْبٰى وَ الْيَتٰمٰى وَ الْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ۙ

۽ رشتي دارن ف٢٠ ۽ يتيمن ۽ مسڪينن ۽ مسافرن جي واسطي

كَىْ لَا يَكُوْنَ دُوْلَةًۢ بَيْنَ الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ ؕ وَمَآ اٰتٰىكُمُ

جيئن (فقط) توهان جي دولت مندن جي واسطي مال نه ٿي وڃي ف٢١ ۽ جو ڪجهه

الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ ۚ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا ۚ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ ؕ

توهان کي رسول عطا فرمائي اهو وٺو ف٢٢ ۽ جنهن کان منع فرمائي انهيءَ کان رُڪجي وڃو ۽ الله کان ڊڄو ف٢٣

اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾ لِلْفُقَرَآءِ الْمُهٰجِرِيْنَ الَّذِيْنَ

بيشڪ الله جو عذاب سخت آهي ف٢٤. انهن هجرت ڪندڙ فقيرن جي واسطي

اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ وَ اَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنَ

جن کي پنهنجي گهرن ۽ مال کان ڪڍيو ويو ف٢٥ الله جو فضل ف٢٦

اللّٰهِ وَ رِضْوَانًا وَّ يَنْصُرُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ

۽ ان جي رضا چاهن ٿا ۽ الله ۽ ان جي رسول جي مدد ڪن ٿا ف٢٧ اهي ئي

الصّٰدِقُوْنَ ﴿٨﴾ وَ الَّذِيْنَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَ الْاِيْمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ

سچا آهن ف٢٨ ۽ جن اڳي کان ف٢٩ هن شهر ف٣٠ ۽ ايمان ۾ گهر ٺاهي رکيو ف٣١

يُحِبُّوْنَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُوْنَ فِىْ صُدُوْرِهِمْ

دوست رکن ٿا انهن کي جيڪي انهن جي طرف هجرت ڪري آيا ف٣٢ ۽ پنهنجي دلين ۾ ڪا ضرورت نه ٿا

حَاجَةً مِّمَّآ اُوْتُوْا وَيُؤْثِرُوْنَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ

ڏسن ف٣٣ ان شيءِ جي جيڪا کين ڏني وئي ف٣٤ ۽ پنهنجي پاڻ تي انهن کي ترجيح ڏين ٿا ف٣٥ جيتوڻيڪ انهن کي

خَصَاصَةٌ ؕۛ وَمَنْ يُّوْقَ شُحَّ نَفْسِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٩﴾

سخت محتاجي هجي ف٣٦ ۽ جيڪو پنهنجي نفس جي لالچ کان بچايو ويو ف٣٧ پوءِ اهي ئي ڪامياب آهن

وقف لازم

منزل ٧

ف١٨ پنهنجن دشمنن مان مراد هي آهي ته بني نضير کان جيڪي به غنيمتون حاصل ٿيون، انهن جي لاءِ مسلمانن کي جنگ ڪرڻي نه پوي. الله تعالیٰ پنهنجي محبوب رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن کي انهن تي مسلط ڪري ڇڏيو ته پوءِ اهو مال محبوب سائين جن جي مرضي مبارڪ تي آهي، جتي چاهين، خرچ ڪن. حضرت محبوب پيغمبر ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن اهو مال مهاجرن تي خرچ ڪيو ۽ انصار مان فقط ٽن حاجتمند ماڻهن کي ڏنو ۽ اهي ابو دجانه سماڪ بن خرشه، سهل بن حنيف ۽ حارث بن صمه آهن. ف١٩ پهرين آيت ۾ غنيمت جو جيڪو حڪم ذڪر ٿيو، هن آيت ۾ انهيءَ جو تفصيل آهي ۽ ڪن مفسرن ان قول جي مخالفت ڪئي ۽ فرمايائون ته پهرين آيت بني نضير جي مالن جي باري ۾ نازل ٿي، انهن کي الله تعالیٰ پنهنجي رسول جي لاءِ خاص ڪيو ۽ هيءَ آيت هر اُن شهر جي غنيمتن جي باري ۾ آهي، جنهن کي مسلمان پنهنجي قوت سان حاصل ڪن. (مدارڪ). ف٢٠ رشتيدارن مان مراد محبوب نبي ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جا قرابت وارا آهن يعني بني هاشم ۽ بني مُطلب. ف٢١ ۽ غريب ۽ فقير نقصان ۾ رهن، جيئن جاهليت جي زماني ۾ دستور هو ته غنيمت مان چوٿون حصو ته سردار ڪڍي وٺندو هو، باقي قوم جي لاءِ ڇڏي ڏيندو هو ۽ ان مان مالدار ماڻهو تمام گهڻو ڪڍي وٺندا هئا ۽ غريبن لاءِ تمام ٿورو بچندو هو. انهي معمول جي مطابق ماڻهن محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن کي عرض گذاريو ته پاڻ ڪريم جن غنيمت مان چوٿون حصو ڪڍي فرمائن، باقي اسين پاڻ ۾ تقسيم ڪنداسين. الله تعالیٰ ان جو رد فرمائي ڇڏيو ۽ تقسيم جو اختيار محبوب مختار سيد الابرار حضرت پيغمبر ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن کي ڏيڻ فرمايو ۽ پڻ ان جو طريقو ارشاد فرمايو. ف٢٢ غنيمت مان جو ته اهو توهان جي لاءِ حلال آهي ۽ هيءَ معنیٰ آهي ته محبوب رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن توهان کي جيڪو حڪم ڏين، ان جي تابعداري ڪريو ڇو ته محبوب نبي ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي اطاعت هر حڪم ۾ واجب آهي. ف٢٣ حضرت محبوب نبي ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي مخالفت نه ڪريو ۽ سندن ارشاد جي تعميل ۾ سُستي نه ڪريو. ف٢٤ انهن تي، جيڪي محبوب رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي نافرماني ڪن ۽ غنيمت جي مال ۾ جيئن ته مٿي ذڪر ڪيل ماڻهن جو حق آهي، ايئن ئي. ف٢٥ ۽ انهن جي گهرن ۽ مال تي مڪي جي ڪافرن قبضو ڪري ورتو. مسئلو:- هن آيت مان ثابت ٿيو ته ڪافر غلبي سان مسلمانن جي مالن جا مالڪ ٿي وڃن ٿا. ف٢٦ يعني آخرت جو ثواب. ف٢٧ پنهنجي جان ۽ مال سان دين جي مدد ۾. ف٢٨ ايمان ۽ اخلاص ۾. قتاده فرمايو ته انهن مهاجرن گهر ۽ مال ۽ ڪٽنب الله تعالیٰ ۽ ان جي رسول جي محبت ۾ ڇڏيا ۽ اسلام قبول ڪيو ۽ انهن سڀني سختين ۽ تڪليفن کي پسند ڪيو، جيڪي اسلام قبول ڪرڻ جي سبب کان انهن کي پيش آيون ۽ انهن جون حالتون ايستائين وڃي پهتيون جو بک جي سختي کان پيٽ تي پٿر ٻڌندا هئا ۽ سياري ۾ ڪپڙن نه هئڻ سبب ٿلهن ۽ غارن ۾ گذارو ڪندا هئا. حديث شريف ۾ آهي ته مهاجر فقير شاهوڪارن کان چاليهه سال اڳ جنت ۾ ويندا. ف٢٩ يعني مهاجرن کان اڳ يا انهن جي هجرت کان اڳ يا محبوب نبي ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي تشريف آوري کان اڳ. ف٣٠ مدينه پاڪ. ف٣١ يعني مدينه پاڪ کي وطن ۽ ايمان کي پنهنجو مستقر بڻايو ۽ اسلام آندو ۽ محبوب صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي تشريف آوري کان ٻه سال اڳ مسجدون ٺاهيون، انهن جو هي حال آهي ته. ف٣٢ اهڙي طرح انهن کي پنهنجن گهرن ۾ رهائن ٿا، پنهنجن مالن ۾ انهن کي اڌ جو شريڪ ڪن ٿا. ف٣٣ يعني انهن جي دلين ۾ ڪا خواهش ۽ طلب ئي پيدا ٿئي. ف٣٤ يعني مهاجرن کي جيڪي غنيمت جا مال ڏنا ويا، انصار جي دلين ۾ انهن جي ڪا خواهش پيدا نه ٿي ٿئي، رشڪ ته ڇا ٿئي، محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي برڪت سان دليون اهڙيون پاڪ ٿي ويون جو انصار، مهاجرن سان اهو سلوڪ ڪن ٿا. ف٣٥ يعني مهاجرن کي. ف٣٦ شانِ نزول:- حديث شريف ۾ آهي ته محبوب رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمت ۾ هڪ بکايل شخص آيو. محبوب سائين جن ازواج مطهرات جي حجرن کان معلوم ڪرايو ته ڪا کائڻ جي ڪا شيءِ آهي؟ معلوم ٿيو ته ڪنهن به بيبي صاحبه وٽ ڪجهه به نه آهي. تڏهن محبوب سائين جن صحابه ڪرام کي فرمايو جيڪو هن شخص کي مهمان بڻائي، الله پاڪ ان تي رحمت فرمائي. حضرت ابو طلحه انصاري اٿي بيٺو ۽ محبوب پاڪ کان اجازت وٺي مهمان کي پنهنجي گهر وٺي ويو، گهر وڃي گهر واري کان معلوم ڪيائين ته ڪجهه آهي. ان چيو ڪجهه نه، البت ٻارن لاءِ ٿورو کاڌو رکيل آهي. حضرت ابو طلحه فرمايو ٻارن کي خوش ڪري سمهاري ڇڏ ۽ جڏهن مهمان کائڻ وڃي ته ڏيئو درست ڪرڻ لاءِ اُٿ ۽ ڏيئي کي وسائي ڇڏ ته جيئن اهو چڱي طرح کائي. هي ان لاءِ تجويز ڪيائين ته مهمان هي نه ڄاڻي سگهي ته گهر وارا ساڻس گڏ نه ٿا کائن ڇو ته ان کي اهو معلوم ٿيندو ته اهو اصرار ڪندو ۽ کاڌو گهٽ آهي، بکيو رهجي ويندو. اهڙي طرح مهمان کي

وَالَّذِيْنَ جَآءُوْ مِنْۢ بَعْدِهِمْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا

۽ اهي جيڪي انهن کان پوءِ آيا ف٣٨ عرض ڪن ٿا اي اسان جا رب اسان کي معاف فرماءِ ۽

وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِيْنَ سَبَقُوْنَا بِالْاِيْمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِيْ قُلُوْبِنَا

اسان جي ڀائرن کي جن اسان کان اڳي ايمان آندو ۽ اسان جي دلين ۾ ايمان وارن جي لاءِ

غِلًّا لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَآ اِنَّكَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٠﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى

ڪينو نه رک ف٣٩ اي اسان جا رب بيشڪ تون ئي نهايت مهربان رحم وارو آهين. ڇا تو منافقن

الَّذِيْنَ نَافَقُوْا يَقُوْلُوْنَ لِاِخْوَانِهِمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ

کي نه ڏٺو ف٤٠ جو پنهنجي ڪافر ڪتابي ڀائرن ف٤١ کي چون ٿا ته

الْكِتٰبِ لَئِنْ اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيْعُ فِيْكُمْ

جيڪڏهن توهان کي ڪڍيو ويو ف٤٢ ته اسان بضرور توهان سان گڏ نڪري وينداسين ۽ توهان جي باري ۾ ڪڏهن

اَحَدًا اَبَدًا ۙ وَّاِنْ قُوْتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ ۭ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ

به ڪنهن جو چيو نه ڪنداسين ف٤٣ ۽ جيڪڏهن توهان سان لڙائي ٿي ته اسان ضرور توهان جي مدد ڪنداسين ۽ الله شاهد آهي

لَكٰذِبُوْنَ ﴿١١﴾ لَئِنْ اُخْرِجُوْا لَا يَخْرُجُوْنَ مَعَهُمْ ۚ وَلَئِنْ قُوْتِلُوْا

ته اهي ڪوڙا آهن. ف٤٤ جيڪڏهن اهي ڪڍيا ويا ف٤٥ ته هي انهن سان نه نڪرندا ۽ جي انهن سان لڙائي ٿي

لَا يَنْصُرُوْنَهُمْ ۚ وَلَئِنْ نَّصَرُوْهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ ۣ ثُمَّ لَا يُنْصَرُوْنَ ﴿١٢﴾

ته هي انهن جي مدد نه ڪندا ف٤٦ ۽ جيڪڏهن انهن جي مدد ڪيائون به ته ضرور پٺي ڏيئي ڀڄندا پوءِ ف٤٧ سندن مدد نه ٿيندي.

لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فِيْ صُدُوْرِهِمْ مِّنَ اللّٰهِ ۭ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ

بيشڪ ف٤٨ انهن جي دلين ۾ الله کان وڌيڪ توهان جو ڊپ آهي ف٤٩ هيءُ ان ڪري جو اهي بي سمجھ

قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُوْنَ ﴿١٣﴾ لَا يُقَاتِلُوْنَكُمْ جَمِيْعًا اِلَّا فِيْ قُرًى مُّحَصَّنَةٍ

ماڻهو آهن. ف٥٠ اهي سڀ گڏجي ڪري به توهان سان نه لڙندا مگر قلعه بند شهرن ۾

اَوْ مِنْ وَّرَآءِ جُدُرٍ ۭ بَاْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيْدٌ ۭ تَحْسَبُهُمْ

يا ڪوٽن جي پٺيان، پاڻ ۾ انهن جي طاقت گهڻي سخت آهي ف٥١ تون انهن کي هڪ جٽ سمجهندين

جَمِيْعًا وَّقُلُوْبُهُمْ شَتّٰى ۭ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُوْنَ ﴿١٤﴾ۚ

حالانڪ انهن جون دليون جدا جدا آهن اهو ان ڪري جو اهي بي عقل ماڻهو آهن. ف٥٢

ع ١٠ / ٤

کاڌو ڪارايائين ۽ پاڻ بکيي پيٽ رات گذاريائون. جڏهن صبح ٿيو ۽ محبوب سيد عالم صلي الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمت ۾ حاضر ٿيو ته حضور محبوب اقدس عليه الصلوٰة والسلام جن فرمايو، رات فلاڻن فلاڻن ماڻهن ۾ عجيب معاملو پيش آيو. الله تعالیٰ انهن کان گهڻو راضي آهي ۽ هي آيت نازل ٿي. ف٣٧ يعني جنهن جي نفس کي لالچ کان پاڪ ڪيو ويو.

ف٣٨ يعني مهاجرن ۽ انصار کان پوءِ. هن ۾ قيامت تائين پيدا ٿيڻ وارا مسلمان داخل آهن. ف٣٩ يعني محبوب رسول ڪريم صلي الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي صحابه ڪرام جي طرف کان. مسئلو: جنهن جي دل ۾ ڪنهن صحابي جي طرف کان بغض يا ڪدورت هجي ۽ اهو ان جي لاءِ رحمت ۽ استغفار جي دعا نه گهري، اهو مؤمنن جي قسمن کان خارج آهي، ڇو ته هتي مؤمنن جا ٽي قسم فرمايا ويا مهاجر، انصار ۽ انهن کان پوءِ وارا جيڪي انهن جا تابع هجن ۽ انهن جي طرف کان دل ۾ ڪا ڪدورت نه رکن ۽ انهن جي لاءِ مغفرت جي دعا ڪن. پوءِ جيڪو صحابه ڪرام سان ڪدورت رکي، رافضي هجي يا خارجي، اهو مسلمانن جي انهن ٽنهي قسمن کان خارج آهي، حضرت ام المؤمنين عائشه صديقه رضي الله تعالیٰ عنها فرمايو ته ماڻهن کي حڪم ته هي ڏنو ويو ته صحابه ڪرام جي لاءِ استغفار ڪن ۽ ڪن ٿا هي ته گاريون ٿا ڏين. ف٤٠ عبدالله بن اُبي بن سلول منافق ۽ ان جي ساٿين کي. ف٤١ يعني بني قريظه ۽ بني نضير جي يهودين. ف٤٢ مدينه طيبه مان. ف٤٣ يعني توهان جي خلاف ڪنهن جو چوڻ نه مڃيندا سون، نه مسلمانن جو، نه رسول صلي الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جو. ف٤٤ يعني يهودين سان منافقن جا اهي سڀ وعدا ڪوڙا آهن. هن کان پوءِ الله تعالیٰ منافقن جي حال جي خبر ڏني ٿو. ف٤٥ يعني يهودي. ف٤٦ اهڙي طرح ايئن ئي ٿيو، جو يهودي ڪڍيا ويا ۽ منافق انهن سان گڏ نه نڪتا ۽ يهودين سان جنگ ٿي ته به منافقن يهودين جي مدد نه ڪئي. ف٤٧ جڏهن اهي مددگار ئي نه ڪرندا ته منافق. ف٤٨ اي مسلمانو! ف٤٩ جو توهان جي اڳيان ڪفر جي اظهار کان ته ڊڄن ٿا ۽ هي ڄاڻيندي به ته الله تعالیٰ دلين جون لڪل ڳالهيون ڄاڻي ٿو، دل ۾ ڪفر رکن ٿا. ف٥٠ الله تعالیٰ جي عظمت کي نه ٿا ڄاڻن ورنه جهڙي وان کان ڊڄڻ جو حق آهي، ڊڄن ها. ف٥١ يعني جڏهن اهي پاڻ ۾ وڙهن ٿا ته تمام شدت ۽ قوت وارا آهن، پر مسلمانن جي مقابلي ۾ بزدل ۽ نامرد ثابت ٿيندا. ف٥٢ هن کان پوءِ يهودين جو هڪ مثال ارشاد فرمايائين.

كَمَثَلِ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيْبًا ذَاقُوْا وَبَالَ اَمْرِهِمْ ۚ وَ

انهن وانگر جيڪي ويجهڙائي ۾ انهن کان اڳ گذريا وٽ٥٣ انهن پنهنجي ڪم جو وبال چکيو وٽ٥٤

لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۚ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطٰنِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ

۽ انهن جي واسطي دردناڪ عذاب آهي وٽ٥٥. شيطان وانگر جڏهن ان انسان کي چيو

اكْفُرْ ۚ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّنْكَ اِنِّيْٓ اَخَافُ اللّٰهَ

ڪفر ڪر پوءِ جڏهن انهي ڪفر ڪيو چيائين ته مان توکان بيزار آهيان مان الله کان ڊڄان ٿو، جيڪو سڀني جهانن جو رب آهي وٽ٥٦ پوءِ انهن ٻنهي جو وٽ٥٧ انجام هي ٿيو جو اهي ٻئي باهه ۾ آهن سدائين ان ۾ رهندا

رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٦﴾ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَآ اَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيْهَا ۭ

وَذٰلِكَ جَزٰۗؤُا الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٧﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ

۽ ظالمن جي اها سزا آهي. اي ايمان وارؤ! الله کان ڊڄو وٽ٥٨

وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ

۽ جڳائي ته هر ساهه سوچي ته سڀاڻي جي واسطي اڳتي ڇا موڪليو وٽ٥٩ ۽ الله کان ڊڄو وٽ٦٠ بيشڪ الله کي توهان جي ڪمن جي

بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿١٨﴾ وَلَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسٰهُمْ

خبر آهي. ۽ انهن وانگر نه ٿيو جيڪي الله کي وساري ويٺا وٽ٦١ پوءِ الله انهن کي مصيبت ۾ وڌو جو سندن

اَنْفُسَهُمْ ۭ اُولٰۗئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوِيْٓ اَصْحٰبُ النَّارِ

وجود کين ياد نه رهيا وٽ٦٢ اهي ئي فاسق آهن. دوزخ وارا وٽ٦٣ ۽ جنت وارا

وَاَصْحٰبُ الْجَنَّةِ ۭ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَاۗئِزُوْنَ ﴿٢٠﴾ لَوْ اَنْزَلْنَا

وٽ٦٤ برابر نه آهن، جنت وارا ئي مراد کي پهتا. جيڪڏهن اسان هي قرآن

هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰي جَبَلٍ لَّرَاَيْتَهٗ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ

ڪنهن جبل تي لاهيون ها وٽ٦٥ ته ضرور تون ان کي ڏسين ها جهڪندڙ ٽڪر ٽڪر ٿيندڙ الله جي خوف

اللّٰهِ ۭ وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢١﴾

کان وٽ٦٦ ۽ هي مثال اسان ماڻهن جي واسطي بيان فرمائيندا آهيون مان اهي سوچن.

هُوَ اللّٰهُ الَّذِيْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۚ هُوَ

اهو ئي الله آهي جنهن کان سواءِ ڪو معبود نه آهي هر ڳجهه ۽ ظاهر جو ڄاڻندڙ وٽ٦٧ اهو ئي آهي

ع ٧ ٥

وٽ٥٣ يعني انهن جو حال مکي جي مشرڪن جهڙو آهي، جو بدر ۾.

وٽ٥٤ يعني محبوب رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن سان دشمني رکڻ ۽ ڪفر ڪرڻ جو ته ذلت ۽ خواري سان هلاڪ ڪيا ويا. وٽ٥٥ ۽ منافقن جو بني نضير جي يهودين سان اهڙو سلوڪ آهي، جهڙو.

وٽ٥٦ ايئن ئي منافقن، بني نضير جي يهودين کي مسلمانن جي خلاف اياريو، جنگ تي آماده ڪيو، انهن سان مدد جا واعدا ڪيائون ۽ جڏهن انهن جي چوڻ سان اهي اسلام وارن سان جنگ جي لاءِ تيار ٿيا ته پوءِ منافق ويهي رهيا انهن جو ساٿ نه ڏنائون. وٽ٥٧ يعني ان شيطان ۽ انسان جو. وٽ٥٨ ۽ ان جي حڪم جي مخالفت نه ڪريو. وٽ٥٩ يعني قيامت جي ڏينهن جي لاءِ ڪهڙا عمل ڪيا. وٽ٦٠ ان جي اطاعت ۽ فرمانبرداري ۾ سرگرم رهو. وٽ٦١ ان جي اطاعت ڇڏي ڏني. وٽ٦٢ جو انهن جي لاءِ فائدي ڏيڻ وارا ۽ ڪم اچڻ وارا عمل ڪري وٺن ها. وٽ٦٣ جن جي لاءِ دائمي عذاب آهي. وٽ٦٤ جن جي لاءِ هميشگي واري زندگي ۽ دائمي راحت آهي. وٽ٦٥ ۽ ان کي انسان جهڙي سمجهه عطا ڪريون ها. وٽ٦٦ يعني قرآن پاڪ جي عظمت ۽ شان اهڙو آهي جو پهاڙ کي جيڪڏهن عقل هجي ها ته اهو پٿري سخت ۽ مضبوط هجڻ جي باوجود ذرا ذرا ٿي وڃي ها. هن مان معلوم ٿئي ٿو ته ڪافرن جا دليون ڪيتريون سخت آهن، جو هڙي عظمت واري ڪلام کان اثر پذير نه ٿيون ٿيون.

وٽ٦٧ موجود جو به ۽ معدوم جو به، دنيا جو به ۽ آخرت جو به.

الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللّٰهُ الَّذِيْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ اَلْمَلِكُ

وڏو مهربان رحمت وارو. اهوئي آهي الله جنهن کان سواءِ ڪو به معبود نہ آهي بادشاھ ف٦٨

الْقُدُّوْسُ السَّلٰمُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيْزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ۭ سُبْحٰنَ

نهايت پاڪ ف٦٩ سلامتي ڏيڻ وارو ف٧٠ امان بخشڻ وارو ف٧١ حفاظت فرمائڻ وارو عزت وارو عظمت وارو، وڏائي وارو ف٧٢

اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٢٣﴾ هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَآءُ

الله جي پاڪائي آهي انهن جي شرڪ کان. اهوئي آهي الله ٺاهيندڙ ٺپيد اڪندڙ ف٧٣ هر هڪ کي صورت ڏيندڙ ف٧٤ انهي جا

الْحُسْنٰى ۭ يُسَبِّحُ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٢٤﴾

آهن سهڻا چڱا نالا ف٧٥ انهي جي پاڪائي بيان ڪن ٿا. جيڪي آسمانن ۽ زمين ۾ آهن ۽ اهوئي عزت ۽ حڪمت وارو آهي

سُوْرَةُ الْمُمْتَحِنَةِ ٦٠ مَدَنِيَّةٌ ٩١ — اٰيَاتُهَا ١٣ — رُكُوْعَاتُهَا ٢

سورة ممتحنه مڪي آهي ان ۾ تيرهن آيتون ۽ ٻہ رڪوع آهن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف١.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا عَدُوِّيْ وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَآءَ

اي ايمان وارؤ! منهنجي ۽ پنهنجي دشمنن کي دوست نہ بڻايو ف٢

تُلْقُوْنَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوْا بِمَا جَآءَكُمْ مِّنَ الْحَقِّ ۚ

توهان انهن کي خبرون پهچايو ٿا دوستيءَ سان حالانڪ اهي منڪر آهن ان حق جا جيڪو توهان وٽ آيو ف٣

يُخْرِجُوْنَ الرَّسُوْلَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ ۭ اِنْ

گهر کان جدا ڪن ٿا ف٤ رسول کي ۽ توهان کي هن ڪري جو توهان پنهنجي رب الله تي ايمان آندو جيڪڏهن

كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِيْ سَبِيْلِيْ وَابْتِغَآءَ مَرْضَاتِيْ ۖ

توهان نڪتا آهيو منهنجي راھ ۾ جهاد ڪرڻ ۽ منهنجي رضا طلبي جي واسطي تہ انهن سان دوستي

تُسِرُّوْنَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ ۖ وَاَنَا اَعْلَمُ بِمَآ اَخْفَيْتُمْ وَمَآ

نہ رکو توهان انهن کي مخفي محبت جا پيغام موڪليو ٿا ۽ مان خوب ڄاڻان ٿو جيڪي توهان لڪايو ۽

اَعْلَنْتُمْ ۭ وَمَنْ يَّفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ﴿١﴾

جيڪي ظاهر ڪيو ۽ توهان مان جيڪو اين ڪري تہ بيشڪ اهو سڌي واٽ کان ڀٽڪيو.

ف٦٨ ملڪ ۽ حڪومت جو حقيقي مالڪ، جو سمورين موجودات ان جي ملڪ ۽ حڪومت هيٺ آهن ۽ ان جي مالڪيت ۽ بادشاهي دائمي آهي، جنهن کي زوال نہ آهي. ف٦٩ هر عيب کان ۽ سمورين برائين کان ف٧٠ پنهنجي مخلوق کي. ف٧١ پنهنجي عذاب کان پنهنجن فرمانبردار ٻانهن کي. ف٧٢ يعني عظمت ۽ وڏائي وارو پنهنجي ذات ۽ صفات ۾ ۽ پنهنجي وڏائي جو اظهار انهي کي لائق ۽ مناسب آهي، جو ان جو هر ڪمال عظيم آهي ۽ هر صفت عالي، مخلوق ۾ ڪنهن کي نہ ٿو پهچي جو تڪبر يعني پنهنجي وڏائي جو اظهار ڪري، ٻانهي جي لاءِ عاجزي ۽ انڪساري مناسب ۽ موزون آهي. ف٧٣ نيست مان هست ڪرڻ وارو. ف٧٤ جهڙي گهري يا چاهي ف٧٥ نوانوي، جيڪي حديث ۾ آيل آهن ....

ع ٣ ٧ ٦

ف١ سورة ممتحنه مدني آهي ان ۾ ٻہ رڪوع تيرهن آيتون ٽي سو اٺيتاليھ ڪلما ۽ هڪ هزار پنج سو ڇهه حرف آهن. ف٢ يعني ڪافرن کي. شان نزول:- بني هاشم جي گهراڻي جي هڪ ٻانهي ساره نالي مدينه طيبه ۾ محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي بارگاه ۾ حاضر ٿي جڏهن تہ پاڻ ڪريم جن فتح مڪي جي تيارين ۾ مصروف هئا، حضور محبوب اقدس کيس فرمايو، ڇا تون مسلمان ٿي آئي آهين؟ هن چيو محتاجي کان تنگ ٿي ڪري تنهن ٿي عبد المطلب جي خاندان وارن کيس لٽا ڪپڙا ۽ ٻيو سامان ڏنو. حاطب بن ابي بلتعه رضي الله تعالیٰ عنه ان سان مليو هو ۽ کيس ڏھ دينار ۽ هڪ چادر ڏني، سندس معرفت هڪ خط مڪي وارن ڏي هن مضمون جو موڪليائين "تہ محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم توهان تي حملي جو ارادو رکي ٿو تہ پنهنجي بچاءَ جي واسطي جو ڪجھ ڪري سگهو ڪري ڇڏيو. ساره اهو خط کڻي رواني ٿي. الله تعالیٰ پنهنجي حبيب کي ان بابت خبر ڏني، حضور محبوب اڪرم جن حضرت علي ۽ چند صحابن کي گهوڙن تي روانو ڪيو ۽ فرمايائون روضه خاخ جي جاءِ تي توهان کي هڪ مسافر عورت ملندي ان وٽ حاطب بن بلتعه جو مڪي وارن جي نالي ڏنل خط آهي، اهو خط ان کان وٺي ۽ ان کي ڇڏي ڏجو ۽ جيڪڏهن انڪار ڪري تہ ان کي ماري ڇڏيو، اهي صحابه ڪرام ان جاءِ تي اها عورت ملي جتي محبوب حضور اڪرم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو هو. ان کان خط گهريائون، اها قسم کڻي انڪار ڪري ويئي. حضرت علي المرتضیٰ قسم کڻي فرمايو تہ محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي خبر خلاف ابتڙ ٿي ئي نہ ٿي سگهي! ۽ تلوار ڪڍي عورت کي فرمايائين يا خط ڪڍي ڏي يا موت لاءِ تيار ٿي. جڏهن ان ڏٺو تہ حضرت علي المرتضیٰ قتل ڪرڻ لاءِ بالڪل تيار آهي تہ پنهنجي ڳت مان خط ڪڍي ڏنائين. خط واپس پهچڻ تي محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن حضرت حاطب کي گهرائي فرمايو، حاطب ان جو ڪهڙو سبب هو؟ ان عرض ڪيو يا رسول الله! مان جڏهن کان اسلام قبول ڪيو، ڪڏهن بہ ڪفر نہ ڪيم ۽ جڏهن حضور محبوب سائين جن جي غلامي نصيب ٿي، تہ ڪڏهن بہ محبوب سان خيانت نہ ڪيم. جڏهن کان مڪي وارن کي ڇڏيم تہ وري ڪڏهن بہ انهن جي محبت دل ۾ نہ آئي. ڳالهہ اها آهي تہ مان قريش ۾ رهندو هوس ۽ انهن جي قوم مان نہ هوس، مون کان سواءِ ٻيا جيڪي بہ مهاجر آهن انهن جا مڪي شريف ۾ مائٽ آهن، جيڪي انهن جي گهر ٻار جي نگراني ڪن ٿا، مون کي پنهنجي گهر ٻار بابت انديشو هو، ان ڪري مان گهريو تہ مڪي وارن تي ڪو احسان ڪري ڇڏيان جيئن اهي منهنجي گهر وارن کي نہ ستائين. حالانڪ مان يقين سان ڄاڻان ٿو تہ الله تعالیٰ مڪي وارن تي عذاب نازل فرمائڻ وارو آهي ۽ منهنجو خط انهن کي بچائي نہ سگهندو. محبوب سرور ڪونين صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن ان جو عذر قبول فرمايو ۽ ان جي تصديق فرمايائون. حضرت عمر فاروق رضي الله تعالیٰ عنه عرض گذاريو يا رسول الله صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم! مون کي اجازت ڏيو تہ مان هن منافق کي قتل ڪريان، محبوب پاڪ فرمايو اي عمر! الله تعالیٰ کي خبر آهي، تڏهن تہ ان بدر وارن جي حق ۾ فرمايو تہ جيڪي وڻيو سو ڪريو، مان توهان کي بخشي ڇڏيو. اهو ٻڌي حضرت عمر فاروق جي اکين مبارڪن مان ڳوڙها جاري ٿيا ۽ هي آيتون نازل ٿيون. ف٣ يعني اسلام ۽ قرآن. ف٤ يعني مڪه مڪرمه کان.

* صحابہ ڪرام واپسي جو ارادو ڪيو.

إِنْ يَّثْقَفُوْكُمْ يَكُوْنُوْا لَكُمْ اَعْدَآءً وَّ يَبْسُطُوْٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ

جيڪڏهن توهان کي لهن ف٥ ته توهان جا دشمن ٿي ويندا ۽ توهان جي طرف پنهنجا هٿ ۽ پنهنجي زبان

وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوْٓءِ وَوَدُّوْا لَوْ تَكْفُرُوْنَ ؕ﴿۲﴾ لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ

ڪ برائي سان ڊگهيرئيندا ۽ انهن جي تمنا آهي ته ڪنهن طرح توهان ڪافر ٿي وڃو ف٨ هرگز توهان کي فائدو ڏيندا

وَلَآ اَوْلَادُكُمْ ۚۛ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚۛ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ ؕ وَ اللّٰهُ بِمَا

توهان جا رشتا ۽ توهان جا اولاد ف٩ قيامت جي ڏينهن ، توهان کي انهن کان جدا ڪندو ف١٠ ۽ الله توهان جا

تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿۳﴾ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِيْٓ اِبْرٰهِيْمَ

ڪم ڏسي رهيو آهي . بيشڪ توهان جي واسطي سهڻو نمونو هو ف١١ ابراهيم ۽ ان جي ساٿين

وَ الَّذِيْنَ مَعَهٗ ۚ اِذْ قَالُوْا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ وَ مِمَّا

۾ ف١٢ جڏهن انهن پنهنجي قوم کي چيو ف١٣ بيشڪ اسان بيزار آهيون توهان کان ۽ انهن کان جن

تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۫ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَ بَيْنَكُمُ

جي الله کان سواءِ توهان پوڄا پاٽ ڪريو ٿا ، اسان توهان جا انڪار ڪيو ف١٤ اسان ۾ ۽ توهان ۾ دشمني ۽ عداوت

الْعَدَاوَةُ وَ الْبَغْضَآءُ اَبَدًا حَتّٰى تُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗٓ اِلَّا

ظاهر ٿي ويئي هميشه جي لاءِ ايستائين جو توهان هڪ الله تي ايمان نه آڻيو مگر ابراهيم جو پنهنجي پيءُ کي چوڻ

قَوْلَ اِبْرٰهِيْمَ لِاَبِيْهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَ مَآ اَمْلِكُ لَكَ

ته مان ضرور تنهنجي واسطي بخشش گهرندس ف١٥ ۽ مان الله جي اڳيان تنهنجي ڪنهن به نفعي جو مالڪ

مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ؕ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَاِلَيْكَ

نه آهيان ف١٦ اي اسان جا رب اسان توتي ئي ڀروسو ڪيو ۽ تنهنجي طرف ئي رجوع ڪيو ۽ تنهنجي طرف ئي موٽڻو

الْمَصِيْرُ ﴿۴﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَاغْفِرْ لَنَا

آهي ف١٧ اي اسان جا رب اسان کي ڪافرن جي آزمائش ۾ نه وجهه ف١٨ ۽ اسان جي بخشش فرماءِ

رَبَّنَا ۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۵﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيْهِمْ

اي اسان جا رب بيشڪ تون ئي عزت ۽ حڪمت وارو آهين . بيشڪ توهان جي واسطي ف١٩ انهن ۾ سهڻو نمونو

اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَ الْيَوْمَ الْاٰخِرَ ؕ وَ مَنْ

هو ف٢٠ ان جي واسطي جيڪو الله ۽ آخرت جي ڏينهن جو اميدوار هجي ف٢١ ۽ جيڪو منهن ڦيري

معانقة ١٢ — الوقف على القيمة ١٢

ف٥ يعني جيڪڏهن ڪافرن کي توهان جي خلاف موقعو ملي ته . ف٦ مارڻ ۽ قتل ڪرڻ سان گڏ . ف٧ گارگند ڏيڻ ۽ . ف٨ پوءِ اهڙن ماڻهن کي دوست بنائڻ ۽ انهن کان ڀلائي جي اميد رکڻ ۽ انهن جي دشمني کان غافل رهڻ هرگز نه گهرجي . ف٩ جن جي ڪري توهان ڪافرن سان دوستي رکو ٿا . ف١٠ جو فرمانبردار جنت ۾ هوندا ۽ ڪافر بي فرمان دوزخ ۾ . ف١١ حضرت حاطب رضي الله تعالیٰ عنه ۽ بين مؤمنن کي خطاب آهي ۽ سمورن کي حضرت ابراهيم عليه السلام جي پيروي جو حڪم آهي جو دين جي معاملي ۾ ماڻهن سان انهن جو طريقو اختيار ڪن . ف١٢ ساٿين مان مراد ايمان وارا آهن . ف١٣ جيڪا مشرڪ هئي . ف١٤ ۽ اسان توهان جي دين جي مخالفت ڪئي . ف١٥ اها ڳالهه قابل اتباع نه آهي ڇو ته اها هڪ وعدي جي بنياد تي هئي ۽ جڏهن ابراهيم عليه السلام وٽ اها ڳالهه ظاهر ٿي ته اهو ڪفر تي پڪو آهي ، تڏهن انهن کان نرونس بيزاري ظاهر ڪئي تنهن جي ڪري اهو ڪنهن جي واسطي به جائز نه آهي جو پنهنجي بي ايمان ماڻٽ جي واسطي بخشش جي دعا گهري . ف١٦ جيڪڏهن تون ان جي نافرماني ڪرين ۽ شرڪ تي قائم رهين . (خازن) . ف١٧ اها به حضرت ابراهيم عليه السلام ۽ ساڻس گڏ مؤمنن جي دعا آهي ۽ ماقبل استثناء سان متصل آهي ، ان ڪري مؤمن کي هن دعا ۾ حضرت ابراهيم عليه السلام جي پيروي ڪرڻ گهرجي . ف١٨ انهن کي اسان تي غلبو نه ڏي جو اهي پنهنجي پاڻ کي حق تي گمان ڪن . ف١٩ اي حبيب خدا محمد مصطفیٰ صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي امت ! ف٢٠ يعني حضرت ابراهيم عليه الصلوٰة والسلام ۽ ان جي ساٿين ۾ ف٢١ الله تعالیٰ جي رحمت ثواب ۽ آخرت جي خوشي جو طلبگار هجي ۽ الله جي عذاب کان ڊڄي .

يَّتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ۝٦ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّجْعَلَ

ڦ٢٢ پوءِ بيشڪ الله ئي بي نياز ۽ سمورين خوبين سارا هيل آهي. تريب آهي جو الله توهان ۽ انهن ۾ جيڪي انهن مان

بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَ الَّذِيْنَ عَادَيْتُمْ مِّنْهُمْ مَّوَدَّةً ؕ وَاللّٰهُ قَدِيْرٌ ؕ

ڦ٢٣ توهان جا دشمن آهن دوستي پيدا ڪري جڏهن ڦ٢٤ ۽ الله قادر آهي ڦ٢٥

وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝٧ لَا يَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ لَمْ

۽ بخشڻهار مهربان آهي. الله توهان کي انهن کان ڦ٢٦ منع نٿو ڪري جيڪي توهان سان

يُقَاتِلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَ لَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ اَنْ

دين ۾ نه لڙيا ۽ نه توهان کي توهان جي گهرن مان ڪڍيائون جو انهن سان احسان ڪيو

تَبَرُّوْهُمْ وَ تُقْسِطُوْٓا اِلَيْهِمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ۝٨ اِنَّمَا

۽ انهن سان انصاف جو برتاءُ ڪريو، بيشڪ انصاف ڪرڻ وارا الله کي پسند آهن. الله توهان کي

يَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ قٰتَلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَاَخْرَجُوْكُمْ

فقط انهن کان منع ٿو فرمائي جيڪي توهان سان دين ۾ وڙهيا يا توهان کي توهان جي گهرن مان

مِّنْ دِيَارِكُمْ وَظٰهَرُوْا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ ۚ وَمَنْ

ڪڍيائون يا توهان جي ڪڍڻ ۾ مدد ڪيائون جو انهن سان دوستي ڪيو ڦ٢٧ ۽ جيڪو انهن سان

يَّتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ۝٩ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا

دوستي رکي ته اهي ئي ظالم آهن. اي ايمان وارؤ! جڏهن توهان وٽ مسلمان عورتون

جَآءَكُمُ الْمُؤْمِنٰتُ مُهٰجِرٰتٍ فَامْتَحِنُوْهُنَّ ؕ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِهِنَّ ۚ

(ڪفرستان مان) پنهنجا گهر ڇڏي (هجرت ڪري) اچن ته توهان انهن کان امتحان وٺو ڦ٢٨ الله انهن جي ايمان جو حال بهتر ڄاڻي ٿو

فَاِنْ عَلِمْتُمُوْهُنَّ مُؤْمِنٰتٍ فَلَا تَرْجِعُوْهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ ؕ

پوءِ جي توهان کي ايمان واريون معلوم ٿين ته اهي ڪافرن کي واپس نه ڏيو

لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّوْنَ لَهُنَّ ؕ وَاٰتُوْهُمْ مَّآ اَنْفَقُوْا ؕ

نه اهي ڦ٢٩ اُنهن کي حلال ڦ٣٠ نه اُهي هنن کي حلال ڦ٣١ ۽ انهن جي ڪافر مڙسن کي ڏيئي ڇڏيو جيڪو انهن جو خرچ ٿيو ڦ٣٢

وَ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوْهُنَّ اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ ؕ

۽ توهان تي ڪو گناهه نه آهي انهن سان نڪاح ڪرڻ ۾ ڦ٣٣ جڏهن انهن کي حق مهر ادا ڪري ڏيو ڦ٣٤

ڦ٢٢ ايمان کان ۽ ڪافرن سان دوستي رکي. ڦ٢٣ يعني مڪي جي ڪافرن منجهان. ڦ٢٤ هن طرح جو انهن کي ايمان جي توفيق ڏئي اهڙي طرح الله تعاليٰ ايئن ڪيو ۽ فتح مڪي کان پوءِ انهن منجهان گهڻي تعداد ۾ ماڻهن ايمان آندو ۽ مؤمنن جا دوست ۽ يار بڻجي ويا ۽ هڪ ٻئي ۾ محبتون وڌڻ لڳيون. شانِ نزول:- جڏهن مٿيون آيتون نازل ٿيون ته مسلمانن پنهنجي مائٽن جي دُشمني ۾ سختي ڪئي ۽ انهن کان بيزار ٿي ويا، تنهن تي الله تعاليٰ اها آيت نازل فرمائي انهن کي اميد ڏياري ته انهن ڪافرن ۾ تبديلي ٿيڻ واري آهي. ڦ٢٥ دل مٽائڻ ۽ حالت تبديل ڪرڻ تي. ڦ٢٦ يعني انهن ڪافرن کان. شانِ نزول:- حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما فرمايو ته اها آيت خزاعه جي باري ۾ لٿي جن محبوب رسول اڪرم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن سان هن شرط تي صلح ڪيو هو ته نه ساڻن لڙائي ڪندا نه سندن مخالفن جي مدد ڪندا. الله تعاليٰ انهن ماڻهن سان مناسب سلوڪ هلڻ جي اجازت ڏني. حضرت عبدالله بن زبير فرمايو ته اها آيت سندس والده اسماء بنت ابوبڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنهما جي باري ۾ نازل ٿي جن جي مشرڪ والده مدينه طيبه ۾ انهن جي واسطي تحفا ڪڻي آئي هئي، حضرت اسماء ان کان تحفا قبول نه ڪيا ۽ گهر ۾ اچڻ جي اجازت به نه ڏني ۽ محبوب رسول اڪرم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن کان پڇائين ته قبلا ان بابت ڇا حڪم آهي، ان تي اها آيت نازل ٿي ۽ محبوب اڪرم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن اجازت ڏني ته ڀلي انهيءَ کي گهر ۾ گهرائي ۽ ان کان هديو قبول ڪن ۽ ساڻن چڱو سلوڪ ڪن. ڦ٢٧ يعني اهڙن ڪافرن سان دوستي منع آهي. ڦ٢٨ جو انهن جي هجرت خالص دين جي واسطي آهي، ايئن ته نه آهي جو انهن مڙسن جي دُشمني ۾ گهر ڇڏي ڏنو هجي. حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما فرمايو ته انهن عورتن کي قسم ڏنو ويو ته اهي نه ته پنهنجي مڙسن جي دُشمني جي ڪري نڪتيون آهن ۽ نه وري ڪنهن دنياوي سبب جي ڪري بلڪ صرف پنهنجي دين ۽ ايمان جي واسطي هجرت ڪئي اٿن. ڦ٢٩ مسلمان عورتون. ڦ٣٠ يعني ڪافرن کي. ڦ٣١ يعني نه ڪافر مرد مسلمان عورتن کي حلال آهن.
مسئلو:- عورت مسلمان ٿيڻ سان ڪافر مڙس جي زوجيت (زال هجڻ) کان نڪري ويئي. ڦ٣٢ يعني جيڪو ڪابينو انهن پنهنجن زالن کي ڏنو هو، اهو انهن کي واپس ڪري ڏيو، اهو حڪم ذمين جي واسطي آهي جن جي باري ۾ هيءَ آيت نازل ٿي پر حربي عورتن جو مهر واپس ڪرڻ نه واجب نه سنت (جيڪڏهن خرچ ڏيڻ جو حڪم واجب آهي ته پوءِ اهو حڪم منسوخ آهي ۽ جيڪڏهن مستحب آهي ته پوءِ نه). مسئلو:- هي مهر ڏيڻ ان صورت ۾ آهي جڏهن عورت جو ڪافر مڙس ان جو مطالبو ڪري ۽ جيڪڏهن مطالبو نه ڪري ته ان کي ڪجهه به نه ڏنو ويندو. مسئلو:- اهڙي طرح جيڪڏهن ڪافر انهيءَ هجرت ڪندڙ عورت کي مهر نه ڏنو هو ته به ان کي ڪجهه نه ملندو. شانِ نزول:- اها آيت صلح حديبيه کان پوءِ نازل ٿي صلح ۾ اهو شرط هو ته مڪي وارن مان جيڪو شخص ايمان آڻي محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمت ۾ حاضر ٿيندو مڪي وارا ان کي واپس ڦري سگهندا. هن آيت ۾ بيان فرمايو ويو ته اهو شرط صرف مردن جي واسطي آهي، جڏهن ته عورتن جي عهدنامي ۾ صراحت نه آهي، تنهنڪري عورتون انهيءَ قرارداد ۾ داخل نه آهن ڇو ته مسلمان عورت ڪافر جي واسطي حلال نه آهي. بعض مفسرين فرمايو ته اها آيت پهرين حڪم جي ناسخ (ختم ڪندڙ) آهي، اهڙي صورت ۾ عورتون صلح نامي جي دستاويز ۾ داخل آهن مگر حقيقت اها آهي ته عورتون عهدنامي ۾ داخل هجڻ صحيح نه آهي، ڇو ته حضرت علي المرتضيٰ رضي الله تعاليٰ عنه کان عهدنامي جا هي الفاظ روايت ڪيل آهن، اسان جو ڪو به ماڻهو تو وٽ ايندو ته تون اهو اسان کي واپس ڪندين جيتوڻيڪ تنهنجي دين تي هجي. ڦ٣٣ يعني مهاجر عورتن سان جيتوڻيڪ دارالحرب ۾ سندن ڪافر مڙس موجود هجن ڇو ته اسلام آڻڻ کانپوءِ اهي انهن مڙسن تي حرام ٿي ويون ۽ انهن جي نڪاح ۾ نه رهيون. مسئلو:- امام ابوحنيفه انهيءَ آيت منجهان دليل وٺو ته مهاجر عورت تي عدت ضروري نه آهي، تنهن جي ڪري اها بغير عدت جي نڪاح ڪري سگهي ٿي، البت صاحبين کي اختلاف آهي. ڦ٣٤ مهر ڏيڻ مان مُراد پاڻ تي لازم ڪرڻ آهي، جيتوڻيڪ بروقت نه ڏئي. مسئلو:- هن مان هي به ثابت ٿيو ته انهن عورتن سان نڪاح ڪرڻ تي نئين سر مهر ڏيڻ واجب ٿيندو، انهن جي مڙسن کي واپس ڪيل مهر شمار ۾ نه ايندو.

وَلَا تُمْسِكُوْا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْـَٔلُوْا مَاۤ اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوْا

۽ ڪافر عورتن جي نڪاح تي چنبڙيا نه رهو ف٣٥ ۽ واپس وٺو جيڪو توهان جو خرچ ٿيو ف٣٦ ۽ ڪافر گهري وٺن

مَاۤ اَنْفَقُوْا ؕ ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِ ؕ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ⑩

جيڪو انهن خرچ ڪيو ف٣٧ اهو الله جو حڪم آهي اهو توهان ۾ فيصلو فرمائي ٿو ۽ الله علم ۽ حڪمت وارو

وَاِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ اِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ

آهي. ۽ جيڪڏهن مسلمانن جي هٿان ڪي عورتون ڪافرن جي طرف نڪري وڃن ف٣٨ پوءِ توهان

فَاٰتُوا الَّذِيْنَ ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِّثْلَ مَاۤ اَنْفَقُوْا ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ

ڪافرن کي سزا ڏيو ف٣٩ پوءِ جن جون زالون ويون هيون ف٤٠ غنيمت مان انهن کي ايترو ڏيو جيڪو انهن جو خرچ ٿيو هو

الَّذِيْۤ اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُوْنَ ⑪ يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا جَآءَكَ الْمُؤْمِنٰتُ

ف٤١ ۽ الله کان ڊڄو جنهن تي توهان جو ايمان آهي. اي نبي! جڏهن تنهنجي حضور مسلمان عورتون حاضر ٿين

يُبَايِعْنَكَ عَلٰۤى اَنْ لَّا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا وَّلَا يَسْرِقْنَ وَلَا

بيعت ڪرڻ جي واسطي هن تي ته الله سان ڪنهن کي به شريڪ نه ٺاهينديون ۽ چوري ڪنديون ۽ نه بدڪاري

يَزْنِيْنَ وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَاْتِيْنَ بِبُهْتَانٍ يَّفْتَرِيْنَهٗ بَيْنَ

۽ نه پنهنجي اولاد کي قتل ڪنديون ف٤٢ ۽ نه اهڙو بهتان ٺاهينديون جنهن کي پنهنجي هٿن ۽ پيرن جي وچ

اَيْدِيْهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيْنَكَ فِيْ مَعْرُوْفٍ فَبَايِعْهُنَّ

(يعني ولادت جي جاءِ) ۾ گهڙن ف٤٣ ۽ ڪنهن چڱي ڪم ۾ تنهنجي نافرماني نه ڪنديون ف٤٤ پوءِ انهن کان بيعت وٺ

وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ⑫ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ

۽ الله کان انهن جي واسطي بخشش گهر ف٤٥ بيشڪ الله بخشڻهار مهربان آهي. اي ايمان وارؤ! انهن ماڻهن

اٰمَنُوْا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوْا مِنَ

سان دوستي نه رکو جن تي الله جو غضب آهي ف٤٦ اُهي آخرت کان نا اميد ٿي چڪا آهن جيئن

الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحٰبِ الْقُبُوْرِ ⑬

ڪافر اميد لاهي ويٺا قبر وارن کان ف٤٧

سُوْرَةُ الصَّفِّ ٦١ مَدَنِيَّةٌ ١٠٩ — اٰيَاتُهَا ١٤ — رُكُوْعَاتُهَا ٢

سُورَهٔ صف مدني آهي هن ۾ چوڏهن آيتون ۽ ٻه رڪوع آهن

ف٣٥ جيڪي عورتون دارالحرب ۾ رهجي ويون يا مرتد ٿي ڪري دارالحرب ۾ هليون ويون ته انهن سان زالي مڙسي جو ڪو تعلق نه رکو. چنانچه هن آيت جي نازل ٿيڻ کان پوءِ محبوب رسول اڪرم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن جي صحابن سڀني انهن ڪافر زالن کي طلاق ڏيئي ڇڏي جيڪي مڪي مڪرم ۾ هيون. مسئلو: جيڪڏهن مسلمان جي زال معاذ الله مرتد ٿي وڃي ته ان جي نڪاح جي قيد مان ٻاهر نه ڪرندي. انهيءَ تي ئي فتوىٰ آهي جهڳڙي ۽ آساني جي سببان. ف٣٦ يعني انهن عورتن کي توهان جو جيڪو مهر ڏنو هو سو انهن ڪافرن کان وصول ڪري وٺو، جيڪي انهن سان پرڻجي ويٺا. ف٣٧ پنهنجي عورتن تي جيڪي هجرت ڪري دارالاسلام ۾ هليون آيون، انهن جي مسلمان مڙسن کان جيڪي انهن سان پرڻيا. ف٣٨ شانِ نزول: هن آيت جي نازل ٿيڻ کان پوءِ مسلمانن ته مهاجر عورتن جا مهر انهن جي ڪافر مڙسن کي ادا ڪري ڇڏيا پر ڪافرن مرتد عورتن جي ڪابين مسلمانن کي ادا ڪرڻ کان انڪار ڪيو، جنهن تي اها آيت نازل ٿي. ف٣٩ جهاد ۾ ۽ انهن کان غنيمت حاصل ڪريو. ف٤٠ يعني مرتد ٿي ڪري دارالحرب هليون ويون هيون. ف٤١ انهن عورتن جي مهر ڏيڻ ۾ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته مؤمن مهاجرن جي زالن مان ڇهه عورتون اهڙيون هيون جن دارالحرب کي اختيار ڪيو ۽ مشرڪن سان ملي مرتد ٿي ويون. محبوب ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن انهن جي مڙسن کي غنيمت جي مال مان سندن مهر عطا فرمايا. فائدو: هنن آيتن ۾ مهاجر عورتن جي امتحان ۽ ڪافرن جو ڪجهه پنهنجي زالن تي خرچ ڪيو هجرت کان پوءِ اهو انهن کي ڏيڻ ۽ مسلمان جو ڪجهه پنهنجي زالن تي خرچ ڪيو اهو انهن جي مرتد ٿي ڪري ڪافرن سان ملي وڃڻ کان پوءِ انهن کان گهرڻ ۽ جن جون زالون مرتد ٿي ڪري هليون ويون انهن تي جو ڪجهه مسلمان مردن خرچ ڪيو هو انهن کي غنيمت جي مال مان ڏيڻ، اهي سمورا حڪم منسوخ ٿي ويا. جهاد واري آيت يا غنيمت واري آيت يا سنت سان ڇو ته اهي احڪام ايستائين باقي رهيا جيستائين اهو دور باقي هو، جڏهن اهو زمانو ختم ٿيو ته اهي احڪام به نه رهيا. ف٤٢ جيئن جو جاهليت جي زماني ۾ دستور هو ته ڇوڪرين کي شرم ۽ سچائي جي نڪر کان زنده پوري ڇڏيندا هُئا. ان کان ۽ هر ناحق قتل کان پاڻ بچائڻ ان عهد ۾ شامل آهي. ف٤٣ يعني پرائو ٻار ونئي مڙس کي ڏوکو ڏيڻ ۽ اهو پنهنجي پيٽ مان ڄڻيل ظاهر ڪن، جيئن جاهليت جي زماني ۾ دستور هو. ف٤٤ چڱي ڳالهه الله ۽ ان جي رسول جي فرمانبرداري آهي. ف٤٥ روايت آهي ته

رکوع ٢ / ٧ — النصف ٨

جڏهن محبوب سيدعالم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن فتح مڪي جي ڏينهن مردن جي بيعت وٺي فارغ ٿيا ته صفا ٽڪري تي عورتن کان بيعت وٺڻ شروع ڪيائون ۽ حضرت عمر رضي الله تعالىٰ عنه هيٺ بيٺي محبوب پاڪ جي مبارڪ گفتگو عورتن کي ٻڌائيندو ٿي ويو. عتبه جي ڌيءَ هند ابوسفيان جي گهرواري خوف سبب برقعو پائي اهڙي طرح حاضر ٿي، جيئن سڃاڻجي نه. محبوب سيدعالم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن فرمايو ته مان توکان ان ڳالهه تي بيعت ٿو وٺان ته تون الله تعالىٰ سان ڪنهن به شيءِ کي شريڪ نه ڪنديون، هند مٿي نهاري چيو ته توهان اسان کان اهو واعدو ٿا وٺو، جيڪو اسان توهان کي مردن کان وٺندي نه ڏٺو، ان ڏينهن مردن کان فقط اسلام ۽ جهاد تي بيعت ورتي وئي هئي. پوءِ محبوب پاڪ فرمايو ته توهان چوري نه ڪنديون، هند عرض ڪيو ته ابوسفيان بخيل ماڻهو آهي، مان اُن جي ملڪيت مان ضرور ڪنيو آهي، مون کي خبر نه آهي ته اهو مون تي حلال ٿيو يا نه. ابوسفيان حاضر هو، ان چيو ته جيڪو تو اڳي کنيو ۽ جو ڪجهه آئنده کڻنديئن سمورو حلال آهي. ان تي محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن مرڪيا ۽ ارشاد فرمايائون، تون عتبي جي هند آهين، عرض ڪيائين جي ها، جو ڪجهه مون کان غلطيون ٿيون آهن، معاف فرمايو. پوءِ محبوب پاڪ فرمايو ۽ نه بدڪاري ڪنديون، پوءِ هند چيو ڇا ڪا آزاد عورت بدڪاري ڪندي آهي، پوءِ فرمايائون نه پنهنجي اولاد کي قتل ڪنديون، هند چيو اسان ننڍا پالي وڏا ڪيا سي، جڏهن وڏا ٿيا ته توهان انهن کي قتل ڪري ڇڏيو، تون ڄاڻ ۽ اهي ڄاڻن سندس پٽ حنظله بن ابي سفيان بدر ۾ قتل ڪيو ويو هو. هند جي اها گفتگو ٻڌي حضرت عمر رضي الله تعالىٰ عنه کي ڏاڍي کل آئي، پوءِ محبوب پاڪ فرمايو ته پنهنجي هٿن ۽ پيرن جي درميان ڪو ۽ بهتان نه گهڙينديون. هند چيو ته خدا جو قسم بهتان تمام خراب ڳالهه آهي ۽ حضور اسان کي چڱين عادتن جو حڪم فرمائين ٿا، پوءِ محبوب پاڪ فرمايو ته ڪنهن به چڱي ڳالهه ۾ رسول صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن جي نافرماني نه ڪنديون. هند چيو ته هن مجلس ۾ اسين هن لاءِ حاضر نه ٿيون آهيون جو پنهنجي دل ۾ توهان جي نافرماني جو خيال اچڻ ڏيون عورتن انهن سمورين ڳالهين جو اقرار ڪيو ۽ چار سؤ سترنجاهه عورتن بيعت ڪئي، ان بيعت ۾ محبوب رسول اڪرم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن نه ته ڪنهن عورت سان هٿ ملايو نه ورئي هٿ مبارڪ کي هٿ لائڻ ڏنائون، بيعت جي ڪيفيت ۾ هڪ روايت هيءَ به آهي ته پاڻي جي هڪ پيالي ۾ محبوب سيدعالم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن پنهنجو هٿ مبارڪ وڌو ۽ بعد ۾

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع). ف١

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَ مَا فِی الۡاَرۡضِ ۚ وَ هُوَ الۡعَزِیۡزُ

الله جي پاڪائي بيان ڪن ٿا جيڪي آسمانن ۾ آهن ۽ جيڪي زمين ۾ ۽ اهو ئي عزت ۽

الۡحَكِیۡمُ ﴿۱﴾ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا لِمَ تَقُوۡلُوۡنَ مَا لَا تَفۡعَلُوۡنَ ﴿۲﴾

حڪمت وارو آهي. اي ايمان وارؤ! ڇو ٿا چئو اهي ڳالهيون جيڪا پاڻ نه ٿا ڪريو. ف٢

كَبُرَ مَقۡتًا عِنۡدَ اللّٰهِ اَنۡ تَقُوۡلُوۡا مَا لَا تَفۡعَلُوۡنَ ﴿۳﴾ اِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ

تمام سخت ناپسند آهي الله وٽ اها ڳالهه جيڪا چئو ۽ ڪيو نه. بيشڪ الله دوست

الَّذِیۡنَ یُقَاتِلُوۡنَ فِیۡ سَبِیۡلِهٖ صَفًّا كَاَنَّهُمۡ بُنۡیَانٌ مَّرۡصُوۡصٌ ﴿۴﴾

رکي ٿو انهن کي جيڪي ان جي راهه ۾ لڙن ٿا صف ٻڌي جڻ اهي عمارت رانگو چڪايل هجن. ف٣

وَ اِذۡ قَالَ مُوۡسٰی لِقَوۡمِهٖ یٰقَوۡمِ لِمَ تُؤۡذُوۡنَنِیۡ وَ قَدۡ تَّعۡلَمُوۡنَ

۽ يادڪريو جڏهن موسىٰ پنهنجي قوم کي چيو ته اي منهنجي قوم مون کي ڇو ٿا ستايو ف٤ حالانڪ توهان ڄاڻو ٿا ف٥

اَنِّیۡ رَسُوۡلُ اللّٰهِ اِلَیۡكُمۡ ؕ فَلَمَّا زَاغُوۡۤا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوۡبَهُمۡ ؕ وَ اللّٰهُ

ته مان توهان جي طرف الله جو رسول آهيان ف٦ پوءِ جڏهن اهي ڏنگا ٿيا ف٧ ته الله انهن جون دليون ڏنگيون ڪري ڇڏيون ف٨

لَا یَهۡدِی الۡقَوۡمَ الۡفٰسِقِیۡنَ ﴿۵﴾ وَ اِذۡ قَالَ عِیۡسَی ابۡنُ مَرۡیَمَ

۽ الله فاسق ماڻهن کي هدايت نه ڪندو آهي. ف٩ ۽ يادڪريو جڏهن عيسىٰ بن مريم چيو اي بني اسرائيل

یٰبَنِیۡۤ اِسۡرَآءِیۡلَ اِنِّیۡ رَسُوۡلُ اللّٰهِ اِلَیۡكُمۡ مُّصَدِّقًا لِّمَا بَیۡنَ

مان توهان جي طرف الله جو رسول آهيان پاڻ کان پهرين ڪتاب توريت جي تصديق ڪندي

یَدَیَّ مِنَ التَّوۡرٰىةِ وَ مُبَشِّرًۢا بِرَسُوۡلٍ یَّاۡتِیۡ مِنۡۢ بَعۡدِی اسۡمُهٗۤ

ف١٠ ۽ ان رسول جي خوشخبري ٻڌائيندي جيڪو مون کان پوءِ تشريف آڻيندو جنهن جو نالو آهي احمد.

اَحۡمَدُ ؕ فَلَمَّا جَآءَهُمۡ بِالۡبَیِّنٰتِ قَالُوۡا هٰذَا سِحۡرٌ مُّبِیۡنٌ ﴿۶﴾

ف١١ پوءِ جڏهن احمد انهن وٽ روشن نشانيون کڻي تشريف وٺي آيو چيائون هي ته کليو جادو آهي.

وَ مَنۡ اَظۡلَمُ مِمَّنِ افۡتَرٰی عَلَی اللّٰهِ الۡكَذِبَ وَ هُوَ یُدۡعٰۤی

۽ ان کان وڌيڪ ظالم ڪير ٿي سگهندو جيڪو الله تي ڪوڙ گهڙي ف١٢ حالانڪ انهي کي اسلام جي طرف سڏيو ويندو

انهي ۾ ئي پاڻ مبارڪ ۾ عورتن به پنهنجو هٿ وڌو ۽ هي به چيو ويو آهي ته بيعت ڪپڙي جي ذريعي ورتي وئي ۽ ممڪن آهي ته ٻئي صورتون عمل ۾ آيون هجن. مسائل:- بيعت جي وقت قينچي جو استعمال مشائخ جو طريقو آهي. هي به چيو ويو آهي ته اهو حضرت علي المرتضىٰ رضي الله تعالىٰ عنه جو طريقو آهي. خلافت سان گڏ ٽوپي ڏيڻ بزرگن جو معمول آهي ۽ چيو ويو آهي ته محبوب نبي اڪرم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي سنت آهي عورتن جي بيعت ۾ ڌاري عورت جو هٿ لائڻ حرام آهي بيعت زبان سان هجي يا ڪپڙي وغيره جي واسطي سان. ف٤٦ انهن ماڻهن مان مراد يهودي آهن. ف٤٧ ڇو ته انهن کي اڳين ڪتابن مان معلوم ٿي چڪو هو ۽ اهي يقين سان ڄاڻندا هئا ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن الله تعالىٰ جا رسول آهن ۽ يهودين سندن تڪذيب ڪئي، ان ڪري انهن کي پنهنجي بخشش جي اميد نه آهي. ف٤٨ وري دنيا ۾ واپس اچڻ جي يا هي معنىٰ آهي ته يهودي آخرت جي ثواب کان ايئن نا اميد ٿيا جيئن مئل ڪافر پنهنجي قبرن ۾ پنهنجي حال کي ڄاڻي ڪري آخرت جي ثواب کان بلڪل مايوس آهن

ف١ سورة صف مڪي آهي ۽ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما ۽ جمهور مفسرين جي قول مطابق مدني آهي، هن ۾ ٻه رڪوع، چوڏهن آيتون ٻه سؤ ايڪويهه لفظ ۽ نو سؤ حرف آهن. ف٢ شان نزول:- جهاد جي حڪم نازل ٿيڻ کان اڳ ۾ صحابه ڪرام جي هڪڙي جماعت ۾ هي ڳالهه نڪتي ته الله تعالىٰ وٽ خبر نه آهي ڪهڙو عمل وڌيڪ پسند آهي.

اسان کي معلوم ٿئي ها ته ضرور اسان اهو عمل ڪريون ها، جيترو ٿي سگهي اسان جا مال ۽ ساهه ان ۾ ڪم ڪونه اچن ها. تنهن تي اها آيت نازل ٿي هن آيت جي شان نزول ۾ ٻيا به مختلف قول آهن. هڪ روايت مطابق اها آيت منافقن جي باري ۾ لٿي، جيڪي مسلمانن سان مدد جو ڪوڙو واعدو ڪندا هئا. ف٣ هڪ ٻئي سان مليل هر هڪ پنهنجي جاءِ تي جميل مضبوط ۽ دشمن جي مقابلي ۾ هڪ. ف٤ آيتن جو انڪار ڪري ۽ مون تي ڪوڙيون تهمتون لڳائي. ف٥ يقين سان. ف٦ ۽ رسول واجب التعظيم هوندا آهن، سندن عزت ۽ احترام ضروري آهي، کين تڪليف پهچائڻ سخت حرام ۽ انتهائي درجي جي بدنصيبي آهي. ف٧ حضرت موسىٰ عليه السلام کي تڪليف ڏيئي حق جي واٽ کان ڦريا ۽. ف٨ انهن کي حق جي تابعداري جي توفيق کان محروم ڪري. ف٩ جيڪي سندس علم ۾ نافرمان آهن ان آيت ۾ تنبيه آهي ته رسولن کي تڪليف ڏيڻ سخت ترين ڏوهه آهي ۽ ان جي وبال جي ڪري دليون ڦري وينديون آهن ۽ انسان هدايت کان محروم ٿي ويندو آهي. ف١٠ ۽ توريت ۽ ٻين خدائي ڪتابن جو اقرار ڪندي ۽ اڳين سمورن نبين سڳورن کي مڃيندي. ف١١ حديث. محبوب رسول اڪرم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي حڪم مبارڪ سان صحابي سڳورا نجاشي بادشاهه وٽ ويا، نجاشي چيو مان شاهدي ڏيان ٿو ته محمد مصطفىٰ صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن الله تعالىٰ جا رسول آهن ۽ اهو ئي رسول جنهن جي حضرت عيسىٰ عليه السلام خوشخبري ڏني هئي. اگر بادشاهي ڪم ڪار جي پابندي نه هجي ها ته مان سندس خدمت شريف ۾ حاضر ٿي سندن جتين کڻڻ جي خدمت ڪريان ها (ابوداؤد) حضرت عبدالله بن سلام کان مروي آهي ته توريت ۾ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي صفت مذڪور آهي ۽ هي به ته حضرت عيسىٰ عليه السلام وٽن دفن ٿيندا. ابوداؤد مدني چيو ته روضي انور ۾ هڪ قبر جي جاءِ باقي آهي (ترمذي) حضرت ڪعب احبار کان روايت آهي ته حوارين حضرت عيسىٰ عليه السلام کي عرض ڪيو ته اي روح الله! ڇا اسان کان پوءِ به ڪا امت آهي؟ فرمايائون ها، احمد مجتبىٰ صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي امت. اهي ماڻهو حڪيم، عالم، نيڪ ۽ پرهيزگار آهن ۽ فقه ۾ نبين سڳورن جا نائب آهن، الله تعالىٰ کان مليل ٿوري رزق تي راضي رهڻ وارا ۽ الله تعالىٰ کان ٿوري عمل تي راضي. ف١٢ ان جي طرف شريڪ ۽ اولاد جي نسبت ڪري ۽ ان جي آيتن کي جادو چئي ڪري.

إِلَى الْإِسْلَامِ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝٧ يُرِيدُونَ

هجي[١٣] ۽ ظالم ماڻهن کي الله هدايت نه فرمائيندو آهي. گهرن ٿا ته الله

لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ

جو نور [١٤] پنهنجي وات سان وسائن [١٥] ۽ الله پنهنجو نور پورو ڪري رهندو توڙي جو ڪافرن

الْكَافِرُونَ ۝٨ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ

کي نه وڻي. اهو ئي آهي جنهن پنهنجي رسول کي هدايت ۽ سچي دين سان موڪليو

لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ۝٩ يَا أَيُّهَا

جيئن ان کي سمورن دينن تي غالب ڪري [١٦] ڀلي مشرڪن کي نه وڻي. اي ايمان وارؤ!

الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنجِيكُم مِّنْ عَذَابٍ

[١٧] ڇا مان توهان کي اهڙي تجارت جو ڏس ڏيان جيڪا توهان کي دردناڪ عذاب کان

أَلِيمٍ ۝١٠ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ

بچائي. [١٨] ايمان رکو الله ۽ ان جي رسول تي ۽ الله جي راهه ۾ پنهنجي مال

اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ۝١١

۽ جان سان جهاد ڪيو اهو توهان جي لاءِ بهتر آهي [١٩] جيڪڏهن توهان ڄاڻو. [٢٠]

يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا

اهو توهان جا گناهه بخشي ڇڏيندو ۽ توهان کي باغن ۾ نيندو جن جي هيٺان نهرون وهن ٿيون

الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝١٢

۽ پاڪ خوشگوار محلن ۾ جيڪي رهائشي باغن ۾ آهن اها ئي وڏي ڪاميابي آهي.

وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا ۖ نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ ۗ وَبَشِّرِ

۽ هڪ ٻي نعمت توهان کي عطا ڪندو [٢١] جيڪا توهان کي پياري آهي الله جي مدد ۽ جلد اچڻ واري فتح [٢٢] ۽ اي محبوب

الْمُؤْمِنِينَ ۝١٣ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ

مسلمانن کي خوشخبري ڏي. [٢٣] اي ايمان وارؤ خدا جي دين جا مددگار ٿيو جيئن [٢٤] عيسيٰ بن مريم

عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ قَالَ

حوارين کي چيو هو ته ڪير آهن جيڪي الله جي طرف جاءِ ڪري منهنجي مدد ڪن حوارين

ع ١ / ٩

[١٣] جنهن ۾ پنهنجي جهانن جي ڀلائي آهي. [١٤] يعني اسلام برحق دين. [١٥] قرآن پاڪ کي سحر ۽ ڪهاڻت چئي ڪري. [١٦] چنانچه هرهڪ دين الله جي عنايت سان اسلام کان مغلوب ٿئي. مجاهد کان منقول آهي ته جڏهن حضرت عيسيٰ عليه السلام لهندو ته روئي زمين تي اسلام کان سواءِ ٻيو ڪو به دين نه هوندو. [١٧] شان نزول: مؤمنن چيو ها اسان کي جيڪر معلوم ٿئي ها ته الله کي ڪهڙو عمل پسند آهي ته اسان اهو ڪريون ها، ان تي هي آيت نازل ٿي ۽ هن ۾ انهي عمل کي واپار جو نالو ڏنو ويو جيئن واپار مان نفعي جي اميد هوندي آهي، اهڙي طرح انهي عمل مان بهترين فائدو يعني رضاء الاهي، جنت ۽ نجات حاصل ٿئي ٿي. [١٨] ها ئي اها تجارت ٻڌائي وڃي ٿي. [١٩] جان ۽ مال هر هڪ شيءِ کان. [٢٠] ۽ ايئن ڪيو. [٢١] ان کان علاوه جلد ملڻ واري. [٢٢] ان مان ياته مڪي جي فتح مراد آهي يا فارس ۽ روم جي شهرن جي فتح. [٢٣] دنيا ۾ فتح جي ۽ آخرت ۾ جنت جي. [٢٤] حوارين الله تعاليٰ جي دين جي مدد ڪئي هئي جڏهن ته.

الْحَوَارِيُّوْنَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ فَاٰمَنَتْ طَّآىِٕفَةٌ مِّنْۢ بَنِیْٓ

چيو ف۲۵ اسان خدا جي دين جا مددگار آهيون پوءِ بني اسرائيل مان هڪ ٽولي ايمان آندو

اِسْرَآءِیْلَ وَ كَفَرَتْ طَّآىِٕفَةٌ ۚ فَاَیَّدْنَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا عَلٰى

ف۲۶ ۽ هڪ ٽولي ڪفر ڪيو ف۲۷ پوءِ اسان ايمان وارن کي سندن دشمن

عَدُوِّهِمْ فَاَصْبَحُوْا ظٰهِرِیْنَ ﴿۱۴﴾

جي خلاف مدد ڏني پوءِ اهي غالب ٿي ويا. ف۲۸

سُوْرَةُ الْجُمُعَةِ مَدَنِيَّةٌ ۶۲ ۱۱۰ — اٰیَاتُهَا ۱۱ — رُكُوْعَاتُهَا ۲

سُورة جمعه مدني آهي هن ۾ يارهن آيتون ۽ ٻه رڪوع آهن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع). ف۱

یُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَ مَا فِی الْاَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوْسِ

الله جي پاڪائي بيان ڪن ٿا جيڪي به آسمانن ۾ آهن ۽ جيڪي زمين ۾ ف۲ بادشاهه ڪمال پاڪائي وارو

الْعَزِیْزِ الْحَكِیْمِ ﴿۱﴾ هُوَ الَّذِیْ بَعَثَ فِی الْاُمِّیّٖنَ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ

عزت ۽ حڪمت وارو. اهوئي آهي جنهن اڻ پڙهيلن ۾ انهن مان هڪ رسول موڪليو ف۳ جو انهن تي ان جون

یَتْلُوْا عَلَیْهِمْ اٰیٰتِهٖ وَ یُزَكِّیْهِمْ وَ یُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَ الْحِكْمَةَ ۗ وَ

آيتون پڙهي ٿو ف۴ ۽ انهن کي پاڪ ڪري ٿو ف۵ ۽ انهن کي ڪتاب ۽ حڪمت جو علم عطا فرمائي ٿو ف۶ ۽ بيشڪ

اِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِیْ ضَلٰلٍ مُّبِیْنٍ ﴿۲﴾ وَّ اٰخَرِیْنَ مِنْهُمْ لَمَّا

اهي ان کان اڳي ف۷ ضرور کليل گمراهي ۾ هئا. ف۸ ۽ انهن مان ف۹ ٻين کي (پاڪ ڪري ٿو ۽ علم عطا فرمائي ٿو)

یَلْحَقُوْا بِهِمْ ؕ وَ هُوَ الْعَزِیْزُ الْحَكِیْمُ ﴿۳﴾ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ

جيڪي انهن اڳين سان نه مليا ف۱۰ ۽ اهوئي عزت ۽ حڪمت وارو آهي. اهو الله جو فضل آهي جنهن کي وڻيس

مَنْ یَّشَآءُ ؕ وَ اللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ ﴿۴﴾ مَثَلُ الَّذِیْنَ حُمِّلُوا

ڏئي ۽ الله وڏي فضل وارو آهي. ف۱۱ انهن جو مثال جن کي توريت کڻايو ويو هو

التَّوْرٰىةَ ثُمَّ لَمْ یَحْمِلُوْهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ یَحْمِلُ اَسْفَارًا ؕ بِئْسَ

ف۱۲ پوءِ انهن ان جي حڪم برداري نه ڪئي ف۱۳ گڏه وانگر آهي جيڪو پٺي تي ڪتاب کڻي ف۱۴ اکڙون

ف۲۵ حواري حضرت عيسىٰ عليه السلام جي مخلصن کي چوندا آهن. اهي ٻارهن ماڻهو هئا جن سڀني کان اڳ ۾ حضرت عيسىٰ عليه السلام تي ايمان آندو ۽ انهن عرض ڪيو. ف۲۶ حضرت عيسىٰ عليه السلام تي. ف۲۷ انهن ٻنهي ۾ لڙائي ٿي. ف۲۸ ايمان وارا. هن آيت جي تفسير ۾ چيو ويو آهي ته جڏهن حضرت عيسىٰ عليه السلام کي آسمان ڏانهن کنيو ويو ته سندن قوم ٽن فرقن ۾ ورهائجي وئي. هڪڙن حضرت عيسىٰ عليه السلام جي نسبت چيو ته اهو الله هو ۽ آسمان تي هليو ويو، ٻي فرقي چيو ته اهو الله جو پٽ هو الله کيس پاڻ وٽ گهرائي ورتو. ٽين فرقي چيو ته اهو الله تعالى جو ٻانهو ۽ ان جو رسول هو انهي ٻي کيس کڻي ورتو اهو ٽولو مؤمنن جو هو، انهن جي ٻن ڪافر ٽولن سان لڙائي رهي ۽ ڪافر ٽولا انهن تي غالب رهندا آيا ايستائين جو سيد الانبياء محبوب محمّد مصطفىٰ صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن ظهور فرمايو. ان وقت ايماندار جماعت ڪافرن تي غالب ٿي. ان صورت ۾ مطلب هي آهي ته حضرت عيسىٰ عليه السلام تي ايمان آڻيندڙن جي اسان محبوب محمّد مصطفىٰ صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن جي تصديق ڪرڻ سان مدد فرمائي.

ع ۲ ۵ ۱۰

ف۱ سُورة جمعه مدني آهي هن ۾ ٻه رڪوع يارهن آيتون، هڪ سو اسي ڪلمان ۽ ست سؤ ويهه حرف آهن. ف۲ تسبيح ٽن قسمن جي آهي: هڪ خلقت (پيدائش) جي تسبيح يعني هر شيءِ جي ذات ۽ سندس پيدائش الله پاڪ جل جلاله جي قدرت، حڪمت، وحدانيت ۽ پاڪائي تي ڏس ڏئي ٿي. ٻي معرفت جي تسبيح، جيئن الله تعالى پنهنجي مهرباني سان مخلوق ۾ پنهنجي معرفت جو جوهر پيدا ڪري. ٽين تسبيح ضروري اها هي آهي جو الله تعالى هر هڪ جوهر تي پنهنجي تسبيح جاري فرمائي ٿو، اها تسبيح معرفت تي مرتب نه آهي. ف۳ جنهن جي نسب ۽ شرافت کي اهي چڱي طرح ڄاڻن سڃاڻن ٿا، ان جو نالو پاڪ محمد مصطفىٰ آهي (صلى الله تعالى عليه وآله وسلم). حضور محبوب سيد انبياء صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن جي صفت نبي امي آهي، ان جا ڪيترائي وجه آهن: هڪ ڪري ته پاڻ امي امت ڏانهن نبي ڪري موڪليا ويا، ڪتاب شعياء ۾ آهي، الله تعالى فرمائي ٿو مان امين ۾ هڪ امي موڪليندس ۽ ان تي نبوت ختم ڪندس ۽ هڪ وجه هي به ٿي سگهي ٿو ته پاڻ وادى اُمّ القرىٰ يعني مڪي شريف ۾ موڪليا ويا. هڪ وجه هي به آهي ته پاڻ ڪتاب لکندا پڙهندا نه هئا ۽ اها سندن نهايت ئي فضيلت هئي جو نه ٻاني علم سان

ن جي ڪا ضرورت نه هئي خط و ڪتابت هڪ ذهني صفت آهي جيڪا جسماني عضون ذريعي صادر ٿئي ٿي. جنهن ذات جي زير فرمان "قلم اعلىٰ" هجي ان کي انهيءَ لکڻ جي ڪهڙي ضرورت. ساڳي وقت ڪتابت نه فرمائڻ جي باوجود ماهر ڪتابت هجڻ سندن عظيم معجزو آهي. پاڻ ڪريم جن ڪاتبن کي علم خط ۽ ڪتابت جا قاعدا سيکاريندا هئا، ڪاريگرن کي ڪاريگري سيکاريندا هئا ۽ تمام دنيوي ۽ اخروي ڪمالات ۾ الله تعالى ڪين سموري مخلوق کان وڌيڪ علم وارو فرمايو. ف۴ يعني قرآن پاڪ پڙهائين ٿا. ف۵ باطل عقيدن، خراب عادتن، جاهليت جي خباثت ۽ برن عملن کان. ف۶ ڪتاب مان مراد قرآن ۽ حڪمت مان سنت ۽ فقه آهي يا شرعي احڪام ۽ طريقت جا راز. ف۷ يعني محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن جي تشريف آڻڻ کان اڳي. ف۸ جو شرڪ، باطل عقيدن ۽ گندن عملن ۾ مبتلا هئا ۽ انهن کي ڪامل مرشد ۽ رهبر جي ضرورت هئي. ف۹ يعني اُمين مان. ف۱۰ ٻين مان مُراد يا ته عجمي آهن يا اهي سمورا ماڻهو جيڪي حضور محبوب اڪرم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن کان پوءِ قيامت تائين اسلام ۾ داخل ٿين انهن کي. ف۱۱ انهن جون مانون نه لڌو، انهن کان پوءِ آيا يا شرف ۽ فضيلت ۾ انهن جي درجي کي نه پهتا: جو نه صحابين کان پوءِ جا ماڻهو غوث ۽ قطب ته هجن مگر صحابيت واري فضيلت نه ٿا لهي سگهن. ف۱۲ پنهنجي مخلوق تي جو سندن هدايت جي واسطي پنهنجي حبيب محمّد مصطفىٰ صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن کي موڪليائين. ف۱۳ ۽ ان جي احڪام جي تابعداري انهن تي لازم ڪئي وئي هئي. اهي ماڻهو يهودي آهن. ف۱۴ ۽ ان تي عمل نه ڪيائون ۽ ان ۾ محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن جي نعت ۽ صفت ڏسڻ جي باوجود حضور محبوب پاڪ تي ايمان نه آندائون. ف۱۵ ۽ بار کان سواءِ ان مان ڪو به نفعو نه لهي ۽ انهن ۾ جيڪي علم آهن انهن کان صفا واقف نه هجي. اهوئي حال انهن يهودين جو آهي جو توريت کنيو وتن ٿا، ان جا الفاظ رٽن ٿا ۽ ان مان نفعو نٿا وٺن، ان جي احڪامن مطابق عمل نٿا ڪن ۽ اهوئي مثال انهن ماڻهن تي سچو اچي ٿو جيڪي قرآن ڪريم جي معنىٰ کي نه سمجهن ۽ نه عمل ڪن اُن تي ۽ ان کان منهن موڙين.

مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ

خراب مثال آهي انهن ماڻهن جو جن الله جي آيتن کي ڪوڙو سمجهيو ۽ الله ظالمن کي وات نه ٿو ڏي

الظّٰلِمِيْنَ ۞ قُلْ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ هَادُوْۤا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَآءُ

تون فرماءِ اي يهوديو جيڪڏهن توهان کي هي گمان آهي ته توهان الله جا دوست

لِلّٰهِ مِنْ دُوْنِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۞

آهيو ۽ ٻيا ماڻهو نه آهن ف١٦ ته پوءِ مرڻ جي تمنا ڪريو ف١٧ جيڪڏهن توهان سچا آهيو ف١٨

وَلَا يَتَمَنَّوْنَهٗۤ اَبَدًاۢ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ

۽ اهي ڪڏهن به ان جي تمنا نه ڪندا انهن ڪرتوتن جي سبب جيڪي انهن جي هٿن اڳتي موڪليا آهن ف١٩ ۽ الله ظالمن کي

بِالظّٰلِمِيْنَ ۞ قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِىْ تَفِرُّوْنَ مِنْهُ فَاِنَّهٗ مُلٰقِيْكُمْ

ڄاڻي ٿو. تون فرماءِ اهو موت جنهن کان توهان ڀڄو ٿا اهو ته ضرور توهان کي ملي رهندو ف٢٠

ثُمَّ تُرَدُّوْنَ اِلٰى عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ

پوءِ ان جي طرف موٽايا ويندؤ جيڪو لڪ ۽ ظاهر سڀ ڪجهه ڄاڻي ٿو پوءِ اهو توهان کي ٻڌائيندو

تَعْمَلُوْنَ ۞ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِذَا نُوْدِىَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَّوْمِ

جو ڪجهه توهان ڪيو هو. اي ايمان وارؤ! جڏهن نماز جي آذان ٿي جمعي جي ڏينهن

الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ؕ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ

ف٢١ ته الله جي ياد جي واسطي ڊوڪڙيو ف٢٢ ۽ خريد فروخت ڇڏي ڏيو ف٢٣ اهو توهان جي لاءِ ڀلو

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۞ فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوْا فِى

آهي جيڪڏهن توهان ڄاڻو. پوءِ جڏهن نماز ٿي چڪي ته زمين ۾ پکڙجي وڃو

الْاَرْضِ وَابْتَغُوْا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا

۽ الله جو فضل تلاش ڪريو ف٢٤ ۽ الله کي گهڻو ياد ڪريو

لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ۞ وَاِذَا رَاَوْا تِجَارَةً اَوْ لَهْوَا انْفَضُّوْۤا اِلَيْهَا

هن اميد تي ته من ڪامياب ٿيو. ۽ جڏهن انهن واپار يا ڪا راند ڏٺي انهيءَ جي طرف هليا ويا ف٢٥

وَتَرَكُوْكَ قَآئِمًا ؕ قُلْ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ مِّنَ اللَّهْوِ وَمِنَ

۽ توکي خطبي ۾ بيٺل ڇڏيائون ف٢٦ تون فرماءِ جو ڪجهه الله وٽ آهي ف٢٧ سو راند ۽ واپار کان

ف١٦ جيئن جو توهان چئو ٿا ته اسان الله جا پٽ آهيون ۽ ڪيس پيارا آهيون. ف١٧ جو موت توهان کي ان تائين پهچائي. ف١٨ پنهنجي ان دعويٰ ۾. ف١٩ يعني ان ڪفر ۽ تڪذيب جي سبب جو انهن کان صادر ٿي. ف٢٠ ڪنهن طرح ان کان بچي نه ٿا سگهو. ف٢١ جمعي جو ڏينهن. عربي ۾ ان ڏينهن جو نالو عروبه هو، جمعو ان لاءِ نالو رکيو ويو* جمعو نالي رکڻ ۾ ٻيا به گهڻا قول آهن. سڀني کان پهريائين جنهن شخص ان ڏينهن جو نالو جمعو رکيو اهو ڪعب بن لوي آهن. پهريون جمعو جيڪو نبي اڪرم محبوب معظم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن پنهنجي صحابين سان گڏ پڙهيو، ان بابت سيرت نگارن جو بيان آهي ته حضور محبوب عليه الصلوٰة والسلام جڏهن هجرت ڪري مدينه طيبه تشريف وٺي آيا ته ٻارهن ربيع الاول سومر جي ڏينهن ڪچڙي منجهند جي وقت قُبا ۾ قيام فرمايائون خميس جي ڏينهن تائين اتي رهيا ۽ مسجد شريف جو بنياد رکيائون، جمعي جي ڏينهن مدينه طيبه جو ارادو فرمايائون، بني سالم بن عوف جي وادي ۾ جمعي جو وقت ٿي ويو، اتي ئي ماڻهن مسجد ٺاهي رکي محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن اتي جمعو پڙهايو ۽ خطبو فرمايائون. جمعي جو ڏينهن سڀني ڏينهن جو سردار آهي. حديث شريف ۾ آهي ته جيڪو مؤمن ان ڏينهن مري ته ان کي شهيد جو ثواب الله تعاليٰ عطا فرمائي ٿو ۽ قبر جي فتني کان محفوظ فرمائيندو. آذان مان مُراد پهرين آذان آهي، نه ڪ آذان ثاني جيڪا خطبي سان متصل آهي. پهرين آذان جو اضافو جيتوڻيڪ حضرت عثمان رضي الله تعاليٰ عنه جي زماني ۾ ٿيو مگر خريد ۽ فروخت ڇڏڻ ۽ سعيو واجب هجڻ انهيءَ آذان سان متعلق آهي (اهڙيءَ طرح درمختار ۾ آهي.) ف٢٢ "سعي" مان مُراد ڊوڙڻ نه آهي بلڪ مقصد آهي نماز جي واسطي تياري شروع ڪري ڏيڻ ۽ "ذڪر الله" مان مُراد جمهور وٽ خطبو آهي. ف٢٣ مسئلو:- ان مان معلوم ٿيو ته جمعي جي آذان ٿيندي ئي خريد و فروخت حرام ٿي وڃي ٿي ۽ دنيا جا سمورا شغل جيڪي ذڪر الاهي کان غفلت جو سبب هجن ان ۾ داخل آهن، آذان اچڻ کان پوءِ سمورا ڪم ڇڏي ڏيڻ ضروري آهن. مسئلو:- هن آيت مان جمعي نماز جي فرضيت، آذان بعد خريد و فروخت ۽ ٻين دنيوي ڪمن جي حرمت ۽ نماز جي تياري ۽ خطبي جو ضروري هجڻ ثابت ٿيو. مسئلو:- جمعو مسلمان مرد عاقل بالغ آزاد تندرست مقيم تي شهر ۾ واجب ٿئي ٿو. نابين ۽ هٿن پيرن کان معذور تي جمعو واجب نه ٿو ٿئي. جمعي جي صحت جي واسطي ست شرط آهن: (١) شهر، جاتي مقدمن جي فيصلي ڪرڻ وارو ڪو بااختيار حاڪم موجود هجي يا شهر جي ڀسگردائي جيڪا شهر سان ڳنڍيل هجي ۽ شهر وارا ان کي پنهنجي ضرورت واسطي ڪم آڻيندا هجن. (٢) حاڪم. (٣) وقت ظهر (٤) خطبو وقت جي اندر. (٥) خطبي جو نماز کان اڳي هجڻ ايتري جماعت ۾ جيڪو جمعي جي واسطي ضروري آهي. (٦) جماعت ۽ ان جو گهٽ ۾ گهٽ انداز ٽي مرد آهن امام کان سواءِ. (٧) عام اجازت، جو نمازين کي نماز جي جاءِ تائين ڪا رڪاوٽ نه هجي. ف٢٤ يعني هاڻي توهان جي واسطي جائز آهي جو گذر سفر جي ڪم ڪار ۾ مشغول ٿيو يا طلب علم يا بيمار جي پڇڻ يا جنازي ۾ شرڪت يا عالمن جي زيارت ۽ ان جهڙن ٻين ڪمن ۾ مشغول ٿي نيڪيون حاصل ڪريو. ف٢٥ شان نزول:- محبوب اڪرم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن مدينه طيبه ۾ جمعي جي ڏينهن خطبو ڏيئي رهيا هئا ته واپارين جو هڪ قافلو پهتو ۽ دستور موجب اعلان جي واسطي طبل وڄايو ويو، نه ماڻهن کي ڏڪر جو هو ماڻهن خيال سان ان طرف هليا ويا جو ايئن نه ٿئي جو دير ڪرڻ سان جنس ختم ٿي وڃي ۽ اسان کي ڪجهه به نه ملي ۽ مسجد شريف ۾ فقط ٻارهن ماڻهو رهجي ويا، ان تي اها آيت شريف نازل ٿي. ف٢٦ مسئلو:- هن مان ثابت ٿيو ته خطيب کي بيهي ڪري خطبو ڏيڻ گهرجي. ف٢٧ يعني نمازجو اجر ۽ ثواب ۽ نبي ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمت اقدس ۾ حاضر ٿيڻ جي برڪت ۽ سعادت.

الِتِّجَارَةِ ؕ وَاللّٰهُ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿١١﴾ ع

بهتر آهي ۽ الله جو رزق سڀني کان بهتر آهي .

سُوْرَةُ الْمُنٰفِقُوْنَ مَدَنِيَّةٌ ٦٣ ١٠٤ — اٰيَاتُهَا ١١ — رُكُوْعَاتُهَا ٢

سُورة مُنافِقُون مدني آهي هن ۾ يارهن آيتون ۽ ٻه رڪوع آهن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف١

اِذَا جَآءَكَ الْمُنٰفِقُوْنَ قَالُوْا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُوْلُ اللّٰهِ ۘ وَاللّٰهُ

جڏهن منافق تنهنجي حضور حاضر ٿين ٿا ف٢ چون ٿا اسان شاهدي ڏيون ٿا ته بيشڪ حضور يقيناً الله جا رسول آهن

يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُوْلُهٗ ؕ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَكٰذِبُوْنَ ﴿١﴾ ج

۽ الله ڄاڻي ٿو ته بيشڪ تون ان جو رسول آهين ۽ الله شاهدي ڏئي ٿو ته منافق ضرور ڪوڙا آهن . ف٣

اِتَّخَذُوْۤا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ اِنَّهُمْ سَآءَ

۽ انهن پنهنجن قسمن کي ڍال ٺاهي ورتو آهي ف٤ پوءِ الله جي راهه کان روڪيائون ف٥ بيشڪ اهي نهايت

مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا فَطُبِعَ عَلٰى

ئي بُرا ڪم ڪن ٿا ف٦ اهو ان ڪري جو انهن زبان سان ايمان آندو پوءِ دل سان ڪافر ٿيا تنهن ڪري انهن جي دلين تي

قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ ﴿٣﴾ وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ ؕ

مُهر لڳائي وئي پوءِ هاڻي اهي ڪجهه نه ٿا سمجهن . ۽ جڏهن تون انهن کي ڏسين ته انهن جا قدبُت توکي چڱا نظر ايندا ف٧

وَاِنْ يَّقُوْلُوْا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ ؕ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ ؕ

۽ جيڪڏهن ڳالهائن ته تون انهن جي ڳالهه غور سان ٻُڌين ف٨ ڄڻ اهي ڪاٺيون هجن ديوار سان ٽيڪ ڏنل ف٩

يَحْسَبُوْنَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ ؕ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ ؕ قٰتَلَهُمُ

گمان ڪندا آهن هر بلند آواز کي پنهنجي خلاف ف١٠ اهي دُشمن آهن ف١١ پوءِ تون انهن کان هوشيار رهه ف١٢ الله جي انهن تي

اللّٰهُ ۫ اَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ﴿٤﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُوْلُ

مار پوي ڪاڏي اونڌو وڃن ٿا . ف١٣ ۽ جڏهن انهن کي چيو وڃي ته اچو ف١٤ الله جو رسول توهان جي واسطي معافي

اللّٰهِ لَوَّوْا رُءُوْسَهُمْ وَرَاَيْتَهُمْ يَصُدُّوْنَ وَهُمْ مُّسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٥﴾

گهري ته پنهنجي مٿي کي ڦيري ڏيندا آهن ۽ تون انهن کي ڏسين ته اهي ورنائي ڪندي منهن ڦيرينداآهن . ف١٥

ف١ سُورة منافقون مدني آهي هن ۾ ٻه رڪوع ، يارهن آيتون ، هڪ سو اسي ڪلما ۽ نو سو ڇاهتر حرف آهن ف٢ ته پنهنجي ضمير جي خلاف.
ف٣ انهن جو اندر ظاهر جي موافق نه آهي ، جو ڪجهه چوندا آهن عقيدو ان جي خلاف هوندو اٿن . ف٤ جوان جي ذريعي قتل ۽ قيد کان محفوظ رهن.
ف٥ ماڻهن کي يعني جهاد کان يا محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن تي ايمان آڻڻ کان قسمين قسمين وسوسا ۽ شڪ وجهي ڪري.
ف٦ جو ايمان جي مقابلي ۾ ڪفر اختيار ڪندا آهن . ف٧ يعني منافقن کي يعني جيئن عبدالله بن اُبَيّ بن سلول وغيره . ف٨ ابن اُبَيّ جسم ۾ ڀريل شڪل جو سهڻو ۽ بيان جو ڪاريگر ماڻهو هو ۽ ان جا ٻيا ساٿي منافق به تقريب اهڙا ئي هُئا . محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي محفل شريف ۾ اهي ماڻهو جڏهن حاضر ٿيندا هُئا ته خوب ڳالهيون ڪندا هُئا ، جيڪي ٻُڌندڙن کي چڱيون لڳنديون هيون. ف٩ جن ۾ ڄڻ تصوير وانگر ايمان جو روح نه نتيجي جي سوچ . ف١٠ ڪو ڪنهن کي سڏيندو هجي يا پنهنجي ڪا وڃايل شيءِ گوليندو هجي يا لشڪر ۾ ڪنهن مطلب جي واسطي ڪا ڳالهه وڏي آواز سان چوي ته اهي پنهنجي نفس جي پليتي ۽ بدگماني جي ڪري ايئن ئي سمجهندا آهن ته انهن کي ڪجهه چيو ويو آهي ۽ انهن کي سدائين اهو ڌپ رهندو آهي ته متان انهن جي باري ۾ ڪو مضمون نازل ٿئي ، جنهن سان انهن جا راز ظاهر ٿي پون . ف١١ دل ۾ سخت دُشمني رکن ٿا ۽ ڪافرن جا جاسوس آهن ، مسلمانن جون خبرون ڪافرن وٽ پهچائيندا آهن . ف١٢ ۽ انهن جي ظاهري حال کي ڏسي دوکو نه کائو . ف١٣ ۽ روشن دليلن جي باوجود حق کان ڦري ويندا آهن.
ف١٤ معافي گهرڻ جي واسطي . ف١٥ شانِ نزول :- غزوه مريسيع کان فارغ ٿي جڏهن محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن هڪ کوهه تي لٿا ته اتي هي واقعو پيش آيو ته حضرت عمر رضي الله تعالىٰ عنه جي ملازم جهجاه غفاري ۽ ابن اُبَيّ جي حليف سنان جهني جي درميان لڙائي ٿي وئي ، جهجاه مهاجرن کي سڏيو ۽ سنان انصارن کي پڪاريو ، ان وقت ابن ابي منافق حضور محبوب صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جي شان اقدس ۾ نهايت گستاخانه بيهودو ۽ چوڻ لڳو ته مدينه طيبه ۾ پهچي اسان مان عزت وارا ذليلن کي ڪڍي ڇڏيندا ۽ پنهنجي قوم کي چوڻ لڳو ته جيڪڏهن انهن کي پنهنجي بچيل ماني ڏڪار ايو هات ته اهي توهان جي ڪنڌ تي سوار ٿين ها ، هاڻي انهن جو خرچ بند ڪريو ته اهي مديني مان خود بخود ڀڄي ويندا ان جي نامناسب گفتگو زيد بن ارقم برداشت نه ڪري سگهيو ۽ فرمايائين خدا جو قسم تون ئي ذليل آهين پنهنجي قوم ۾ بغض وجهڻ وارو ، ۽ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي مٿي مبارڪ تي ته معراج جو تاج آهي ، حضرت رب رحمان انهن کي عزت ۽ قوت بخشي آهي . ابن ابي چوڻ لڳو ماٺ ڪر مان ته توکي ڪري رهيو هوس . زيد بن ارقم اها خبر حضور محبوب سائين جي خدمت اقدس ۾ پهچائي . حضرت عمر فاروق رضي الله تعالىٰ عنه ابن ابي جي قتل جي اجازت گهري ، محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کيس منع فرمايو ۽ ارشاد فرمايائون ته ماڻهو چوندا ته محمد (صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم) هاڻي پنهنجي ساٿين کي به قتل ڪري . حضور محبوب انور جن ابن ابي کان پڇيو ته تو اهي ڳالهيون ڪيون ؟ تنهن تي اهو قسم کڻي ڦري ويو ۽ چوڻ لڳو ته مان ڪجهه به نه چيو ، سندس ساٿي جيڪي مجلس شريف ۾ حاضر هُئا تن عرض ڪيو ته ابن ابي پوڙهو ۽ وڏو ماڻهو آهي جا ڳالهه اهو ڪري ٿو ٺيڪ ئي چوي ٿو ، شايد زيد بن ارقم کي دوکو ٿيو هجي يا ڳالهه خيال ۾ نه آئي هجيس . پوءِ جڏهن مٿيون آيتون نازل ٿيون ۽ ابن ابي جو ڪوڙ ظاهر ٿي پيو ته ان کي چيو ويو ته وڃ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي عرض ڪر ته حضور محبوب سائين تنهنجي لاءِ الله تعالىٰ کان معافي گهرن ، ته ڪنڌ کي موڙيائين ۽ چوڻ لڳو ته ايمان آڻڻ لاءِ چيو هو ته مان ايمان آندو ، ۽ ورِي تو زڪواة جي واسطي چيو ته مان زڪواة به ڏني هاڻي اها ئي ڳالهه رهجي وئي آهي ته (محبوب) محمد (صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم) کي سجدو ڪريان . ان تي اها آيت نازل ٿي .

سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ اَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ اَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ ؕ لَنْ يَّغْفِرَ

انهن تي برابر آهي تون انهن لاءِ معافي گهرين يا نه گهرين الله انهن کي هرگز معاف نه

اللّٰهُ لَهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ۝ هُمُ الَّذِيْنَ

فرمائيندو ف١٦ بيشڪ الله فاسقن کي هدايت نه ڏيندو آهي. اهي ئي آهن جيڪي چون ٿا

يَقُوْلُوْنَ لَا تُنْفِقُوْا عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُوْلِ اللّٰهِ حَتّٰى يَنْفَضُّوْا ؕ

ته انهن تي خرچ نه ڪيو جيڪي رسول الله وٽ آهن ايستائين جو پريشان ٿي هٽي وڃن

وَ لِلّٰهِ خَزَآئِنُ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ وَ لٰكِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ

۽ الله جي ئي واسطي آهن آسمانن ۽ زمين جا خزانا ف١٧ پر منافقن کي

لَا يَفْقَهُوْنَ ۝ يَقُوْلُوْنَ لَئِنْ رَّجَعْنَآ اِلَى الْمَدِيْنَةِ لَيُخْرِجَنَّ

سمجهه نه آهي. چون ٿا جيڪڏهن اسان مديني وري موٽي وياسين ف١٨ ته ضرور جيڪو وڏي عزت وارو

الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ ؕ وَ لِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُوْلِهٖ وَ لِلْمُؤْمِنِيْنَ

آهي اهو اتان ڪڍي ڇڏيندو نهايت ذلت واري کي ف١٩ ۽ عزت ته الله ۽ ان جي رسول ۽ مسلمانن جي واسطي

وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُلْهِكُمْ

ئي آهي مگر منافقن کي خبر نه آهي . ف٢٠ اي ايمان وارؤ توهان کي غافل نه ڪري توهان جو مال

اَمْوَالُكُمْ وَلَاۤ اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ

نه توهان جو اولاد نه ڪا ئي شيءِ الله جي ذڪر کان ف٢١ ۽ جيڪو ايئن ڪندو ف٢٢ پوءِ

هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ۝ وَاَنْفِقُوْا مِنْ مَّا رَزَقْنٰكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِىَ

اهي ئي ما ٺهو نقصان ۾ آهن. ف٢٣ ۽ ڪجهه خرچ ڪريو اسان جي ڏني مان (اسان جي ان ۾) ف٢٤ هن کان اڳ جو

اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُوْلَ رَبِّ لَوْلَاۤ اَخَّرْتَنِىْۤ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ۙ

توهان مان ڪنهن تي موت اچي پوءِ چوي اي منهنجا رب تو مون کي ٿوري مدت تائين ڇو نه مهلت

فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ۝ وَلَنْ يُّؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْسًا اِذَا

ڏني جو مان صدقو ڏيان ها ۽ نيڪن مان ٿيان ها. ۽ الله هرگز ڪنهن به جان کي مهلت

جَآءَ اَجَلُهَا ؕ وَاللّٰهُ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝

نه ڏيندو جڏهن ان جو وقت اچي وڃي ف٢٥ ۽ الله کي توهان جي ڪمن جي خبر آهي.

ع ١ ٨ ١٣

ع ٢ ٣ ١٤

ف١٦ ان ڪري نه اهي پڪا منافق ٿي چڪا آهن. ف١٧ اهو ئي سمورن جو رازق آهي.

ف١٨ ان لڙائي کان موٽي ڪري.

ف١٩ منافقن پاڻ کي عزت وارو ۽ مؤمنن کي ذلت وارو سڏيو. الله تعاليٰ فرمائي ٿو. ف٢٠ هن آيت جي نازل ٿيڻ کان چند ئي ڏينهن بعد ابن ابيّ منافق پنهنجي نفاق جي حالت ۾ مري ويو.

ف٢١ پنج وقتي نماز کان يا قرآن کان .

ف٢٢ جو دنيا ۾ مشغول ٿي ڪري دين کي وساري ڇڏي ۽ مال جي محبت ۾ پنهنجي حال ۽ (آخرت) جي پرواه نه ڪري ۽ اولاد جي خوشي جي واسطي آخرت جي راحت کان غافل رهي.

ف٢٣ جو انهن فاني دنيا جي پٺيان آخرت جي باقي رهندڙ نعمتن جي پرواه نه ڪئي.

ف٢٤ يعني جيڪي صدقا واجب آهن اهي ادا ڪريو.

ف٢٥ جيڪو لوح محفوظ ۾ لکيل آهي.....

سُوۡرَةُ التَّغَابُنِ ٦٤ مَدَنِيَّةٌ ١٠٨ | اٰيَاتُهَا ١٨ | رُكُوۡعَاتُهَا ٢

سُورة تغابنُ مدني آهي هن ۾ ارڙهن آيتون ۽ ٻه رڪوع آهن .

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف۱

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَ مَا فِي الۡاَرۡضِ ۚ لَهُ الۡمُلۡكُ وَ

الله جي پاڪائي بيان ڪن ٿا جيڪي آسمانن ۾ آهن ۽ جيڪي زمين ۾ انهيءَ جي بادشاهي آهي

لَهُ الۡحَمۡدُ ۫ وَ هُوَ عَلٰى كُلِّ شَيۡءٍ قَدِيۡرٌ ۝۱ هُوَ الَّذِيۡ خَلَقَكُمۡ

۽ انهيءَ جي تعريف ف۲ ۽ اهو هر شيءِ تي قادر آهي. اهو ئي آهي جنهن توهان کي پيدا ڪيو

فَمِنۡكُمۡ كَافِرٌ وَّ مِنۡكُمۡ مُّؤۡمِنٌ ؕ وَ اللّٰهُ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ بَصِيۡرٌ ۝۲

پوءِ توهان مان ڪو ڪافر ۽ توهان مان ڪو مسلمان آهي ف۳ ۽ الله توهان جي ڪمن کي ڏسي رهيو آهي.

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَ الۡاَرۡضَ بِالۡحَقِّ وَ صَوَّرَكُمۡ فَاَحۡسَنَ صُوَرَكُمۡ ۚ

انهيءَ آسمان ۽ زمين حق سان بڻايا ۽ توهان جي تصوير ٺاهيائين پوءِ تمام سهڻي صورت توهان جي ٺاهيائين ف۴

وَ اِلَيۡهِ الۡمَصِيۡرُ ۝۳ يَعۡلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَ الۡاَرۡضِ وَ يَعۡلَمُ

۽ انهيءَ جي طرف موٽڻو آهي . ف۵ ڄاڻي ٿو جو ڪجهه آسمانن ۽ زمين ۾ آهي ۽ ڄاڻي ٿو

مَا تُسِرُّوۡنَ وَ مَا تُعۡلِنُوۡنَ ؕ وَ اللّٰهُ عَلِيۡمٌ بِذَاتِ الصُّدُوۡرِ ۝۴

جيڪي توهان لڪايو ٿا ۽ ظاهر ڪريو ٿا ۽ الله دلين جي ڳالهه ڄاڻي ٿو

اَلَمۡ يَاۡتِكُمۡ نَبَؤُا الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا مِنۡ قَبۡلُ ۫ فَذَاقُوۡا وَبَالَ

ڇا توهان کي ف۶ انهن جي خبر نه پهتي جن توهان کان اڳي ڪفر ڪيو ف۷ ۽ پنهنجي ڪرتوتن جو وبال چکيائون

اَمۡرِهِمۡ وَ لَهُمۡ عَذَابٌ اَلِيۡمٌ ۝۵ ذٰلِكَ بِاَنَّهٗ كَانَتۡ تَّاۡتِيۡهِمۡ

ف۸ ۽ انهن جي واسطي دردناڪ عذاب آهي ف۹ اهو هن ڪري ته انهن وٽ انهن جا رسول روشن دليل

رُسُلُهُمۡ بِالۡبَيِّنٰتِ فَقَالُوۡۤا اَبَشَرٌ يَّهۡدُوۡنَنَا ۫ فَكَفَرُوۡا وَ تَوَلَّوۡا

آڻيندا هئا ف۱۰ پوءِ چوڻ لڳا ڇا انسان اسان کي واٽ ڏيکاريندا ف۱۱ پوءِ ڪفر ڪيائون ف۱۲ ۽ ڦري ويا ف۱۳

وَّ اسۡتَغۡنَى اللّٰهُ ؕ وَ اللّٰهُ غَنِيٌّ حَمِيۡدٌ ۝۶ زَعَمَ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡۤا اَنۡ

۽ الله بي نيازي اختيار ڪئي ۽ الله بي نياز آهي سمورين خوبين سارايل ڪافرن بڪيو ته هو هرگز اٿاريا نه ويندا

ف۱ سُورة تغابن اڪثريت وٽ مدني آهي ۽ ڪن مفسرن مطابق مڪي آهي سواءِ ٽن آيتن جي جيڪي يَا اَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِنَّ مِنۡ اَزۡوَاجِكُمۡ کان شروع ٿين ٿيون. هن سورت ۾ ٻه رڪوع ارڙهن آيتون ٻه سو اڪيتاليهه ڪلما ۽ هڪ هزار ستر حرف آهن. ف۲ پنهنجي ملڪيت ۾ متصرف آهي جيڪي گهري جيئن گهري ڪري تو نه سندس ڪو شريڪ ذمت، سموريون نعمتون انهيءَ جون آهن. ف۳ حديث شريف ۾ آهي ته انسان جي سعادت ۽ بدبختي ملائڪ الله تعاليٰ جي حڪم سان ان وقت لکي ڇڏيندا آهن جڏهن اهو پنهنجي ماءُ جي پيٽ ۾ هوندو آهي. ف۴ پوءِ ضروري آهي ته پنهنجي عادت به چڱي رکو. ف۵ آخرت ۾. ف۶ اي مڪي جا ڪافرو. ف۷ يعني ڇا توهان کي گذريل اُمتن جا احوال معلوم نه ٿيو جن نبين کي ڪوڙو سمجهيو. ف۸ دنيا ۾ پنهنجي ڪفر جي سزا لڌائون. ف۹ آخرت ۾. ف۱۰ معجزا ڏيکاريندي. ف۱۱ يعني انهن بشر جي رسول هجڻ جو انڪار ڪيو ۽ اها ڳالهه بي سمجهي آهي پوءِ بشر جو رسول هجڻ ته نه مڃيائون پر پٿر جو خدا هجڻ مڃيائون ف۱۲ رسولن جو انڪار ڪري. ف۱۳ ايمان کان.

لَنْ يُّبْعَثُوْا ؕ قُلْ بَلٰى وَ رَبِّىْ لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ؕ
تون نوماءِ چوءِ منهنجي رب جو قسم توهان ضرور اٿاريا ويندؤ پوءِ توهان کي توهان جاڪرتوت ٻُڌايا ويندا
وَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ۝ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَ رَسُوْلِهٖ وَ النُّوْرِ الَّذِىْۤ
۽ اهو الله تي آسان آهي پوءِ ايمان آڻيو الله ۽ ان جي رسول ۽ ان نور تي ١٤ جيڪو اسان
اَنْزَلْنَا ؕ وَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ۝ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ
لاٿو ۽ الله توهان جي ڪمن کان باخبر آهي. جنهن ڏينهن توهان کي گڏ ڪندو سڀني جي گڏ ٿيڻ واري ڏينهن
ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ ؕ وَ مَنْ يُّؤْمِنْۢ بِاللّٰهِ وَ يَعْمَلْ صَالِحًا يُّكَفِّرْ
١٥ اهو ڏينهن آهي نقصان وارن جي نقصان ظاهر ٿيڻ جو ١٦ ۽ جيڪو الله تي ايمان آڻي ۽ چڱا ڪم ڪري الله ان جون
عَنْهُ سَيِّاٰتِهٖ وَ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِىْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ
برايون ميٽي ڇڏيندو ۽ ان کي باغن ۾ داخل ڪندو، جن جي هيٺان نهرون وهن ٿيون
خٰلِدِيْنَ فِيْهَاۤ اَبَدًا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝ وَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
جن ۾ اهي هميشه رهندا، اها وڏي ڪاميابي آهي. ۽ جن ڪفر ڪيو ۽ اسان جي آيتن
وَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَاۤ اُولٰٓىِٕكَ اَصْحٰبُ النَّارِ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ وَ بِئْسَ
کي ڪوڙو سمجهيو اهي دوزخي آهن، هميشه ان ۾ رهندا ۽ ڪهڙو نه
الْمَصِيْرُ ۝ مَاۤ اَصَابَ مِنْ مُّصِيْبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَ مَنْ
برو انجام آهي. ڪا به مصيبت نه ٿي پهچي ١٧ مگر الله جي حڪم سان ۽ جيڪو الله تي
يُّؤْمِنْۢ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهٗ ؕ وَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيْمٌ ۝ وَ اَطِيْعُوا
ايمان آڻي ١٨ الله ان جي دل کي راهه ڏيکاريندو ١٩ ۽ الله سڀ ڪجهه ڄاڻي ٿو ۽ الله جو حڪم
اللّٰهَ وَ اَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاِنَّمَا عَلٰى رَسُوْلِنَا الْبَلٰغُ
مڃيو ۽ رسول جو حڪم مڃيو پوءِ جيڪڏهن توهان منهن ڦيرايو ته توهان کي خبر هجي ته اسان جي رسول تي صرف صاف
الْمُبِيْنُ ۝ اَللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ وَ عَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ۝
پهچائڻ آهي ٢٠ الله آهي جنهن کان سواءِ ڪنهن جي عبادت ناهي ۽ الله تي ئي ايمان وارن کي ڀروسو ڪرڻ گهرجي.
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَ اَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ
اي ايمان وارؤ! توهان جي ڪي زالون ۽ اولاد توهان جا دشمن آهن ٢٢

ركوع ٢ / ١٥

١٤ نور مان مراد قرآن شريف آهي جو ته ان جي برڪت سان گمراهي جون اونداهيون ختم ٿين ٿيون ۽ هر شيءِ جي حقيقت واضح ٿئي ٿي. ١٥ يعني قيامت جو ڏينهن جنهن ۾ سمورا اڳيان پويان گڏ ٿيندا. ١٦ يعني ڪافرن جي محرومي ظاهر ٿيڻ جو ڏينهن. ١٧ موت جي يا بيماري جي يا مال جي نقصان جي يا ڪا ٻي. ١٨ ۽ ڄاڻي ته جو ڪجهه ٿئي ٿو الله تعالىٰ جي مشيت ۽ ان جي ارادي سان ٿئي ٿو. ١٩ ۽ مصيبت جي وقت اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ پڙهي ۽ الله تعالىٰ جي عطا تي شڪر ۽ آزمائش تي صبر ڪري. ٢٠ الله تعالىٰ ۽ ان جي محبوب رسول صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي فرمانبرداري کان. ٢١ جيئن انهن پنهنجو فرض ادا ڪري ڇڏيو ۽ پوري طرح دين جي تبليغ فرمائي ڇڏيائون. ٢٢ جو توهان کي نيڪيءَ کان روڪن ٿا.

فَاحْذَرُوْهُمْ وَ اِنْ تَعْفُوْا وَ تَصْفَحُوْا وَ تَغْفِرُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ

پوءِ انهن کان هوشيار رهو ٢٣ ۽ جيڪڏهن معاف ڪيو ۽ درگذر ڪيو ۽ بخشيو ته بيشڪ الله بخشڻهار

رَّحِيْمٌ ۝١٤ اِنَّمَآ اَمْوَالُكُمْ وَ اَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ ؕ وَ اللّٰهُ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ

مهربان آهي. توهان جو مال ۽ توهان جا ٻار امتحان ئي ته آهن ٢٤ ۽ الله وٽ وڏو ثواب آهي

عَظِيْمٌ ۝١٥ فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوْا وَاَطِيْعُوْا وَاَنْفِقُوْا خَيْرًا

٢٥ پوءِ الله کان ڊڄو جيتري قدر ٿي سگهي ٢٦ ۽ فرمان ٻڌو ۽ حڪم مڃو ٢٧ ۽ الله جي واٽ ۾ خرچ ڪريو

لِّاَنْفُسِكُمْ ؕ وَمَنْ يُّوْقَ شُحَّ نَفْسِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۝١٦

پنهنجي ڀلائي جي واسطي ۽ جيڪو پنهنجي جان جي لالچ کان بچايو ويو ٢٨ پوءِ اهي ئي ڇوٽڪاري وارا آهن.

اِنْ تُقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضٰعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ

جيڪڏهن توهان الله کي سهڻو قرض ڏيندؤ ٢٩ ته اهو توهان جي اسطي ان کي ٻيڻو ڪندو ۽ توهان کي بخشيندو

شَكُوْرٌ حَلِيْمٌ ۝١٧ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝١٨

۽ الله قدر فرمائڻ وارو بردبار آهي. هر ڳجهه ۽ ظاهر ڄاڻڻ وارو عزت وارو ۽ حڪمت وارو آهي

سُوْرَةُ الطَّلَاقِ ٦٥ مَدَنِيَّةٌ ٩٩ — بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ — اٰيَاتُهَا ١٢ — رُكُوْعَاتُهَا ٢

سورة طلاق مدني آهي ان ۾ الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ١ ٻارهن آيتون ۽ ٻه رڪوع آهن

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَطَلِّقُوْهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا

اي نبي ٢ جڏهن توهان ماڻهو عورتن کي طلاق ڏيو ته انهن کي سندن عدت جي وقت طلاق ڏيو ۽ عدت جو

الْعِدَّةَ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْ ۚ لَا تُخْرِجُوْهُنَّ مِنْ بُيُوْتِهِنَّ وَلَا

حساب رکو ٣ ۽ پنهنجي رب الله کان ڊڄو عدت ۾ انهن کي سندن گهرن مان نه ڪيدو ۽ نه وري اهي پاڻ

يَخْرُجْنَ اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيْنَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ؕ وَتِلْكَ حُدُوْدُ

نڪرن ٤ مگر هيءَ ته ڪا ظاهر بي حيائي جي ڳالهه ڪري وجهن ٥ ۽ اهي الله جون حدون آهن

اللّٰهِ ؕ وَمَنْ يَّتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ ؕ لَا تَدْرِيْ

۽ جيڪو الله جي حدن کان اڳتي وڌيو بيشڪ ان پاڻ تي ظلم ڪيو، توکي معلوم نه آهي

لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا ۝١ فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ

شايد الله هن کان پوءِ ڪو نئون حڪم موڪلي ٦ پوءِ جڏهن اهي پنهنجي مدت کي پهچڻ واريون هجن ٧

منزل ٧

ف ٢٣ ۽ انهن جي چوڻ ۾ اچي نيڪي کان باز نه رهو. شان نزول: چند مسلمانن مڪي مڪرم کان هجرت جو ارادو ڪيو ته سندن گهروارن ۽ اولاد انهن کي روڪيو ۽ چيائون ته اسان توهان جي جدائي برداشت ڪري نه سگهنداسين، توهان وينداته اسان پنيان هلاڪ ٿي وينداسين انهيءَ ڳالهه انهن تي اثر ڪيو، ڪجهه وقت کان پوءِ انهن هجرت ڪئي ته انهن محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي صحابين کي ڏٺو ته اهي دين ۾ وڏا ماهر ۽ فقيه ٿي ويا آهن، تنهن تي انهن پنهنجن ٻالن ۽ ٻارن کي سزا ڏيڻ، انهن جي خرچ بند ڪرڻ جو ارادو ڪيو، ڇو ته اهي ئي سندن هجرت ۾ رڪاوٽ بڻيل هئا، جنهن جي نتيجي ۾ حضور محبوب اڪرم جن سان گڏ هجرت ڪندڙ صحابي علم ۽ فقه ۾ انهن کان اڳي نڪري ويا، ان تي اها آيت نازل ٿي ۽ انهن کي پنهنجن ٻارن ٻچن کي درگذر ڪرڻ ۽ معاف ڪرڻ جي رغبت ڏني وئي، تان جو ارشاد فرمايو ويو. ف ٢٤ جو ڪڏهن ماڻهو انهن جي ڪري گناه ۾ مبتلا ٿئي ٿو ۽ انهن ۾ مشغول ٿي آخرت جي ڪم ڪار کان غافل ٿئي ٿو. ف ٢٥ پوءِ لحاظ رکو ايئن نه ٿئي جو مال ۽ اولاد ۾ مشغول ٿي عظيم ثواب کان محروم رهو. ف ٢٦ يعني پنهنجي وسعت ۽ طاقت مطابق طاعت ۽ عبادت ڪريو، اهو تفسير آهي اِتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ جي آيت جو. ف ٢٧ الله تعالىٰ ۽ ان جي محبوب رسول صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جو. ف ٢٨ ۽ ان پنهنجي مال کي اطمينان سان شريعت جي حڪم مطابق خرچ ڪريو.

ف ٢٩ يعني خوش دلي ۽ نيڪ نيتي سان حلال مال مان صدقو (خيرات) ڪندا، خيرات کي مهرباني وچان قرض سان تعبير ڪيو، ان ۾ صدقي ڏيندڙ کي رغبت آهي ته ڪيس صدقي ڏيڻ جي ڪري ڪو به نقصان ته قطعًا ڪو نه ٿيندو، بلڪ ان جو بهترين بدلو ملندو ۞ ۞ ۞

ف ١ سورة طلاق مدني آهي هن ۾ ٻه رڪوع ٻارهن آيتون، ٻه سؤ اٺونجاه ڪلما ۽ هڪ هزار ستر حرف آهن. ف ٢ پنهنجي امت کي فرماءِ. ف ٣ شان نزول: اها آيت عبد الله بن عمر رضي الله تعالىٰ عنه جي باري ۾ نازل ٿي انهن پنهنجي زال کي عورتن جي خاص ڏينهن ۾ طلاق ڏني هئي، محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن انهن کي حڪم فرمايو ته طلاق واپس ڪري پوءِ جيڪڏهن نه رهي ته طهر يعني پاڪائي جي زماني ۾ طلاق ڏين هن آيت ۾ مدخول بها (جن سان مڙس جي صحبت ٿي هجي) عورتون مراد آهن. صغير

ڇوڪريون، حمل واريون ۽ پوڙهيون نه هجن. مسئلو: غير مدخول بها تي عدت نه آهي باقي ٽن قسمن جون عورتون جن جو بيان ٿي آيو تن جي عدت ماهواري سان شمار نه ٿيندي. مسئلو: غير مدخول بها کي حيض ۾ طلاق ڏيڻ جائز آهي. آيت ۾ مراد اهي مدخول بها عورتون آهن جن جي عدت حيض سان شمار ڪئي ويندي آهي انهن کي طلاق ڏيڻي هجي ۽ اهڙي طهر ۾ طلاق ڏجي جنهن ۾ انهن سان صحبت نه ڪئي وئي هجي ۽ عدت گذرڻ تائين انهن جي ويجهو نه وڃجي ته اها طلاق احسن آهي. جنهن عورت سان مڙس صحبت نه ڪئي ان کي هڪڙي طلاق ڏيڻ حسن آهي اها طلاق حيض ۾ ڇو نه هجي. اهڙي طرح صحبت ڪيل عورت جيڪڏهن حيض واري آهي ان کي ٽن پاڪائن ۾ ٽي طلاقون ڏيڻ بغير صحبت جي (وچ ۾) طلاق حسن آهي ۽ جيڪڏهن صحبت ڪيل عورت حيض واري نه آهي ته ان کي ٽن مهينن ۾ جدا جدا ٽي طلاقون ڏيڻ حسن آهي. طلاق بدعي، حيض جي حالت ۾ طلاق ڏيڻ يا اهڙي پاڪائي ۾ طلاق ڏيڻ جنهن ۾ صحبت ڪئي وئي هجي. طلاق بدعي آهي. اهڙي طرح هڪ پاڪائي ۾ ٻه يا ٽي طلاقون هڪ يا ٻن پيرن ۾ ڏيڻ به طلاق بدعي آهي، جيتوڻيڪ ان طهر ۾ وطي نه ڪئي وئي هجي. مسئلو: طلاق بدعي مڪروه آهي مگر واقع ٿي وڃي ٿي اهڙي طلاق ڏيڻ وارو گنهگار ٿئي ٿو. ف ٤ مسئلو: عورت کي عدت مڙس جي گهر پوري ڪرڻ ضروري آهي، مڙس کي جائز نه آهي جو طلاق ڏنل عورت کي عدت جي دوران گهر کان ڪڍي ۽ نه انهن عورتن کي پاڻ نڪرڻ جائز آهي. ف ٥ جيڪڏهن انهن کان ڪو به حد جهڙو گناه ٿي پوي جيئن زنا ۽ چوري، ان جي واسطي کيس ڪڍيو ويندو. مسئلو: جيڪڏهن زال بد شد بڪي ۽ گهروارن کي تڪليف ڏئي ته ان کي ڪڍڻ جائز آهي، ڇو ته اها نفرت ڪندڙ جي حڪم ۾ آهي. مسئلو: جيڪا عورت طلاق رجعي يا بائن جي عدت ۾ هجي ان کي گهر مان نڪرڻ بلڪل جائز نه آهي. جيڪا موت جي عدت ۾ هجي ضرورت جي وقت اها ڏينهن ۾ نڪري سگهي ٿي پر رات گذارڻ وري به مڙس جي گهر ضروري آهي. مسئلو: جيڪا عورت طلاق بائن جي عدت ۾ هجي، ان جي مڙس جي وچ ۾ پردو ضروري آهي ۽ بهتر هي آهي ته ڪا ٻي عورت انهن جي وچ ۾ سنڌ و هجي. مسئلو: جيڪڏهن مڙس فاسق هجي يا جاءِ تمام تنگ هجي ته مڙس کي ان جاءِ کان جدا ٿي وڃڻ بهتر آهي. ف ٦ موٽائڻ جو. ف ٧ يعني عدت ختم ٿيڻ جي قريب هجي.

فَاَمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ فَارِقُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ وَّاَشْهِدُوْا ذَوَيْ

ته انهن کي ڀلائي سان روڪيو يا چڱي طريقي سان جدا ڪريو ٨ ۽ پاڻ منجهان ٻن پرهيزگار ماڻهن کي

عَدْلٍ مِّنْكُمْ وَاَقِيْمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ ؕ ذٰلِكُمْ يُوْعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ

شاهد ڪري ڇڏيو ۽ الله جي اسطي شاهدي قائم ڪريو ٩ انسان نصيحت فرمائي وڃي ٿي ان کي جيڪو

يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَ الْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ۬ وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّهٗ

الله ۽ پوئين ڏينهن تي ايمان رکندو هجي ١٠ ۽ جيڪو الله کان ڊڄي ١١ الله ان جي واسطي ڇوٽڪاري جي واٽ

مَخْرَجًا ۙ﴿۲﴾ وَّ يَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ؕ وَمَنْ يَّتَوَكَّلْ

ڪڍي ڏيندو ١٢ ۽ ان کي اتان روزي ڏيندو جتان ان جو گمان به نه هجي ۽ جيڪو الله تي ڀروسو رکي

عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهٗ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهٖ ؕ قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ

ته اهو ان کي ڪافي آهي ١٣ بيشڪ الله پنهنجو ڪم پورو ڪرڻ وارو آهي، بيشڪ الله هر شيءِ جو

لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿۳﴾ وَالّٰٓـئِيْ يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيْضِ مِنْ نِّسَآئِكُمْ اِنِ

هڪ اندازو رکيو آهي ۽ توهان جي عورتن مان جن کي ماهواري جي اميد نه رهي هجي ١٤ جيڪڏهن توهان کي

ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ ۙ وَّالّٰٓـئِيْ لَمْ يَحِضْنَ ؕ وَ اُولَاتُ

ڪجهه شڪ هجي ١٥ ته انهن جي عدت ٽي مهينا آهي ۽ انهن جي عدت به جن کي اڃا ماهواري نه آئي هجي ١٦

الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَّضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ؕ وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ

۽ حمل وارين جي عدت هيءَ آهي ته اهي پنهنجو حمل ڄڻي وٺن ١٧ ۽ جيڪو الله کان ڊڄي الله ان جي ڪم ۾ آساني

لَّهٗ مِنْ اَمْرِهٖ يُسْرًا ﴿۴﴾ ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ اَنْزَلَهٗۤ اِلَيْكُمْ ؕ وَمَنْ يَّتَّقِ

فرمائيندو. اهو ١٨ الله جو حڪم آهي جو ان توهان جي طرف لاٿو ۽ جيڪو الله کان ڊڄي ١٩

اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّاٰتِهٖ وَ يُعْظِمْ لَهٗۤ اَجْرًا ﴿۵﴾ اَسْكِنُوْهُنَّ مِنْ

الله ان جون برايون ميٽي ڇڏيندو ۽ ان کي وڏو ثواب ڏيندو. ٢٠ انهن کي اتي رهايو

حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِّنْ وُّجْدِكُمْ وَ لَا تُضَآرُّوْهُنَّ لِتُضَيِّقُوْا

جتي پاڻ رهو ٿا پنهنجي طاقت آهر ٢١ ۽ انهن کي نقصان نه ڏيو جو انهن تي تنگي ڪريو

عَلَيْهِنَّ ؕ وَ اِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوْا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى

٢١ ۽ جيڪڏهن ٢٢ حمل واريون هجن ته انهن کي نان نفقو ڏيو ايستائين جو انهن کي ٻار

ف٨ يعني توهان کي اختيار آهي جيڪڏهن توهان انهن سان گڏ مناسب ۽ سهڻي طريقي رهڻ گهرو ته طلاق واپس وٺو ۽ دل ۾ ٻيو ڪير وطلاق ڏيڻ جو ارادو نه رکو ۽ جيڪڏهن توهان کي انهن سان گڏ چڱي طريقي گذارڻ جي اميد نه هجي ته سندن مهر ۽ ٻيا حق ادا ڪري انهن کان جدا ٿي وڃو ۽ انهن کي نقصان نه پهچايو هن طرح جو عدت جي پڇاڙيءَ ۾ انهن کي واپس وٺي وري طلاق ڏيئي ڇڏيو، اهڙيءَ طرح انهن جي عدت ڊگهي ڪري انهن کي پريشاني ۾ نه وجهو، طلاق واپس وٺو يا جدائي اختيار ڪريو. ٻنهي صورتن ۾ تهمت ٽارڻ ۽ جهيڙي ختم ٿيڻ واسطي شاهد ڪرڻ مستحب آهي. جيئن الله پاڪ ارشاد فرمائي ٿو. ف٩ ان مان مقصد ان جي رضا طلبي هجي ۽ حق کي قائم ڪرڻ ۽ الله پاڪ جي حڪم تي عمل ڪرڻ کان سواءِ پنهنجو ڪو به فاسد غرض نه هجي. ف١٠ مسئلو: ان مان دليل ورتي سگهجي ٿو ته ڪافرن کي شرعي احڪامن بابت خطاب نه آهن. ف١١ ۽ طلاق ڏئي ته سنت مطابق طلاق ڏئي ۽ عدت ۾ وڃڻ کي نقصان نه پهچائي ۽ نه ان کي جاءِ مان ڪڍي ۽ الله پاڪ جي حڪم مطابق مسلمانن کي شاهد بنائي. ف١٢ جنهن سان اهو دنيا ۽ آخرت جي غمن مان ڇوٽڪارو حاصل ڪري ۽ هر تنگي ۽ پريشاني کان محفوظ رهي. محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کان روايت آهي ته جيڪو هن آيت کي پڙهندو ته الله تعالىٰ ان جي واسطي دنيا جي پريشانين موت جي تڪليفن ۽ روز قيامت جي سختين کان ڇوٽڪاري جي راهه پيدا ڪندو ۽ هن آيت جي نسبت محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله جن هي به فرمايو ته منهنجي علم ۾ هڪ اهڙي آيت آهي جنهن کي ماڻهو ياد ڪري وٺن ته انهن جي هر ضرورت ۽ مطلب جي واسطي ڪافي آهي. شان نزول: عوف بن مالڪ جي پٽ کي مشرڪن قيد ڪيو ته عوف محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمت اقدس ۾ حاضر ٿي عرض ڪيائين ته قبلا هڪ ياسي مان مسڪين ۽ محتاج آهيان ۽ طرف مشرڪن منهنجو پٽ قيد ڪيو آهي. محبوب سرورڪونين صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته الله تعالىٰ جو خوف رک ۽ صبر کان ڪم وٺ، لاحول ولا قوة الا بالله العلي العظيم گهڻو پڙهندو رهه. عوف گهر اچي پنهنجي بي بي کي اها ڳالهه ڪئي ۽ ٻنهي پڙهڻ شروع ڪيو ۽ اهي پڙهي ئي رهيا هئا جو سندن پٽ اچي دروازو کڙڪايو. حقيقت اها هئي ته دشمن غافل ٿي ويو هو ۽ عوف جو پٽ موقعو ڏسي قيد مان نڪري پيو ۽ هلندي دشمنن جون چار هزار ٻڪريون ٻڪاهي آيو عوف محبوب سائين جن جي خدمت اقدس ۾ حاضر ٿي پڇيو ته ڇا! اهي ٻڪريون انهن جي واسطي حلال آهن ۽ اها آيت نازل ٿي. ف١٣ ٻنهي جهان ۾.

ف١٤ پوڙهي ٿي وڃڻ جي سبب کان جا هي مايوسي جي عمر کي پهچي ويون. اياس جي عمر هڪ قول ۾ پنجونجاهه سال ۽ هڪ قول ۾ سٺ سال جي عمر آهي ۽ صحيح هي آهي ته جنهن به عمر ۾ حيض اچڻ بند ٿي وڃي اها ئي اياس جي عمر آهي. ف١٥ ان ۾ ته ان جو حڪم ڇا آهي. شان نزول: صحابن محبوب رسول اڪرم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي عرض گذاريو ته قبلا حيض وارين عورتن جي عدت ته اسان کي معلوم ٿي وئي پر جيڪي حيض واريون نه هجن، تن جي عدت ڇا آهي؟ ان تي اها آيت ڪريمه نازل ٿي. ف١٦ يعني اهي ننڍيون آهن يا بلوغت جي عمر کي ته پهچي ويون مگر اڃا حيض اچڻ شروع نه ٿيو، تن جي عدت ٽي مهينا آهن. ف١٧ مسئلو حمل وارين عورتن جي عدت وضع حمل تائين آهي عدت طلاق جي هجي يا وفات جي. ف١٨ جيڪي احڪام مذڪور ٿيا. ف١٩ ۽ الله تعالىٰ جي نازل فرمايل احڪامن تي عمل ڪري ۽ پاڻ تي جيڪي حق واجب آهن، انهن کي احتياط سان ادا ڪري. ف٢٠ مسئلو: طلاق ڏنل عورت کي عدت تائين رهڻ جي واسطي پنهنجي حيثيت مطابق جاءِ ڏيڻ مڙس تي واجب آهي ۽ انهي زماني ۾ خرچ ڏيڻ به واجب آهي. ف٢١ جاءِ ۾ انهن کي گهير ڪري يا ڪنهن نامناسب ماڻهوءَ کي ان سان رهائش ۾ شريڪ ڪري يا ڪا ٻي تڪليف ڏيئي ڪري جو اهي نڪرڻ تي مجبور ٿين. ف٢٢ اهي طلاق ڏنل عورتون.

يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۖ وَأْتَمِرُوا

جني ٢٣ پوءِ جيڪڏهن اهي توهان جي واسطي ٻار کي کير پيارن ته انهن کي ان جي مزدوري ڏيو ٢٤ پاڻ ۾

بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ ۖ وَإِن تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرَىٰ ﴿٦﴾

مناسب طريقي سان مشورو ڪريو ٢٥ پوءِ جيڪڏهن هڪ ٻئي ۾ تڪليف سمجهو ٢٦ ته ويجهو آهي ته ان کي کير پيارڻ واري ٻي ملي ويندي

لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ ۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ

جڳائي ته طاقت وارو ٢٧ پنهنجي طاقت آهر خرچ ڏئي ۽ جنهن جي رزق ۾ تنگي آهي اهو انهيءَ مان خرچو ڏئي جيڪي

فَلْيُنفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا ۚ

الله کيس ڏنو الله ڪنهن ساهه تي تڪليف نه ٿو رکي مگر انهيءَ موجب جيترو ان کي ڏنائين ۽

سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ عَتَتْ

قريب آهي الله ڏکيائي کان پوءِ آساني فرمائيندو. ٢٨ ۽ ڪيترائي شهر هئا جن پنهنجي رب جي حڪم ۽ ان جي

عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَاهَا

رسولن کان سرڪشي ڪئي ته اسان انهن کان سخت حساب ورتو ٢٩ ۽ انهن کي بُري سزا

عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا

ڏني ٣٠ پوءِ انهن پنهنجي ڪرتوتن جو وبال چکيو ۽ انهن جي ڪم جي پڇاڙي خسارو

خُسْرًا ﴿٩﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي

ٿيو. الله انهن جي واسطي سخت عذاب تيار ڪري رکيو آهي، پوءِ الله کان ڊڄو اي عقل وارو!

الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا ۚ قَدْ أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١٠﴾ رَّسُولًا

جن ايمان آندو بيشڪ الله توهان جي واسطي عزت نازل ڪئي. اهو رسول

يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِّيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

٣١ جيڪو توهان تي الله جون روشن آيتون پڙهي ٿو ته جيئن انهن کي جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائون

الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَمَن يُؤْمِن بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ

٣٢ اونداهين کان ٣٣ روشنائي جي طرف وٺي وڃي ۽ جيڪو الله تي ايمان آڻي ۽ چڱا ڪم ڪري

صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا

اهو ان کي باغن ۾ وٺي ويندو جن جي هيٺان نهرون وهن ٿيون جن ۾ هميشه هميشه رهن

ع ١/٧ ١٧ — ع ١٤ م

٢٣ جو ته انهن جي عدت ته ڏهن ٿي پوري ٿيندي. مسئلو: خرچ جيئن حمل واري کي ڏيڻ واجب آهي ايئن ٿي غير حمل واري کي به خواه ان کي طلاق رجعي ڏنل هجي يا بائن. ٢٤ مسئلو: ٻار کي کير پيارڻ واجب نه آهي بلڪ پيءُ جي ذمي لازم آهي، جو اهو مزدوري تي کير پيارڻ جو انتظام ڪري پر جيڪڏهن ٻار ماءُ کان سواءِ ڪنهن ٻي عورت جو کير نه ٿو پيئي يا پيءُ مسڪين هجي ته ان حالت ۾ ماءُ کي کير پيارڻ واجب ٿي رهي ٿو. ٻار جي ماءُ جيستائين سندس پيءُ جي نڪاح ۾ آهي يا طلاق رجعي جي عدت ۾ اهڙي حالت ۾ ان کي کير پيارڻ جي مزدوري جائز نه آهي بعد عدت جي جائز آهي. مسئلو: ڪنهن به عورت کي مقرر مزدوري تي کير پيارڻ واسطي مقرر ڪرڻ جائز آهي. مسئلو: ٻيءَ عورت جي بنسبت مزدوري تي کير پيارڻ جي وڌيڪ حقدار ماءُ آهي. مسئلو: کير پيارينديءَ تي کير پيارڻ سان گڏ ٻار کي وهنجارڻ، ان جا ڪپڙا ڌوئڻ، ان کي تيل مهڻ ۽ ان جي خوراڪ جو انتظام ڪرڻ لازم آهي، پر انهن سمورين شين جي قيمت ان جي والد تي آهي. مسئلو: جيڪڏهن کير پيارينديءَ بجاءِ پنهنجي، ٻڪريءَ جو کير پيارييو يا طعام کارايائين ته اها مزدوريءَ جي حقدار نه آهي. ٢٥ نه مرد عورت جي حق ۾ ڪوتاهي ڪري نه ورري سختي ڪري. ٢٦ مثال جي طور ماءُ ڌاريءَ عورت جي برابر مزدوريءَ تي راضي نه ٿئي ۽ پيءُ وڌيڪ ڏيڻ نه چاهيندو هجي. ٢٧ طلاق مليل عورتن ۽ کير پياريندڙن کي. ٢٨ يعني گذر بسر جي تنگي کان پوءِ. ٢٩ ان مان آخرت جو حساب مراد آهي جڏهن ته ان جو واقع ٿيڻ يقيني آهي، ان جي ڪري ماضي جو صيغو آندو ويو. ٣٠ دوزخ جو عذاب يا دنيا ۾ ڏڪر قتل وغيره تڪليفن ۾ مبتلا ڪري. ٣١ يعني اهي محبوب رسول اڪرم محمد مصطفيٰ صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن آهن. ٣٢ ڪفر ۽ جهالت جي. ٣٣ ايمان ۽ علم جي. ٣٤ جنت جنهن جون نعمتون هميشه باقي رهنديون ۽ ڪڏهن به ختم نه ٿينديون.

أَبَدًا ۖ قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١١﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَ

بيشڪ الله ان جي واسطي چڱي روزي رکي وٽ٣٤ . الله اهو آهي جنهن ست آسمان ناهيا وٽ٣٥ ۽ انهيءَ جي

مِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ

برابر زمينون وٽ٣٦ انهن جي درميان حڪم لهندو آهي وٽ٣٧ جيئن توهان کي ڄاڻ رهي ته الله

كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

سڀ ڪجهه ڪري سگهي ٿو ۽ الله جو علم هر شيءِ کي گهيرو ڪندڙ آهي .

سُورَةُ التَّحْرِيمِ ٦٦ مَدَنِيَّةٌ ١٠٧ — بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ — آياتها ١٢ ركوعاتها ٢

سورة تحريم مدني آهي هن ۾ ٻه رڪوع ۽ ٻارهن آيتون آهن. الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان شروع وٽ١

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ ۖ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ ۚ

اي (غيب جي خبرون ٻڌائيندڙ) نبي تون ڇو ٿو پاڻ تي اها شي حرام ڪرين ٿو جيڪا الله تنهنجي واسطي حلال ڪئي وٽ٢ پنهنجي بيبين جي مرضي چاهين ٿو

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١﴾ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ ۚ

۽ الله بخشڻهار مهربان آهي . بيشڪ الله توهان جي واسطي توهان جي قسمن جو ڪفارو مقرر فرمائي ڇڏيو وٽ٣

وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ ۖ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَىٰ

۽ الله توهان جو مولى آهي ۽ الله علم ۽ حڪمت وارو آهي . ۽ جڏهن نبي پنهنجي هڪ بيبي سان وٽ٤ راز جي ڳالهه

بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ

ڪئي وٽ٥ پوءِ جڏهن اها وٽ٦ ان راز جو ذڪر ڪري ويٺي ۽ الله نبي تي اها ڳالهه ظاهر ڪري ڇڏي

عَرَّفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ ۖ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ

نبي ان کي ڪجهه ڄاڻايو ۽ ڪجهه کان چشم پوشي فرمائي وٽ٧ پوءِ جڏهن نبي ان کي ان جي خبر ڏني ، چوڻ لڳي وٽ٨

مَنْ أَنْبَأَكَ هَٰذَا ۖ قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٣﴾ إِنْ تَتُوبَا إِلَى

حضور کي ڪنهن ٻڌايو فرمايائين مون کي علم واري خبردار ٻڌايو وٽ٩ (نبي جون ٻئي بيبيون) جيڪڏهن الله جي طرف

اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ۖ وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ

توهان رجوع ڪيو وٽ١٠ ته پوءِ بيشڪ توهان جون دليون ڪجهه راهه کان هٽي ويون آهن وٽ١١ ۽ جيڪڏهن ان تي زور ٻڌو وٽ١٢ ته بيشڪ الله ان جو

مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَٰلِكَ

مددگار آهي ۽ جبرئيل ۽ نيڪ ايمان وارا ۽ ان کان پوءِ ملائڪ مدد تي آهن

منزل ٧

وٽ٣٥ هڪڙي جي مٿان ٻيو طبقو هر هڪ جي ٿولهه پنج سؤ سال جي وات ۽ هر هڪ جو ٻئي کان فاصلو پنج سؤ سال جي وات آهي . وٽ٣٦ يعني ست زمينون . وٽ٣٧ يعني الله تعالیٰ جو حڪم انهن سمورن ۾ جاري ۽ نافذ آهي يا هي معنى آهي ته جبرئيل امين آسمان مان وحي کڻي زمين جي طرف لهي ٿو . ⁂ ⁂ ⁂ ⁂ ⁂ ⁂ ⁂

ع ٢ ٥ ١٨

وٽ١ سورة تحريم مدني آهي هن ۾ ٻه رڪوع ، ٻارهن آيتون ٻه سؤ ستيتاليهه ڪلما ۽ هڪ هزار ست حرف آهن . وٽ٢ شان نزول :- محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه آله وسلم جن ام المؤمنين بيبي حفصه رضي الله تعالیٰ عنها جي جاءِ تي رونق افروز ٿيا ، اها محبوب پاڪ جي اجازت سان پنهنجي والد حضرت عمر فاروق رضي الله تعالیٰ عنه جي طبيعت پڇڻ جي واسطي تشريف وٺي ويئي . حضور محبوب اڪرم جن بيبي ماريه قبطيه کي خدمت جو شرف بخشيو اها ڳالهه بيبي حفصه کي ڏکي لڳي . پاڻ محبوبن ڪريمن ان جي دل رکڻ جي واسطي فرمايو ته مان ماريه کي پاڻ تي حرام ڪيو ۽ مان توکي خوشخبري ڏيان ٿو ته مون کان پوءِ امت جي ڪم ڪار جا مالڪ ابوبڪر ۽ عمر فاروق هوندا . بيبي حفصه ان تي خوش ٿي ۽ نهايت خوشيءَ ۾ اها ڳالهه بيبي عائشه سان ڪئي وجي ٻڌايائين ، جنهن تي اها آيت نازل ٿي ۽ ارشاد فرمايو ويو ته جيڪا شيءِ يعني ماريه سڳوري الله تعالیٰ توهان تي حلال ڪئي ، توهان ان کي پاڻ تي ڇو ٿا حرام ڪريو . ان آيت جي شان نزول ۾ هڪڙو قول هي به آهي ته حضور محبوب اڪرم صلى الله تعالیٰ عليه و آله وسلم جن جڏهن ام المؤمنين بيبي زينب بنت جحش وٽ تشريف وٺي ويندا هئا ته اها ماکي پيش ڪندي هئي . ان بهاني سان پاڻ محبوب سونهارا ان وٽ ڪجهه وڌيڪ دير تشريف فرما رهندا هئا . اها ڳالهه بيبي عائشه ۽ بيبي حفصه رضي الله تعالیٰ عنهما کي رشڪ (ريس) سبب ڏکي لڳي . پاڻ ۾ اها صلاح ٻيهاريائون ته جڏهن حضور محبوب اڪرم صلى الله تعالیٰ عليه و آله وسلم جن تشريف فرما ٿين ته عرض ڪيو ته سندن وات مبارڪ مان مغافير جي بوءِ اچي ٿي ۽ مغافير جي بوءِ پاڻ محبوبن ڪريمن کي نه وڻندي هئي . آخرڪار ائين ڪيو ويو ، محبوب پاڪ جن کي انهن جو اراده معلوم ٿيو فرمايائون مغافير ته منهنجي ويجهو نه آيو ، البت زينب وٽ مان ماکي کاڌي آهي ، ان کي کڻي مان پاڻ تي حرام ٿو ڪريان ، مطلب ته بيبي زينب وٽ ماکيءَ جي سبب وڌيڪ ترسڻ جيڪڏهن توهان جي دل شڪني ٿئي ٿي ته اسان ماکي ئي ڇڏي ٿا ڏيون ان تي اها آيت نازل ٿي . وٽ٣ يعني ڪفارو . پوءِ ماريه کي خدمت جو شرف بخشيو يا ماکي استعمال ڪريو يا قسم جي ڪفاري مان مُراد هيءَ آهي ته قسم کان پوءِ انشاءالله چيو وڃي جيئن ان جي ابتڙ ڪرڻ سان قسم نه ٽٽي . مقاتل کان روايت آهي ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه و آله وسلم جن بيبي ماريه جي حرام ٺاهڻ جي ڪفاري ۾ هڪڙو ٻانهو آزاد ڪيو ۽ حسن رضي الله تعالیٰ عنه کان روايت آهي ته حضور جن ڪفارو ادا نه ڪيو ، ڇو ته پاڻ محبوب ڪريم جن معصوم ۽ بخشيل آهن . ڪفاري جو حڪم امت جي تعليم جي واسطي آهي . مسئلو : هن آيت مان ثابت ٿيو ته ڪنهن حلال شيءِ کي پاڻ تي حرام ڪرڻ يمين يعني قسم آهي . وٽ٤ يعني حضرت حفصه . وٽ٥ ماريه کي پاڻ تي حرام ڪرڻ جي ۽ ان سان گڏ اهو فرمايائون ته ان کي ڪنهن تي ظاهر نه ڪجان ۽ . وٽ٦ يعني حضرت حفصه حضرت عائشه رضي الله تعالیٰ عنهما کي . وٽ٧ يعني ماريه جي حرام ٺاهڻ ۽ شيخين جي خلافت بابت جيڪي ٻه ڳالهيون فرمايون هيون ، تن مان هڪڙي ڳالهه جو ذڪر فرمايائون ، ٻي ڳالهه جو ذڪر نه فرمايائون اها شانِ ڪريمي هئي جو گرفت فرمائڻ ۾ ڪا ڳالهه نظر انداز فرمايائون . وٽ٨ حضرت حفصه رضي الله تعالیٰ عنها . وٽ٩ جنهن کان ڪا به ڳالهه لڪل نه آهي . ان کان پوءِ الله تعالیٰ حضرت بيبي عائشه ۽ بيبي حفصه رضي الله تعالیٰ عنهما کي ارشاد فرمائي ٿو . وٽ١٠ اهو توهان تي واجب آهي . وٽ١١ جو توهان کي اها ڳالهه پسند آئي جيڪا محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه و آله وسلم جن کي ڏکي لڳي . وٽ١٢ ۽ پاڻ ۾ ملي اهو طريقو اختيار ڪيو ، جو محبوب نبي پاڪ صاحب لولاڪ صلى الله تعالیٰ عليه و آله وسلم جن کي ڏکيو لڳندو هجي .

ظَهِيْرٌ ۝٤ عَسٰى رَبُّهٗۤ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ يُّبْدِلَهٗۤ اَزْوَاجًا خَيْرًا

ان جو رب قريب آهي جو جيڪڏهن اهو توهان کي طلاق ڏيئي ڇڏي ته توهان کان بهتر ٻيبيون بدلائي ڏي

مِّنْكُنَّ مُسْلِمٰتٍ مُّؤْمِنٰتٍ قٰنِتٰتٍ تٰٓئِبٰتٍ عٰبِدٰتٍ سٰٓئِحٰتٍ

فرمانبردار ايمان واريون ادب واريون ف۱۳ رجوع ڪندڙ عبادت گذار ف۱۴ روزيدار

ثَيِّبٰتٍ وَّ اَبْكَارًا ۝٥ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قُوْۤا اَنْفُسَكُمْ وَ اَهْلِيْكُمْ

بيوه ۽ ڪنواريون ف۱۵ اي ايمان وارؤ! پنهنجي پاڻ کي ۽ پنهنجي گهروارن کي ان باهه کان بچايو

نَارًا وَّ قُوْدُهَا النَّاسُ وَ الْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ

ف۱٦ جنهن جو بارڻ ماڻهو ف۱۷ ۽ پٿر آهن ف۱۸ ان تي سخت طاقتور ملائڪ مقرر آهن ف۱۹

لَّا يَعْصُوْنَ اللّٰهَ مَاۤ اَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ ۝٦ يٰۤاَيُّهَا

جيڪي الله جي حڪم جي نافرماني نه ڪندا آهن ۽ جيڪي انهن کي حڪم هجي سو ئي ڪندا آهن ف۲۰ اي

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ ؕ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝٧

ڪافرؤ! اڄ بهانا نه ٺاهيو ف۲۱ توهان کي اهو ئي بدلو ملندو جيڪو توهان ڪندا هئا

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا تُوْبُوْۤا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَّصُوْحًا ؕ عَسٰى رَبُّكُمْ

اي ايمان وارؤ! الله جي طرف اهڙي توبه ڪريو جو اڳتي جي واسطي نصيحت ٿي وڃي ف۲۲ قريب آهي جو توهان جو رب

اَنْ يُّكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَ يُدْخِلَكُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا

ف۲۳ توهان جون برايون توهان کان ميٽي ڇڏي ۽ توهان کي باغن ۾ ڏي وڃي جن جي هيٺان نهرون وهن ٿيون

الْاَنْهٰرُ ۙ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللّٰهُ النَّبِيَّ وَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ ۚ نُوْرُهُمْ

جنهن ڏينهن الله رسوا نه ڪندو نبي ۽ ان جي ايمان وارن سائين کي ف۲٤ انهن جو نور ڊڪندو هوندو

يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَ بِاَيْمَانِهِمْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَاۤ اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا

انهن جي اڳيان ۽ انهن جي ساڄي طرف عرض ڪندا ف۲۵ اي اسان جا رب اسان جي واسطي اسان جو نور پورو ڪري ڏي

وَ اغْفِرْ لَنَا ۚ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝٨ يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ

ف۲٦ ۽ اسان جي بخشش فرماءِ بيشڪ توکي هر شيءِ تي قدرت آهي. اي (غيب جون خبرون ٻڌائيندڙ) نبي ف۲۷ ڪافرن ۽ منافقن تي

الْكُفَّارَ وَ الْمُنٰفِقِيْنَ وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ ؕ وَ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَ بِئْسَ

ف۲۸ جهاد ڪر ۽ انهن تي سختي فرماءِ ۽ انهن جو ٺڪاڻو جهنم آهي ۽ ڪهڙي ئي بُري پڄاڻي آهي

ف۱۳ جو الله تعاليٰ ۽ ان جي محبوب رسول صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جون فرمانبردار ۽ سندن رضا جون طلبگار هجن.

ف۱٤ يعني گهڻي عبادت واريون.

ف۱۵ اهو ٻڌائڻ آهي بيبين سڳورين کي ته جيڪڏهن انهن محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن کي ڏکايو ۽ پاڻ ڪريمن انهن کي طلاق ڏيئي ڇڏي ته الله تعاليٰ پنهنجي مهرباني سان حضور محبوب انور صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن کي اچان به وڌيڪ بهتر بيبيون عطا فرمائيندو. ازواج مطهرات ان خوف ڏيارڻ جو اثر قبول ڪيو ۽ محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي شرف خدمت کي هر نعمت کان وڌيڪ سمجهيائون ۽ حضور محبوب سائين جي دل وٺڻ ۽ رضا طلبي کي مقدم ڄاتائون. تنهن جي ڪري پاڻ محبوب ڪريمن انهن کي طلاق نه ڏني.

ع ١ ٧ ١٩

ف۱٦ الله تعاليٰ ۽ ان جي رسول جي فرمانبرداري اختيار ڪري عبادت بجا آڻي گناهن کان بچي ڪري، گهروارن کي نيڪي جي هدايت ڪري ۽ برائي کان منع ڪري ۽ انهن کي علم ۽ ادب سيکاري. ف۱۷ يعني ڪافر.

ف۱۸ يعني بُت وغيره. مُراد هيءُ آهي ته دوزخ جي باهه جي تپش تمام سخت آهي جيئن دنياواري باهه ڪاٺين وغيره سان ٻري ٿي، جهنم جو بارڻ پٿر ۽ ماڻهو وغيره آهن، جن جو ذڪر ڪيو ويو.

ف۱۹ جيڪي نهايت طاقتور ۽ ڏاڍا آهن، جن جي طبيعتن ۾ رحم ڪونهي.

ف۲۰ ڪافرن کي دوزخ ۾ داخل ٿيڻ وقت چيو ويندو، جڏهن اهي دوزخ جي عذاب جي سختي ڏسندا.

ف۲۱ ڇو ته هاڻي توهان جي واسطي ڪو به عذر باقي ڪونه رهيو آهي نه وري اڄ ڪو عذر قبول ٿيندو.

ف۲۲ يعني سچي توبه جنهن جو اثر توبه ڪندڙ جي عملن ۾ ظاهر ٿئي ۽ سندس زندگي عبادت ۽ طاعت سان مالامال ٿي وڃي ۽ گناهن کان بچي وڃي. حضرت عمر ۽ ٻين صحابين رضي الله تعاليٰ عنهم فرمايو توبه نصوح جي معنيٰ آهي توبه ڪرڻ کان پوءِ ماڻهو جو گناهه ڏانهن نه موٽڻ، جيئن ٿڻ مان نڪتل کير وري ٿڻ ۾ واپس نه وڃي.

ف۲۳ توبه قبول فرمائڻ بعد.

ف۲٤ ان ۾ ڪافرن تي طنز آهي ته اهو ڏينهن ڪافرن جي خواري جو هوندو ۽ محبوب نبي ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن ۽ سندن سائين جي عزت جو. ف۲۵ پُل صراط تي ۽ جڏهن مؤمن ڏسندا ته منافقن جو نور رسامي ويو. ف۲٦ يعني ان کي باقي رک جو جنت ۾ داخل ٿيڻ تائين باقي رهي. ف۲۷ تلوار سان.

ف۲۸ سخت ڳالهائڻ بليغ وعظ ۽ قوي دليل سان. ف۲۹ هن ڳالهه ۾ ته انهن کي سندن ڪفر ۽ مؤمن سان دشمني جي ڪري عذاب ڏنو ويندو، انهي ڪفر ۽ عذاب جي ڪري مؤمن ۽ مقربن سان سندن رت جو تعلق ۽ مائٽي ڪو به فائدو نه ڏيندي.

الْمَصِيْرُ ۝٩ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوْحٍ

الله ڪافرن جو مثال بيان فرمائي ٿو ف٢٩ نوح جي زال ۽ لوط جي زال اهي

وَّامْرَاَتَ لُوْطٍ ؕ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ

ٻيئي اسان جي ٻن لائق قرب وارن ٻانهن جي نڪاح ۾ هيون پوءِ انهن عورتن

فَخَانَتٰهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا وَّقِيْلَ ادْخُلَا النَّارَ

انهن ٻنهي سان دغا ڪئي ف٣٠ پوءِ اهي الله جي اڳيان انهن جي ڪنهن ڪم نه آيا ۽ فرمايو ويو ف٣١ توهان ٻئي عورتون

مَعَ الدّٰخِلِيْنَ ۝١٠ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ

جهنم ۾ وڃو ويندڙن سان گڏ ف٣٢ ۽ الله مسلمانن جو مثال بيان فرمائي ٿو ف٣٣ فرعون جي ٻيبي

فِرْعَوْنَ ۘ اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِيْ عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِيْ

ف٣٤ جڏهن ان عرض ڪيو اي منهنجا رب منهنجي واسطي پاڻ وٽ جنت ۾ جاءِ جوڙ ف٣٥ ۽ مون کي فرعون

مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهٖ وَنَجِّنِيْ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۝١١ وَمَرْيَمَ

۽ ان جي ڪم کان ڇوٽڪارو ڏي ف٣٦ ۽ مون کي ظالم ماڻهن کان ڇوٽڪارو بخش ف٣٧ ۽ عمران جي ڌيءُ مريم

ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّتِيْٓ اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيْهِ مِنْ رُّوْحِنَا

جنهن پنهنجي پاڪائي جي حفاظت ڪئي پوءِ اسان ان ۾ پنهنجي طرف جو روح ڦوڪيو

وَصَدَّقَتْ بِكَلِمٰتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهٖ وَكَانَتْ مِنَ الْقٰنِتِيْنَ ۝١٢

۽ ان پنهنجي رب جي ڳالهين ف٣٨ ۽ ان جي ڪتابن ف٣٩ جي تصديق ڪئي ۽ فرمانبردارن مان ٿي.

سُوْرَةُ الْمُلْكِ مَكِّيَّةٌ ٦٧ — اٰيَاتُهَا ٣٠ — رُكُوْعَاتُهَا ٢

سورة ملڪ مڪي آهي، ان ۾ ٽيه آيتون ۽ ٻه رڪوع آهن.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف١

تَبٰرَكَ الَّذِيْ بِيَدِهِ الْمُلْكُ ۡ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرُ ۝١

وڏي برڪت وارو آهي اهو جنهن جي قبضي ۾ سمورو ملڪ آهي ف٢ ۽ اهو هر شيءِ تي قادر آهي.

الَّذِيْ خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ؕ

اهو جنهن موت ۽ حياتي پيدا ڪئي جيئن توهان جو امتحان ٿئي ف٣ توهان مان ڪنهن جا ڪم وڌيڪ چڱا آهن ف٤

ف٣٠ دين ۾. جو ڪفر اختيار ڪيو. حضرت نوح جي زال واهلہ، اها پنهنجي قوم کي چوندي هئي ته نوح عليه السلام چريو آهي ۽ حضرت لوط عليه السلام جي زال واعلہ پنهنجو نفاق لڪائيندي هئي ۽ جڏهن ڪي مهمان حضرت لوط عليه السلام وٽ ايندا هئا ته اها عورت ٻاهر پاري پنهنجي قوم کي مهمانن جي اچڻ بابت خبردار ڪندي هئي. ف٣١ انهن کي موت جي وقت يا قيامت جي ڏينهن ۽ ماضي جو صيغو هن ڪري آندو ويو ته انهن جو واقعو ٿيڻ يقيني ۽ پڪو آهي. ف٣٢ يعني پنهنجي قوم جي ڪافرن سان گڏ؛ ڇو ته انهن نبين ۽ توهان جي درميان توهان جي ڪفر جي ڪري ڪو به تعلق باقي نه رهيو. ف٣٣ جو انهن کي ٻئي جي نافرماني نقصان نه ٿي پهچائي. ف٣٤ جن جو نالو آسيه بنت مزاحم آهي، جڏهن حضرت موسیٰ عليه السلام جادوگرن کي شڪست ڏني ته انهيءَ آسيه مٿن ايمان آندو ۽ جنهن جي فرعون کي خبر پيئي ته انهيءَ ان تي سخت عذاب پرٿيو، سندس هٿ پير چئن ڪلن سان ٻڌي سيني تي ڳوري چڪي رکي اس ۾ سڙائي ڇڏيندو هو، جڏهن فرعون اتان هٽندو هو ته ملائڪ ٻيبي صاحبہ تي ڇانو ڪندا هئا. ف٣٥ الله تعالیٰ ان تي بهشت واري سندس جاءِ ظاهر فرمائي ۽ بهشت جي خوشيءَ سببان فرعون جون سختيون ان تي آسان ٿي پيون. ف٣٦ فرعون جي ڪم مان مراد يا ته ان جو شرڪ، ڪفر ۽ ظلم آهي يا ان جي ويجهڙائي. ف٣٧ يعني فرعون جي دين وارن کان چنانچه ان جي اها دعا قبول ٿي ۽ الله تعالیٰ ان جي روح کي قبض فرمايو ۽ ابن ڪيسان جو چوڻ آهي ته اها زنده کڻي ڪري جنت ۾ داخل ڪئي ويئي. ف٣٨ الله تعالیٰ جي ڪلمن (ڳالهين) مان مراد شرعي احڪام آهن جيڪي الله تعالیٰ پنهنجي ٻانهن جي واسطي مقرر فرمايا. ف٣٩ ڪتابن مان مراد اهي ڪتاب آهن جيڪي انبياء عليهم السلام تي نازل ٿيا هئا.

ف١ سورة ملڪ مڪيہ آهي، هن ۾ ٻه رڪوع ٽيه آيتون، ٽي سؤ ٽيه ڪلما ۽ هزار ٽي سؤ ٽيرهن حرف آهن. حديث شريف ۾ آهي ته سورة ملڪ شفاعت ڪري ٿي (ترمذي ۽ ابوداؤد). هڪ ٻي حديث ۾ آهي ته محبوب نبي ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه واله وسلم جن جي صحابڪرام مان هڪ جڳهه تي تنبو هنيو، اتي هڪ قبر هئي مگر انهن کي خيال نه هو. قبر واري سورة ملڪ پڙهندو رهيو ايستائين جو پوري ڪيائين. پوءِ خيمي واري صحابيءَ سرڪار محبوب نبي ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه واله وسلم جن جي خدمت اقدس ۾ حاضر ٿي ڪري عرض ڪيو، مان هڪ قبر تي تنبو هنيو مون کي خبر نه هئي ته اها قبر آهي ۽ هئي اتي قبر ۽ قبر وارو سورة ملڪ پڙهندو رهيو ايستائين جو پوري ڪيائين. محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه واله وسلم جن فرمايو ته هيءَ سورة روڪيندڙ ۽ ڇوٽڪاري واري آهي، قبر جي عذاب کان ڇوٽڪارو ڏياري ٿي (الترمذي وقال غريب). ف٢ جيڪو چاهي ڪري. جنهن کي چاهي، عزت ڏي، جنهن کي چاهي ذلت ڏي. ف٣ دنيا جي زندگيءَ ۾. ف٤ يعني ڪير زياده تابعدار ۽ مخلص آهي.